

ISSN (print) 1728-8940

ISSN (Online) 2959-6270

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№2 (82) 2023

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Ке АҚ

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, №2 (82), 2023

2001 ж. бастап шығады.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.

Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:

Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

PhD, **Ж.Ж. Қуанышбаева**

(жауапты хатшы)

г.ғ.м. **Қ.А.Кантаева**

(тех.хатшы)

Редакция алқасы:

ҚР ҰҒА академигі, а.ғ.д., проф.

С.Т.Сейдуманов

ҚР ҰҒА академигі, а.ғ.д., проф.

З.К. Шаукенова

а.ғ.д., проф. **Г.С. Абдирайымова**

а.ғ.д., проф. **Г.О. Абдикерова**

PhD докторы, проф. **Лим Че Ван** (Оңтүстік
Корея)

а.ғ.д., проф. **Н.П. Нарбут** (Ресей)

филос.ғ.д., проф. **И.А. Рау** (Германия)

с.ғ.д., проф. **С.В. Решетников** (Белоруссия)

PhD докторы, проф. **Лоранс Тайн** (Франция)

филос.ғ.д., проф. **Е.А. Харьковщенко**

(Украина)

с.ғ.д., проф. **Н.П. Медведев** (Ресей)

с.ғ.д., профессор **Б.М. Торогелдиева**

(Қырғызстан)

с.ғ.д., асс. профессор **А.Қ.Құрманғали**

с.ғ.д., доцент **А.Ж. Мұқажанова**

с.ғ.д., доцент **Н.Б. Сейсен**

© **Абай атындағы**

Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Ке АҚ, 2023

ҚР мәдениет және ақпарат министрлігінде
2021 жылы наурыздың 19-де қайта тіркелген
№KZ89VPY00033638

Басуға 29.06.2023 қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 10, 25. е.б.т.

Таралымы 300 дана. Тапсырыс 975.

050010, Алматы қаласы,

Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің Ке АҚ
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

- Жуматова Г.М., Чаусова Т.А., Байжуманова Н.С.** –
Буллинг және кибербуллинг-әлеуметтік-педагогика-
лық проблема ретінде..... 5
- Жуматова Г.М., Чаусова Т.А., Байжуманова Н.С.** –
Буллинг и кибербуллинг – как социально-педагоги-
ческая проблема
- Zhumatova G., Chausova T., Baizhumanova N.** –
Bulling and cyberbullying – as a socio-pedagogical pro-
blem
- Kantayeva K., Kuanyshbayeva Zh.** – Social infan-
tilism among young people..... 13
- Кантаева К.А., Куанышбаева Ж.Ж.** – Жастар ара-
сындағы әлеуметтік инфантилизм
- Кантаева К.А., Куанышбаева Ж.Ж.** – Социальный
инфантилизм среди молодежи

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

- Men D., Myong Soon Ok, Chun Byong Soon, Pak T.** –
Koreans in the ethnic and ethno-cultural structure In
Kazakhstan: past, present and future..... 21
- Мен Д.В., Мионг Сун Ок, Чан Бенг Сун, Пак Т.Н.** –
Қазақстанның этникалық және этномәдени құрылым-
дағы Корейлер: өткені, бүгінгі және болашағы
- Мен Д.В., Мионг Сун Ок, Чан Бенг Сун, Пак Т.Н.** –
Корейцы в этнической и этнокультурной структуре в
Казахстане: прошлое, настоящее и будущее
- Ашимова З.И.** – Ценность семьи для жизни военно-
служащих в республике Казахстан: политические
проблемы и суждения..... 27
- Әшімова З.И.** – Қазақстан Республикасындағы әс-
кери қызметшілердің өмірі үшін отбасының құнды-
лығы: саяси мәселелер мен пайымдаулары
- Ashimova Z.I.** – The value of family for the life of servi-
cemen in the republic of Kazakhstan: political problems
and judgments
- Issabekova D., Kurmangali A.** – The oretical and
metho-dological aspects of the "soft power" policy..... 38
- Исабекова Д.И., Құрманғали А.К.** – «Жұмсақ күш»
саясатының теориялық-әдістемелік аспектілері
- Исабекова Д.И., Курманғали А.К.** – Теоретико-
методологические аспекты политики «Мягкой силы»

НАО Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки»
№2 (82), 2023

Выходит с 2001 года.

Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:

член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.

Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:

д.полит.н., проф. **Г.О. Насимова**

PhD, **Ж.Ж. Куанышбаева**

(ответ. секретарь)

м.г.н. **К.А.Кангаева**

(тех. секретарь)

Редакционная коллегия:

Академик НАН РК, д.с.н., проф.

С.Т.Сейдуманов

Академик НАН РК, д.с.н., проф.

З.К. Шаукенова

д.с.н., проф. **Г.С. Абдирайымова**

д.с.н., проф. **Г.О. Абдикерова**

д. PhD, проф. **Лим Че Ван**

(Южная Корея)

д.с.н., проф. **Н.П. Нарбут** (Россия)

д.филос.н., проф. **И.А. Рау** (Германия)

д.п.н., проф. **С.В. Решетников** (Белоруссия),

д. PhD, проф. **Лоранс Тайн** (Франция),

д.филос.н., проф. **Е.А. Харьковченко**

(Украина)

д.полит.н., проф. **Н.П.Медведев**(Россия)

д.п.н., профессор **Б.М. Торогелдиева**

(Кыргызстан)

д.п.н., асс. профессор **А.К.Курмангали**

д.полит.н., доцент **А.Ж. Мукажанова,**

д.полит.н., доцент **Н.Б. Сейсен**

© НАО Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2023

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК
переучет 19 марта 2021 г.
№KZ89VPY00033638

Подписано в печать 29.06.2023
Формат 60x84 1/8. Объем 10,5. уч.-издл.
Тираж 300 экз. Заказ 975.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая
Издательство «Ұлағат»

НАО Казахского национального педагогического университета имени Абая

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

Abhari A. – The Arab spring: a political analysis and assessment..... 44

Абхари А.Ш. Араб көктемі: саяси талдау және бағалау

Абхари А.Ш. Арабская весна: политический анализ и оценка

Рау И.А., Абсаттаров Р.Б. – Предупреждение электронными системами и человеком ядерных угроз: политическо- социологический анализ..... 52

Рау И.А., Әбсаттаров Р.Б. – Электрондық жүйелер мен адамның ядролық қатерлердің алдын алу: саяси-әлеуметтанулық талдау

Rau I., Absattarov R. – Prevention of nuclear threats by electronic systems and man: political and sociological analysis

Рау И.А., Абсаттаров Р.Б. – Вильгельм дильтей и его социальная школа..... 59

Рау И.А., Әбсаттаров Р.Б. – Вильгельм дильтей және оның әлеуметтік мектебі

Rau I., Absattarov R. – Wilhelm Dilthey and his Social School

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Абсаттаров Р.Б. – Қазақ халқының мақтанышы (Сәлима Сағиқызы Құнанбаеванаға 80 жас)..... 72

Авторлар туралы мәлімет..... 78

**Сведения об авторах
Information about the authors**

**NJS Abai Kazakh National Pedagogical
University**

BULLETIN

**Series of «Sociological and Political sciences»
№2 (82), 2023**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*
R.B. ABSATTAROV

Deputy Editor:

doctor of political science, professor
G.O. Nasimova

PhD Zh.Kuanysbayeva

*(executive Secretary)
master of humanities* **K. Kantayeva**
(Technical secretary)

Editorial Board:

*academician of NSA of RK, doctor of
sociological science, professor*

S. T.Seidumanov

*academician of NSA of RK, doctor of
sociological science, professor*

Z.K. Shaukenova

doctor of sociological science, professor

G.S. Abdirayimova

doctor of sociological science, professor

G.O. Abdikerova

doctor of political science, professor

Lim Chae Wan(South Korea)

doctor of sociological science, professor

N.P. Narbut (Russia)

doctor of philosophical science, professor

I.A. Rau (Germany)

doctor of political science, professor

S.V. Reshetnikov (Belarus)

doctor of sociological science, professor

Lourans Tain (France)

doctor of philosophical science, professor

Ye.A. Kharkovshchenko (Ukraine)

doctor of political science, professor

N.P. Medvedev(Russia)

doctor of political science, professor

B.M. Toregaldieva(Kyrgyzstan)

doctor of political science, associate professor

A.Kurmangali

doctor of political science, associate professor

A.Zh. Mukazhanova

doctor of political sciences, associate professor

N.B. Seisen

**© NJS Abai Kazakh National Pedagogical
University, 2023**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
19 March 2021. №KZ89VPY00033638
Signed to print 29.06. 2023 Format 60x84 1/8.
Volume 10,5. – ubl.literature. Edition 300 num.
Order 975.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai
Publishing house «Ulagat»
NJS Abai Kazakh National Pedagogical
University

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

FTAMP: 04.11

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.001>

Г.М. Жұматова,^{1} Т.А. Чаусова,¹ Н.С. Байжуманова¹*

*Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды Техникалық Университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы*

**БУЛЛИНГ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ –
ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА РЕТİNДЕ**

Аңдатпа

Бүгінгі таңда буллинг өте кең таралған және жаппай белең алған күрделі мәселе. Мектептегі жасөспірімдер психологиялық зорлық-зомбылықтың бұл түрімен жиі кездеседі. Орта және жоғары сыныптарда жасөспірімдер айналасындағы адамдардың, атап айтқанда құрдастарының мақұлдауы мен қолдауын зәру. Бұл қажеттілік буллинг құрбандарын психологиялық қорлау жағдайында одан да осал ете түседі. Ақпараттық технологиялар мен басқа да байланыс құралдарының дамуымен қорлау шынайы өмірден интернетке өтті және «кибербуллинг» деп аталады. Буллингтің да, кибербуллингтің де қауіптілігі білім алушылар арасында ересектерден жасырын жүруі мүмкін. Буллингтің жасырын өту мүмкіндігі қарсы тұруды қиындатады, өйткені сырттан жағдай қолайлы болып көрінуі мүмкін. Сол себепті құбылыстың нақты ауқымы айқын емес және оны бағалау мен үнемі нақтылау қажет.

Түйін сөздер: буллинг; кибербуллинг; агрессия; мазасыздық; қорқыту, буллингті алдын алу; психологиялық климат; мектеп, жасөспірімдер, буллингтің формалары.

Жұматова Г.М.,^{1} Чаусова Т.А.,¹ Байжуманова Н.С.¹*

*¹Қарагандинский технический университет им. А. Сагинова,
Қараганда, Республика Казахстан*

**БУЛЛИНГ И КИБЕРБУЛЛИНГ –
КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

Аннотация

Сегодня буллинг является очень распространенной и серьезной проблемой. Подростки в школе часто подвергаются этому виду психологического насилия. В средних и старших классах подростки нуждаются в одобрении и поддержке окружающих, особенно сверстников. Эта потребность делает жертв травли еще более уязвимыми для психологического насилия. С развитием информационных технологий и других средств коммуникации буллинг переместился из реальной жизни в Интернет и получил название «кибербуллинг». Опасности как буллинга, так и кибербуллинга могут быть скрыты от взрослых среди учащихся. Подлость травли затрудняет сопротивление, так как ситуация может казаться благоприятной со стороны. Поэтому точный масштаб явления не ясен и нуждается в оценке и постоянном уточнении.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, агрессия, тревога, запугивание, предотвращение буллинга; психологический климат, школа, подростки, формы буллинга.

Zhumatova G.,^{1} Chausova T.,¹ Bayzhumanova N.¹*

*Abylkas Saginov Karaganda Technical University
Karaganda, Republic of Kazakhstan*

BULLING AND CYBERBULLYING – AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

Annotation

Today, bullying is a very common and complex problem that has gained mass Belen. Adolescents at school often face this type of psychological abuse. In middle and senior classes, adolescents need the approval and support of the people around them, in particular their peers. This need makes bullying victims even more vulnerable in the face of psychological abuse. With the development of Information Technology and other means of communication, bullying has passed from real life to the internet and is called "cyberbullying". The dangers of both bullying and cyberbullying can occur secretly among learners from adults. The possibility of a hidden bullying pass makes it difficult to resist, because from the outside the situation may seem favorable. For the same reason, the exact scale of the phenomenon is not clear and needs to be evaluated and constantly clarified.

Keywords: bullying; cyberbullying; aggression, anxiety, intimidation, prevention of bullying; psychological climate; school, adolescents, forms of bullying.

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда қазіргі білім беру жүйесінде қойылған ең өзекті міндеттердің бірі-қауіпсіз ортаны құру және қолдау. Айта кету керек, бұл тұрғыда «қауіпсіздік» ұғымы оқушыларды қорғауға байланысты техникалық жабдықтар мен іс-шараларды ұйымдастыру емес, мектеп ұжымдарында жайлы психологиялық атмосфераны құруды білдіреді. Қауіпсіздік сезімі оқушылардың жалпы психоэмоционалды жағдайына тікелей әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар табысты дамудың кепілі болып табылады. Белгіленген тапсырманы орындау білім беру процесіне қатысушылар арасындағы қатынастардың сипатын зерттеудің әртүрлі тәсілдерін қарастыру қажеттілігін білдіреді [1, р.380].

Осыған байланысты, соңғы уақытта білім беру мекемелеріндегі буллинг мәселесіне көбірек көңіл бөлінуде. Мектептегі зорлық-зомбылық қазіргі білім беру жүйесінің маңызды мәселесі болып отыр. Өкінішке орай, айдап салу немесе буллингті кез-келген мектепте кездестіруге болады. Әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде буллинг білім беру процесіне қатысушылардың қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Буллинг салдары – тікелей де және жанама түрде – оқушылардың зияткерлік және жеке тұлғалық дамуына теріс әсер етеді. Өкінішке орай, көптеген оқушылар мен олардың ата-аналары буллингтің баланың дене және менталдық денсаулығы үшін зияны туралы жеткілікті біле бермейді. Соңғы уақытта біздің елімізде балалар ортасында буллингті ерте анықтау және алдын-алу мәселелеріне көп көңіл бөлінуде. Осылайша, буллингтің алдын алу мәселесі қазіргі кезде өзекті болып табылады.

Мектептегі қ буллинг мен кибербуллинг проблемасы әлі де теориялық тұрғыдан жеткілікті түрде зерттелмеген. Зерттеулердің көптігіне және мәселенің өзектілігіне қарамастан, бұл саладағы психологиялық ғылыми ақпарат жинақталудың бастапқы кезеңінде. Д.Ольвейстің пікірінше, буллинг – әлеуметтік немесе физикалық күштердің теңсіздігін білдіретін қасақана, жүйелі түрде қайталанатын агрессивті мінез-құлқ. 21 ғасырда технологияның дамуы желідегі бір немесе бірнеше адамның басқа адамға қарсы агрессивті әрекеттерін қамтитын кибербуллингтің пайда болуына әкелді.

И.С. Кон, О.Л. Глазман, И.Бердышев, А.А. Бочавер және К.Д. Хломов, сияқты зерттеушілер буллингті зерттеудің үш негізгі тәсілі бар: диспозициялық, уақытша және контекстік. Буллингтің біртұтас анықтамасының жоқтығына қарамастан, барлық ғалымдар оның физикалық және психологиялық көріністері бар ұзақ уақыт бойы жалғасатын қорлау екендігімен келіседі.

Буллинг проблемасының алғашқы жүйелі зерттеулерін Скандинавия зерттеушілері Д.Ольвейс, П.П. Гейнеман және Э.Роланд. Кейінірек ағылшын ғалымдары, оның ішінде В.Т. Ортон және Д.А. Лейн де буллингті зерттеуге зор үлес қосты, оны адам қоғамнан оқшауланатын, буллинг және әрекет ету бостандығынан айырылатын зорлық-зомбылықтың ерекше түрі ретінде анықтады.

Кибербуллинг – онлайн қызметтер мен ақпараттық технологиялар арқылы орын алатын қорлаудың заманауи түрі. Оның ерекшеліктеріне анонимділік, тікелей физикалық байланыстың болмауы және агрессивті әрекеттер үшін цифрлық құралдарды пайдалану кіреді. Кибербуллинг жасөспірімдерде мазасыздық, депрессия және суицидтік ойларға әкелуі мүмкін.

Мектептердегі буллинг туралы зерттеулер қорқытуға ұшыраған балалар жиі өзін-өзі бағалаудан және әлеуметтік бейімделу проблемаларынан зардап шегетінін көрсетті. Қолайсыз мектеп климаты баланың оқу қабілетіне және мұғалімдердің сыныпты басқарудағы тиімділігіне теріс әсер етеді.

Мектептегі буллинг проблемасы халықаралық сипатқа ие және оның алдын алудың тиімді әдістерін жасауға ерекше назар аударуды талап етеді. Буллинг – білім беру ортасының қауіпсіздігіне тікелей әсер ететін қауіп, оның алдын алу білім беру мекемелерінің жұмысында басым бағыт болуы керек.

ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Ең алдымен, мектептегі буллинг мен кибербуллинг мәселесінің теориялық аспектілері өте нашар өңделгенін атап өткен жөн. Зерттеудің көптігіне және мәселенің өзектілігіне қарамастан, шын мәнінде, осы саладағы психологиялық ғылыми ақпараттың бастапқы жинақталу сатысында. Буллинг сияқты құбылысы туралы айтпас бұрын, оған нақты анықтама енгізу керек. Д. Олвеустің пікірінше, буллинг (қорқыту) – бұл әлеуметтік биліктің немесе физикалық күштің теңсіздігін қамтитын қасақана, жүйелі түрде қайталанатын агрессивті мінез-құлық [2, С.152].

Д.А.Кутузованың жұмысында айтылғандай, бүгінгі таңда балалар мен мектеп қауымдастықтарындағы буллинг маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені ол жеке тұлғаның дамуындағы ауыр психологиялық жарақаттар мен мінез-құлықтың бұзылуы кей жағдайларда өзіне қол жумсау әрекеттеріне әкелуі мүмкін [3, С.79].

XXI ғасырда технологияның дамуы кибербуллинг немесе интернет-қорлау сияқты жаңа құбылыстың пайда болуына әкеледі. Кибербуллингтің нақты анықтамасы әлі тұжырымдалмаған. Шын мәнінде, бұл желідегі бір немесе бірнеше адамның басқа адамға қатысты агрессивті әрекеттері, әрекеттесудің алуандығының кибербуллингтің әртүрлі формаларының пайда болуына мүмкіндік берді.

Ресейде буллингті И.С. Кон, О.Л. Глазман, И.Бердышев, А.А. Бочавер және К.Д. Хломов зерттеудің үш негізгі тәсілін анықтады: диспозициялық, уақытша және контекстік. Әртүрлі ғалымдар «буллингті» қорлау, террор, зорлық-зомбылық, мінез-құлық үлгісі, агрессия, өзара әрекеттесу стереотипі, жағдай және т.б. деп түсінеді. Бұл тұжырымдаманың әлі күнге дейін біртұтас нақты анықтамасы болмағанына қарамастан, барлық ғалымдар буллинг – бұл ұзақ уақыт бойы орын алатын қорлау деп келіседі. Зерттеушілер сонымен қатар буллингтің физикалық және психологиялық көріністері бар екенін атап өтті.

Буллинг мәселесінің алғашқы жүйелі зерттеулерін скандинавиялық зерттеушілер: Д.Ольвеус, П.П. Гейнеман, А.Пикас, Э.Роланд болды. Авторлардың тұжырымдамасы бойынша буллинг түсінігі – (ағылшын тілінен аударғанда bully) қудалау, кемсіту және дискриминация деп анықтады.

Уақыт өте келе буллингті зерттеу британдық ғалымдарды да қызықтырды. Олар: В.Т. Ортон, Д.А. Лейн, Д.П. Таттум, Э.Мунте. Таттум буллингті тұлға өзін қоғамнан оқшауланған, қорққан, іс-әрекет бостандығынан айырылғандай және өзін әлсіз және дәрменсіз сезінеді, өзге адамдардан ұзақ уақыт бойы физикалық түрде шабуыл алған немесе қорқытумен қоса зорлық-зомбылықтың ерекше түрі деп түсіндірді.

Д.Лэйн өзінің зерттеулерінде Э.Роландтың еңбектеріне сүйеніп, буллингке түсіндірме жүргізді: қорлау физикалық немесе психикалық сипатта, ол қысқа мерзімді де, ұзақ мерзімді де болуы мүмкін. 1970-1980 жылдардағы «буллинг» тақырыбының алғашқы зерттеушілерінің бірі: П.Хайнеман, А. Пикас, Э.Роланд, Д.Олвеус және т. б. болып табылады. Осы құбылысты тереңірек зерттеу және түсіну мақсатында алғашқы зерттеулер жүргізілді. Д.А. Лэйн өз еңбегінде буллинг тақырыбына арналған, буллинг мәселесіне деген көзқарас оның түрлері туралы ақпаратты қамтитын еңбектері шыққаннан кейін өзгерді. Буллинг мәселесін қарастырудың негізі мен қабылданған тәсілдерін сипаттауда Э.Роланд пен Э. Мунте шығармаларының жариялануы да маңызды рөл атқарды [4, С.181].

С.Китая және Дж.В. Патчи кейбір американдық зерттеушілер интернетте болуы мүмкін кез келген қудалау түрімен кез келген тәжірибені қамтитын кибербуллингтің жеткілікті кең анықтамасын ұсынады. Басқалары зиянның белгілі бір түрлеріне ғана назар аударады, мысалы, қорлау немесе физикалық зорлық-зомбылық қауіп, тартусыз қорлау және балағат сөздер сияқты басқа формалар. Сондай-ақ, кибербуллингтің өтетін орны туралы мәселе ашық, өйткені нақты түсінік жоқ. Кейбіреулер бұл толығымен интернет кеңістігі деп санайды, ал басқалары тек веб-камера немесе онлайн ойын желілері сияқты технологияларды қарастырады.

Е.Р. Южанинова өзінің «Интернет жастардың өзін-өзі жүзеге асырудың жаңа кеңістігі ретінде» атты еңбегінде Кибербуллингтің келесі формаларын бөліп көрсетеді: анонимді қауіптер, жеке ақпаратты пайдалану; киберді иеліктен шығару (қарым-қатынас шеңберінен шығару), флеминг (қақтығысқа айналатын сөз тіркестерімен алмасу), виртуалды тұлғаның егізін құру (доппелгангердің айыптаушы

мінез-құлқы бастапқы виртуалды тұлғаның беделін бұзады), киберқауіпсіздік, хеппислепинг (камераға түсірілген және желіде орналастырылған нақты зорлық-зомбылық көріністері) [3, С.83].

Жыл сайын бұл проблеманы жариялау, сондай-ақ оны шешу жолдарын зерттеу тек басқа елдерде ғана емес, Қазақстанда да біртіндеп дами отырып, барған сайын танымал бола бастады. Бүгінгі таңда біздің елімізде мектептегі булленгті алдын алуға және тоқтатуға бағытталған жоспарлы жұмыс жүргізілмейді, сондықтан бұл мәселені қарастыру өте маңызды.

Әдебиеттерді талдау әлемдік қауымдастықтағы буллинг және кибербуллинг мәселелерін зерттеу бастапқы эмпирикалық материалды жинау кезеңінде феноменологиялық базаны құру сатысында екенін көрсетеді. Буллинг және кибербуллинг тақырыбындағы әдебиеттер бөлімі зерттелетін аймақтағы әртүрлі қорлау рөлдерінің жиілігін сипаттайтын жалпы статистикалық жинақ сияқты бағыттардың танымалдылығын, сондай-ақ мектептегі буллинг мен кибербуллингтің негізгі формаларын сипаттады. Сонымен қатар, жұмыстардың көпшілігінде мектеп ұжымының ішінде және оның сыртында кибербуллингтің түбегейлі айырмашылықтарының жоқ екенін байқауға болады.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

Мектептегі буллинг – бүгінде әлемнің көптеген елдерінде кең таралған әлеуметтік құбылыс. Д. Олвеус «буллинг» әлеуметтік күш пен физикалық күштің теңсіздігіне негізделген мақсатты, үнемі қайталанатын, агрессивті мінез-құлық ретінде анықтайды. Бұл құбылыс көбінесе формальды, жасанды түрде құрылған ұжымдарда пайда болуы мүмкін. Білім беру жүйесінде бұл мектеп сыныптары немесе студенттік топтар болуы мүмкін. Мектептегі буллинг-бұл басқа адамға оның еркіне тікелей (физикалық және ауызша агрессия арқылы) немесе жанама (қауесет пен өсек тарату, елемей, қабылдамау, баланы басқа баланың немесе балалар тобының қудалауы) әсер ету [5, С.151].

Осы анықтамаға сүйене отырып, алдын-алудың тиімді әдістерін құру мақсатында мектептегі буллинг ерекше назар аударуды қажет ететін білім беру ортасының қауіпсіздігіне тікелей әсер ететін қауіп деп айтуға болады. Жоғарыда айтылғандай, буллингтің екі түрі бар: тікелей (физикалық) және жанама, немесе әлеуметтік агрессия деп аталады. Бұл мінез-құлықтың өзіндік гендерлік, психологиялық және жасқа байланысты заңдылықтары бар [6, С.63].

Осы тақырыптағы зерттеулердің көпшілігі бұзақылардың жеке ерекшеліктерін анықтауға бағытталған, бірақ бұзақылардың нақты қандай мақсаты бар деген сұрақ ашық болып қалады: олар осылайша үстемдік етуге, болмаса айналасындағылар арасында бедел мен танымалдылыққа ие болуға тырысады ма, әлде бұл «ойын-сауықтың» белгілі бір түрін білдіреді.

Тарасова С.Ю., Осницкий А.К. және Аюколопов С.Н. өз жұмыстарында агрессия буллингтің бір нұсқасы ретінде қарастырады. Зерттеушілердің пікірінше, агрессияны көрсету буллингтің құрбандарында қорқыныш қалыптастыруға ықпал етеді, осылайша агрессордың позициясын нығайта түседі. Сондай-ақ, буллинг құрбандарын болашақ агрессорларға айналдыру ықтималдығы жоғары екендігі атап өтілді. Өйткені оларда эмоционалды және мінез-құлық тұрақсыздығының белгілері, сондай-ақ мазасыздық пен агрессия деңгейінің жоғарылауы мүмкін. Жасөспірім ұлдар физикалық агрессияның көріністеріне көбірек бейім екендігі анықталды, ал жасөспірім қыздар басқа адамдардың жағымсыз сыртқы бағалауларында, қауесеттердің таралуында және т. б. көрінетін ауызша сөйлеуге бейім болды [7, С.103].

Буллинг түрлеріне тоқталатын болсақ оларға:

1. Мектептегі физикалық буллинг –бұл соққыларда және басқа дене жарақаттарында көрінуі мүмкін тікелей мақсатты физикалық әсер [3, С.82].

2. Психологиялық мектептегі буллинг – бұл жәбірленушінің психикасына әсер ету мақсатында жасалатын зорлық-зомбылық, бұл психологиялық жарақаттардың дамуына әкелуі мүмкін. Қорқытудың бұл түрі жәбірленушіге ыңғайсыздық туғызу және сенімсіздік сезімін дамыту мақсатында ауызша қорлау немесе қорқыту, қудалау түрінде көрінеді.

Сондай-ақ, осы тақырып аясында психологиялық әсер ету формасына мыналар жатады:

- ауызша буллинг (мысалы: қорлайтын есім-лақап ат, қорлау, қорлайтын қауесеттерді тарату және т. б.);
- қорлайтын қимылдар немесе әрекеттер (мысалы, жәбірленушіге түкіру немесе оған қыймылы арқылы қорлау әрекетін көрсету);
- қорқыту (жәбірленушінің мінез-құлқына әсер ету және қорқыныш пен сенімсіздік сезімін тудыру үшін агрессивті дене тілі мен дауыс интонациясын қолдану);
- оқшаулау (жәбірленушіні оқушылардың бір бөлігі немесе бүкіл сынып болып әдейі оқшаулайды, қуып жібереді немесе елемейді);

– кибербуллинг-электронды құрылғылар, интернет-ресурстар арқылы қорлау (айыптаушы сипаттағы суреттер мен фотосуреттерді жіберу, ат қою, қауесеттерді тарату және т.б.) [8, С.16].

Психологиялық қорқыту - классикалық буллингтің кіші түрлерінің бірі және «кибербуллинг» деп аталады. Кибербуллингті смартфондар, электрондық пошта, веб-беттер, әлеуметтік желілер, блогтар және басқа интернет-ресурстар сияқты бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникация құралдары арқылы болатын қорлау ретінде сипаттауға болады. Басқаша айтқанда, кибербуллинг – бұл өзара әрекеттесудің электронды түрлерін қолдана отырып, белгілі бір уақыт ішінде топ немесе жеке тұлға жүйелі түрде жүзеге асыратын және өзін оңай қорғай алмайтын жәбірленушіге қарсы бағытталған қасақана агрессивті әрекеттер [8, С.17].

Кибербуллинг – бұл халықаралық деңгейге жеткен мәселе. 2013 жылғы «АҚШ-тағы буллинг статистикасына» сәйкес, балалар мен жасөспірімдердің шамамен 58%-ы интернетте қорқытылғанын хабарлады, олардың сауалнамаға қатысқандардың жартысынан көбі бұл оқиға туралы ата-аналарына хабарламағанын көрсетті [6, С.73]. Кибербуллинг жасөспірімдерге айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін және мазасыздықтың, депрессияның және тіпті суицидтік көріністердің дамуына әкелуі мүмкін. Көптеген ұқсас белгілердің болуына қарамастан, кибербуллинг буллингтан біршама ерекшеленеді. Біріншіден, кибербуллинг – бұл қорқытудың жеке нұсқасы, ал буллинг – бұл басқа адамды агрессивті қудалау, бопсалау және психологиялық қорлаудың жалпы анықтамасы. Екіншіден, кибербуллинг жағдайында тікелей физикалық байланыс жоқ, өйткені қорқыту онлайн-қызметтер мен ақпараттық технологиялар арқылы жүзеге асырылады. Үшінші ерекшелігі – анонимділік. Анонимділік агрессорға қауіпсіздік пен жазасыздық сезімін тудырады, осылайша оның қолдарын ашады, бұл қорқыту құрбандары үшін ауыр зардаптардың жоғарылау қаупіне әкелуі мүмкін. Психологиялық қорлау, оның кез-келген көрінісінде, психоәлеуметтік бейімделу проблемаларының дамуының маңызды көрсеткіші болып табылады.

Қауіпсіз орта оқушылар өздерін маңызды сезінетін және құрдастары мен ересектері мойындайтын жағдайда пайда болады. Мұғалімдермен және құрдастарымен жағымды қарым-қатынаста болған, сондай-ақ олардан қолдау алатын балалардың өзін-өзі бағалау деңгейі жоғары болуы және өздері үшін тұруы ықтимал. Құрдастарымен және мұғалімдерімен жағымсыз тәжірибесі бар оқушылар өзін-өзі бағалаудың төмендігінен және әлеуметтік бейімделу проблемаларының болуынан зардап шегуі мүмкін. Буллинг мәселесіне қызығушылықтың артуының себептерінің бірі-оның академиялық үлгеріммен байланысы. Оқушылар уақытының көп бөлігін мектепте өткізетіндіктен, мектептер оқушының әлеуметтік, интеллектуалдық және мінез-құлқы дамуына айтарлықтай әсер ететінін жоққа шығаруға болмайды. Мектеп климаты мектеп қауіпсіздігінің маңызды бөлігі болып табылады. Достыққа бағытталмаған мектеп атмосферасы баланың оқу қабілетіне теріс әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдердің сыныптағы оқушылардың мінез-құлқын тиімді басқару қабілетіне кедергі келтіреді.

Буллинг туралы заманауи шетелдік зерттеулердің мысалдары

Мектеп ұжымындағы психологиялық қорлау мәселесін заманауи зерттеудің бір мысалы ретінде В. Маруктың зерттеуін алсақ болады. Алынған зерттеу нәтижесіне сәйкес, буллингтің «жәбірленушіге» бағытталған кез-келген түрі оның жалпы психологиялық жағдайына ғана емес, денсаулығына да теріс әсер ететін әртүрлі стресстік реакциялар мен психосоматикалық белгілерді тудыруы мүмкін. Бұл зерттеуге Луисвиллдегі, Кентуккидегі және Питтсбургтегі орта мектеп оқушылары қатысқан (барлығы 14 пен 19 жас аралығындағы 181 адам). Алынған мәліметтерге сәйкес, буллингтің әртүрлі түрлері оқушылардың стресстік реакциясының нақты үлгілеріне әкелді. Автор қорлау қорқытуды тудыратынын, сондықтан психологиялық буллингке ұшыраған қатысушылар қорқытудың басқа түрлерін де мақұлдай алатынын атап өтті [9].

Бүгінгі таңда мектепте қорқыту, буллинг мәселесі тек қазақстандық мектептерде ғана емес, бүкіл әлемдегі мектептерде жиі кездесетін құбылыстардың бірі болып табылады. Сонымен, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының зерттеуіне сәйкес, литвалық 11 жастағы оқушылардың 64%-ы, 50%-ы ресейлік, 46 %-ы бельгиялықтар үнемі буллингке ұшырайды. Австрияда, Люксембургте және Шотландияда бұл көрсеткіш 32%, Канада мен Швейцарияда – 30%, Францияда – 25% құрайды [10]. Біздің елімізге келетін болсақ, 2011 жылы БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) зерттеу нәтижелері бойынша қазақстандық оқушылардың 66,2%-ы мектептегі зорлық-зомбылыққа тап болды, оның 63,6%-ы куәгер, 44,7%-ы жәбірленуші, ал 24,2%-ы зорлық-зомбылық жасағанын мойындады [11]. Бірақ Қазақстан Республикасы Ұлттық Қоғамдық денсаулық сақтау орталығының «Мектеп жасындағы балалардың денсаулыққа қатысты мінез-құлқы» зерттеуінің деректері. Бұл сауалнама 2018 жылы қазақстандық мектеп оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеу барысында оқушылардан буллингке немесе кибербуллингке қаншалықты жиі қатысқаны немесе соңғы екі айда мектепте оның құрбаны болғаны туралы сұрақтарға жауап беруді сұрады. Белгілі болғандай, 11-15 жас аралығындағы жасөспірімдердің

17% - ы айына бір немесе одан да көп рет мектепте қорланған. Буллингтің құрбандары көбінесе ауыл оқушыларымен салыстырғанда, қала оқушылары болады. Ұлдар мен қыздар арасында қорқытудың таралуы 15 жасқа қарай біршама төмендейді.

Мектептегі буллинг зерттеулері, көбінесе отбасыларда физикалық жазалар қолданылатын немесе отбасы мүшелері балаға белгілі мәселелерді шешу үшін физикалық күш қолдануға үйрететін, отбасылық қатынаста сүйіспеншілік пен жылулықтың, мәселелерді шешуде ата-анадан қолдау таппайтын оқушылар, көп жағдайда басқа оқушыларды қорлауға өзің улауға мүмкіндік беретінің көрсетті. Мінез-құлқында үнемі агрессияны көрсететін оқушылар, әдетте ересектерге қоздырушы мінез-құлық көрсетеді немесе қарсы тұрады, олар қоғамға жат және мектептегі мінез-құлық ережелерін бұзуға бейім келеді. Қорқытудың құрбаны болған қатысушылар әдетте мазасызданады, өзіне сенімді емес, сақ және өзін-өзі бағалаудың төмендігінен зардап шегеді, оларды қорқытатын қатысушылармен кездескенде сирек қорғанады немесе кек алады. Оларға әлеуметтік дағдылар мен достар жетіспеуі мүмкін және олар көбінесе әлеуметтік оқшаулануда.

Жәбірленушілер, әдетте, ата-аналары оларды асыра қорғаштайтын, қоғамда әлеуметтену дағдыларын дамытпайтын, балаларына сенбейтін және олардың бостандығын шектейтін отбасыларда тұрады. Егер мектептегі қорқыту мәселесі ретроспективті талдауды қолдана отырып, тарихи тұрғыдан қарастырылса, онда мектептегі буллинг мәселесін зерттеудің басталуы ХХ ғасырдың 70-жылдарында, 1978 жылы норвегиялық зерттеуші Дана Олвеустың мектептердегі агрессия туралы «Хулиганы и мальчики для битья» кітабы шыққан кезде басталды. Ол сондай-ақ 1982-1984 жылдары қорлауға қарсы алғашқы эксперименттік бағдарламаны енгізді. Бағдарлама Норвегияның 42 мектебінде сынақтан өтті. Бұл бағдарламаның ерекшелігі: мектеп қорлауының таралуы туралы мектеп оқушыларына үнемі жасырын сауалнама жүргізу, сыныптарда, ата-аналар жиналыстарында буллинг мәселелерін талқылау, мектеп қызметкерлерін буллингті алдын алу және оның пайда болуына араласу стратегияларына үйрету, қорқыту мәселелері бойынша жалпы мектеп конференциясын өткізу.

Осы эксперимент аяқталғаннан кейін жиырма ай өткен соң, мектептердегі жағдайды зерттеу жүргізілді, нәтижесінде қорлау эпизодтарының жиілігі екі еседен астам төмендеді. Мектеп оқушыларының айтуынша, мектеп қауіпсіз орынға айналды; мектеп оқушылары арасындағы сенімді және ұзақ достық қарым-қатынастардың саны артты; оқу үлгерімі артты; сабаққа келмеу, ұрлық, бұзақылық және вандализм әрекеттері азайды. Бұл нәтижелер Д.Ольвеус бағдарламасын бүкіл ел бойынша заңнамалық түрде енгізуге мүмкіндік берді. Сондықтан Норвегия мен Швецияда зерттеулер жалғасып, 1980 жылдары мектептегі буллинг пен қорлауға қарсы алғашқы ұлттық интервенциялық науқан ұйымдастырылды. Бұл норвегиялық жұмыстың жетістігі, сөзсіз, басқа еуропалық елдердегі зерттеулер мен интервенциялық әрекеттерге әсер етіп оларды осы бағытта шабыттандырды. Сонымен, Еуропада 1987 жылы Ставангерде (Норвегия) өткен кездесу басқа зерттеушілер мен практиктерді ынталандырды, атап айтқанда Финляндия, Ұлыбритания және Ирландия мектептегі қорқытуға қарсы бағытталған мамандандырылған бағдарламаларды әзірлеуге кірісті, ал Жапонияда 1980 жылдары зерттеу дәстүрі қалыптасты, бұл «иджиме» (яғни жапон тілінен аударғанда «буллинг» деп аударылады) табиғаты мен пайда болу жиілігі туралы зерттеулер жүргізуді көздеді, олар арнайы жапондық мәселе болып саналды. Содан кейін әлемдік тәжірибедегі мектептегі қорқыту проблемасының өткірлігі, сондай-ақ зерттеу белсенділігі мен қоғамдық алаңдаушылық біршама төмендеді, дегенмен 1993-1995 жылдар аралығында мектептегі қорқытудан туындаған суицидтер белсенділіктің екінші кезеңіне әкелді, ол әлі де жалғасуда. Мәселен, мысалы, Ұлыбританияда 1997 жылы Д. Ольвеус бағдарламасына ұқсас Д.Таттум бағдарламасы жүзеге асырылды.

Д.Таттум бағдарламасына араласу кезеңінде «қамқорлық» негізінде жүзеге асырылды. Жұмыстың бұл түрі әсіресе жастардың өтпелі кезеңдерінде маңызды. Қамқорлықтың мәні мынада: әр оқушыға жақын жерде тұратын жоғарғы сынып оқушы бекітіледі және олар мектепке бірге келеді және мектептен бірге қайтады. Бұл мектепке және үйге барар жолда буллинг жағдайларын болдырмауға көмектеседі. Алдын алу кезеңінде буллинг немесе жанжал жағдайында көркем мінез-құлыққа үйрететін арнайы сабақтар немесе курс-модульдер өткізуді маңызды [12]. Жоғары сынып оқушыларының төменгі сынып сынып оқушылары арасындағы ынтымақтастықтың ұқсас түрі Қазақстанда, Назарбаев Зияткерлік мектептерінде (НЗМ) бар. Соңғы 25 жылда шетелдік баспасөзде қорқыту мәселесі бойынша 1000-нан астам ғылыми мақалалар жарияланды. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, қорлау барлық елдерде жиі кездеседі, әр мектепте орта есеппен әрбір бесінші бала осы күнге дейін қорлаудың құрбаны болған немесе болып табылады, ал әрбір жетіншісі басқаларды қудалайды. Қорқыту жағдайлары білім беру жүйесінен тыс жерде де анықталуы мүмкін: әскерде, түрмеде, жұмыста.

Мектеп ортасында кибербуллингті зерттеудің мысалы – Сара Б.Летманның (Sara B. Låftman), В.Эстбергтің (Viveca Östberg) және Б.Модиннің (Bitte Modin) зерттеуі [13, p.1226]. Бұл зерттеудің мақсаты кибербуллингтің пайда болуы мен оқушылар арасында қылмыс жасау жағдайлары арасындағы байланысты, мектеп басшылығының қадағалаумен және мектеп жағдайының сапасына байланысты зерттеу болды. Менеджменттің тиімділігі мен беделін мектеп мұғалімдері бағалады. Деректер 2016 жылы орындалған екі бөлек ақпарат жинағынан алынды: 1. Стокгольм мектебін зерттеу (the Stockholm School Survey) орта мектеп оқушылары арасында (17-18 жас); 2. Сол мектептердегі мұғалімдер арасында жүргізілетін Стокгольм мұғалімдерінің зерттеуі (Stockholm Teacher Survey). Зерттеуге Стокгольмдегі 58 мектептен 6067 оқушы мен 1251 мұғалім қатысты. Зерттеу оқушылар мен мұғалімдер арасында сауалнама жүргізу арқылы жүргізілді. Оқушыларға қойылған сұрақтар алкоголь мен есірткіні қолдану, темекі шегу, қылмыстық мінез-құлық, әлеуметтік қатынастар және мектептегі жалпы орта туралы болды. Мұғалімдер арасында жүргізілген сауалнаманың негізгі мақсаты мектептің сипаттамалары туралы ақпарат жинау болды: мектеп басшылығын бағалау, ынтымақтастық пен келісімге (консенсусқа) ұмтылу, мектеп этикасы және жұмыс жағдайларын бағалау. Сауалнамадан алынған мәліметтер оқушылардың жауаптарымен салыстырылды, бұл ерекшеленген сипаттамалардың психологиялық денсаулықпен, қорқытумен және академиялық үлгеріммен байланысының бар екендігін анықтады [14, p.199].

Мұғалімдер мен білім беру мекемелерінің басшылары арасында буллингке қарсы әдістер мәселесінде сауаттылықты арттыруға назар аударып, жағдай жасау керек. Қорқытудың алдын алу бағдарламаларын және оның түрін – кибербуллингті енгізу арқылы мектептегі қорқытудың алдын алу оқушылардың әл – ауқатын қамтамасыз ету үшін басымдық болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Буллинг әсер студің жаңа түрлеріне ие болады және қазіргі білім берудің өзекті мәселелерінің бірі болып қала береді. Технологияның дамуы кибербуллингті дамыту үшін платформаны қалыптастыруға қызмет етті, өйткені жасөспірімдер бұған ықпал ете алатын интернет-коммуникацияларға көбірек қатысады. Қазіргі зерттеулерге сәйкес, кибербуллингтің құрбандары көбінесе шынайы өмірде қорланған балалар болып табылады. Олар әртүрлі себептермен осал, өзіне сенімді емес, құрдастарымен салыстырғанда сыртқы келбеті, шығу тегі, мінез-құлқы және денсаулық жағдайы бойынша қандай да бір айырмашылықтармен сипатталады.

Бұл шолу мақаласында профилактикалық бағдарламалардың тиімділігін көрсететін және олардың қажеттілігін дәлелдейтін заманауи зерттеулердің мысалдары қарастырылды. Буллингті алдын алудың ең көп жүзеге асырылатын шараларының бірі- Д.Олвеус қорқытудың алдын алу бағдарламасы. Айта кету керек, әртүрлі алдын-алу шараларының көптігіне қарамастан, олардың барлығы тиімді бола бермейді. Қазіргі уақытта әртүрлі елдерде мектептің жүйе ретінде қатысу дәрежесінде ерекшеленетін мектептегі қорлау мәселесін шешудің көптеген бағдарламалары бар. Алайда, осы бағдарламалардың барлығында жалпы параметрлер бар: 1. оқушылардың қорлаудың таралуы туралы тұрақты анонимді сауалнамасы; 2. сыныптарда, жалпы мектепте және ата-аналар жиналыстарында қорқыту мәселесін талқылау; 3. балалардың өздері (қатысуымен және ересектердің көмегімен) мінез-құлық кодексін әзірлеу; 4. үзілісте, асханада, спорт алаңында және мектеп ауласында мұғалімдердің балаларды қадағалауын күшейту; 5. мектеп қызметкерлерін буллингті алдын алу және оның пайда болуына араласу стратегияларына үйрету. Әр мектептің өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан барлық жағдайда бірдей технологияларды жаппай енгізу экологиялық емес болып көрінеді.

Бүгінгі күні диагностиканың нақты практикалық әдісі жоқ, оның нәтижелері бойынша профилактикалық шаралар жүйесі құрылатын еді. Осылайша, біз буллинг мен кибербуллингтің алдын алуға және мектепте де, одан тыс жерлерде де қауіпсіздік жағдайларын жасауға бағытталған алдын алу шараларын дамыту және құру қажеттілігі туралы қорытынды жасай аламыз. Сондай-ақ, бұл мәселені шешудің тиімділігі жеке адамдарға емес, білім беру процесінің барлық қатысушыларының бірлескен жұмысына байланысты екенін тағы бір рет атап өткіміз келеді: мектеп мекемелерінің әкімшілігі, мұғалімдер, психологиялық қызметтер, ата-аналар және, әрине, оқушылардың өздері.

Қорыта келгенде, қазіргі уақытта зерттеушілерде қазақстандық жасөспірімдік ортада буллинг туралы мәліметтерді жинауға, яғни зорлық-зомбылық, агрессия сияқты эмоциялық және этикалық күрделі тақырыптарға сұрақтар қоюға әрдайым мүмкіндік бермейді. Зерттеу процесін ұйымдастыру және жиналған деректердің сапасы мұғалімдер мен мектептер басшылығының қолдауына, жасөспірімдер мен олардың ата-аналары тарапынан орналасуына және маңызды қарым-қатынасына байланысты. Буллинг туралы ақпарат жинау қатысушылар үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін деген қауіптілік – бұл

ғылыми және педагогикалық қоғамдастықтардың бірлескен күш-жігерімен шешетін маңызды мәселе. Буллинг туралы ғылыми білімді дамыту үшін мұғалімдер, жасөспірімдер мен олардың ата-аналары тарапынан зерттеушілерге деген сенім, сондай-ақ зерттеушілердің материалдарды жинау және жариялау кезінде этикалық қағидаларды қатаң сақтауы қажет. Біздің көзқарасымызша, осы кезеңде жасөспірімдік ортада агрессивті мінезқұлықты зерттеушілердің алдында, сондай-ақ білім беру процесінің барлық қатысушыларының алдында тұрған ең маңызды міндет пікірталастың жалпы өрісін қалыптастыру, жасөспірімдер ортасындағы зорлық-зомбылыққа байланысты мәселелер ашық және конструктивті талқылануы мүмкін ортақ мақсатты іздеу болып табылады. Білім беру орталарында буллинктің құрбандарына ерекше назар аудару керек.

Әдебиеттер:

1 Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russel S., & Tippett N. Cyber bullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child and Psychiatry*, 2008. – №49. – 376-385р.

2 Бочавер А. А., Хломов К. Д. Буллинг как объект исследований и культурный феномен // *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. – 2013. – Т. – 10. – № 3. – С. 149–159.

3 Кутузова Д. А. Травля в школе: что это такое и что можно с этим делать // *Журнал практического психолога*. – 2007. – № 1. – С.72–90.

4 Бочавер А. А., Хломов К. Д. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий // *Журнал Высшей школы экономики*. – 2014. – № 3. – С.177–191

5 Бочавер А.А. Опросник риска буллинга (ОРБ) / А.А. Бочавер [и др.]. *Вопросы психологии*. – 2015. – №5. – С.146-157.

6 Гребенкин Е.В. Профилактика агрессии и насилия в школе. Р-н/Д: Феникс, 2006. – 160б.

7 Тарасова С.Ю., Осницкий А.К., Ениколопов С.Н. Социально-психологические аспекты буллинга: взаимосвязь агрессивности и школьной тревожности [Электронный ресурс] // *Психологическая наука и образование psyedu.ru*. – 2016. – Т 8. – № 4. – С.102-116.

8 Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться // *Семья и школа*. – 2006. – №11. – С.15-18.

9 Maruca V.L. Cyberbullying as its own construct: a new measure for analyzing its effects on students. *Dissertation. Spalding University, USA, 2016.*

10 Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. *International Report from the 2013/2014 Survey. / World Health Organization/ – URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/303438/HSBC-No7-Growing-upunequal-full-report.pdf?ua=1 (date of viewing: 02.02.2023)*

11 Оценка насилия в отношении детей в школах Казахстана. Учреждение Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан и Представительство ЮНИСЕФ в Казахстане при поддержке Министерства иностранных дел Норвегии. Астана, 2013 / ЮНИСЕФ / – URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2066/file/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20.pdf> (date of viewing: 02.02.2023)

12 Проблема травли детей в школе. Обзор зарубежных исследований./ Кутузова Д. // *Про психологии*. – 2014. – 10 апрель. – URL: <https://pro-psixology.ru/prakticheskaya-psixologiya-nauchno-metodicheskij/1094-problema-travli-detej-v-shkole-obzor-zarubezhnyx.html> (Дата обращения: 02.05.2021)

13 Laftman, S.B.; Ostberg, V.; Modin, B. School Leadership and Cyberbullying – A Multilevel Analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2017. – №14. – 1226р.

14 Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W. *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. N.Y.: Wiley-Blackwell, 2011. – 296р.

References:

1 Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russel S., & Tippett N. Cyber bullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child and Psychiatry*, 2008. – №49. – 376-385р.

2 Bochaver A. A., Hlomov K. D. Bulling kak ob"ekt issledovaniy i kul'turnyj fe-nomen // *Psihologiya. ZHurnal Vysshej shkoly ekonomiki*. – 2013. – Т. – 10. – № 3. – S. 149–159.

3 Kutuzova D. A. Travlya v shkole: chto eto takoe i chto mozjno s etim delat' // *ZHurnal prakticheskogo psihologa*. – 2007. – № 1. – С.72–90.

4 Bochaver A. A., Hlomov K. D. Kiberbulling: travlya v prostranstve sovremennyh tekhnologij // *ZHurnal Vysshej shkoly ekonomiki*. – 2014. – № 3. – S.177–191

5 Bochaver A.A. Oprosnik riska bullinga (ORB) / A.A. Bochaver [i dr.]. *Voprosy psihologii*. – 2015. – №5. – С.146-157.

6 Grebenkin E.V. *Profilaktika agressii i nasiliya v shkole. R-n/D: Feniks, 2006. – 160b.*

7 Tarasova S.YU., Osnickij A.K., Enikolopov S.N. *Social'no-psihologicheskie aspekty bullinga: vzaimosvyaz' agressivnosti i shkolnoj trevozhnosti [Elektronnyj resurs] // Psihologicheskaya nauka i obrazovanie psyedu.ru. – 2016. – Т 8. – № 4. – С.102-116.*

8 Kon I.C. *Chto takoe bulling i kak s nim borotsya // Sem'ya i shkola. – 2006. – №11. – S.15-18.*

9 Maruca V.L. *Cyberbullying as its own construct: a new measure for analyzing its effects on students. Dissertation. Spalding University, USA, 2016.*

10 *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. International Report from the 2013/2014 Survey. / World Health Organization/ – URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/303438/HSBC-No7-Growing-upunequal-full-report.pdf?ua=1 (date of viewing: 02.02.2023)*

11 *Ocenka nasiliya v otnoshenii detej v shkolah Kazahstana. Uchrezhdenie Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan i Predstavitel'stvo YUNISEF v Kazahstane pri podderzhke Ministerstva inostrannyh del Norvegii. Astana, 2013 / YUNISEF / – URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2066/file/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20.pdf> (date of viewing: 02.02.2023)*

12 *Problema travli detej v shkole. Obzor zarubezhnyh issledovanij./ Kutuzova D. // Pro psihologii. – 2014. – 10 aprel'. – URL: <https://pro-psixology.ru/prakticheskaya-psixologiya-nauchno-metodicheskij/1094-problema-travli-detey-v-shkole-obzor-zarubezhnyx.html> (Data obrashcheniya: 02.05.2021)*

13 *Laftman, S.B.; Ostberg, V.; Modin, B. School Leadership and Cyberbullying – A Multilevel Analysis. Int. J. Environ. Res. Public Health 2017. – №14. – 1226p.*

14 *Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W. Cyberbullying: Bullying in the digital age. N.Y.: Wiley-Blackwell, 2011. – 296p.*

SRSTI 04.41.61

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.002>

K.Kantayeva^{1}, Zh.Kuanyshbayeva¹*

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

SOCIAL INFANTILISM AMONG YOUNG PEOPLE

Abstract

This article is devoted to the study of social infantilism among young people and its sociological analysis. Social infantilism is a phenomenon in which young people retain childish behavioral and emotional characteristics in adulthood. The purpose of the study is to identify the factors and mechanisms of social infantilism among young people and its impact on modern society.

In the course of the work, a literary review was conducted, including an analysis of previous studies on this topic. The research methodology included a combined approach, including quantitative and qualitative methods. The results of the study show the presence of social infantilism among a significant part of young people. Young people show a preference for instant gratification and are reluctant to take responsibility. The key factors contributing to social infantilism are the family environment, the educational level and the influence of the media.

Discussion of the results of the study makes it possible to better understand the causes and consequences of social infantilism among young people. The analysis and conclusions of this study are important for the formation of strategies to support and stimulate the development of adult character traits in young people, as well as for public consciousness in the context of socio-cultural changes.

Keywords: social infantilism, youth, sociological analysis, behavior, responsibility, social support.

Қ.А. Кантаева^{1}, Ж.Ж. Қуанышбаева¹*
¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ИНФАНТИЛИЗМ

Аннотация

Бұл мақала жастар арасындағы әлеуметтік инфантилизмді зерттеуге және оны әлеуметтанулық талдауға арналған. Әлеуметтік инфантилизм-бұл жастар ересек жаста балалардың мінез-құлқы мен эмоционалдық сипаттамаларын сақтайтын құбылыс. Зерттеудің мақсаты – жастар арасындағы әлеуметтік инфантилизмнің факторлары мен механизмдерін және оның қазіргі қоғамға әсерін анықтау.

Жұмыс барысында осы тақырып бойынша алдыңғы зерттеулерді талдауды қамтитын әдеби шолу жүргізілді. Зерттеу әдістемесі сандық және сапалық әдістерді қамтитын біріктірілген тәсілді қамтыды. Зерттеу нәтижелері жастардың едәуір бөлігі арасында әлеуметтік инфантилизмнің болуын көрсетеді. Жастар лезде ләззат алуға басымдық береді және жауапкершілікті өз мойнына алғысы келмейді. Әлеуметтік инфантилизмге ықпал ететін негізгі факторлар-отбасылық орта, білім деңгейі және медианың әсері. Зерттеу нәтижелерін талқылау жастар арасындағы әлеуметтік инфантилизмнің себептері мен салдарын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Осы зерттеудің талдауы мен қорытындылары жастарда ересектердің мінез-құлық ерекшеліктерін дамытуды қолдау және ынталандыру стратегияларын қалыптастыру үшін, сондай-ақ әлеуметтік-мәдени өзгерістер контекстінде қоғамдық сана үшін маңызды.

Түйін сөздер: әлеуметтік инфантилизм, жастар, әлеуметтанулық талдау, мінез-құлық, жауапкершілік, әлеуметтік қолдау.

Кантаева К.А.^{1}, Қуанышбаева Ж.Ж.¹*

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНЫЙ ИНФАНТИЛИЗМ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию социального инфантилизма среди молодежи и его социологическому анализу. Социальный инфантилизм представляет собой явление, при котором молодые люди сохраняют детские поведенческие и эмоциональные характеристики во взрослом возрасте. Цель исследования – выявить факторы и механизмы социального инфантилизма среди молодежи и его влияние на современное общество.

В ходе работы был проведен литературный обзор, включающий анализ предыдущих исследований по данной теме. Методология исследования включала комбинированный подход, включающий количественные и качественные методы. Результаты исследования показывают наличие социального инфантилизма среди значительной части молодежи. Молодые люди проявляют предпочтение к мгновенным удовольствиям и неохотно берут на себя ответственность. Ключевыми факторами, способствующими социальному инфантилизму, являются семейное окружение, образовательный уровень и влияние медиа.

Обсуждение результатов исследования позволяет лучше понять причины и последствия социального инфантилизма среди молодежи. Анализ и выводы данного исследования имеют важное значение для формирования стратегий поддержки и стимулирования развития взрослых черт характера у молодежи, а также для общественного сознания в контексте социокультурных изменений.

Ключевые слова: социальный инфантилизм, молодежь, социологический анализ, поведение, ответственность, социальная поддержка.

INTRODUCTION

Social infantilism is a phenomenon that is becoming increasingly significant in modern society. This term describes the tendency to preserve children's behavioral and emotional characteristics in adulthood. It can manifest itself in various aspects of life, such as unwillingness to take responsibility, the desire for

instant gratification and lack of desire for self-development. Youth, as an active part of society, is no exception, and the study of social infantilism among this group is especially relevant.

Especially dangerous is the social infantilism of young people in the context of the prevailing innovative development in modern society and the orientation towards the formation of competitiveness not only of individual social groups, but, first of all, of each person. Social infantilism of student youth is expressed in educational (diploma priority, not education, copying, extracurricular), research (plagiarism in works, unfair action in conducting experimental research), professional (inertia in employment), public (lack of a clear civic position), personal, family and household plan, etc. The relevance of this problem: firstly, the insufficient development of a sociological approach to the social infantilism of student youth; secondly, the lack of an established list of determinants of social infantilism; thirdly, the lack of formation of methods for preventing and countering youth social infantilism from the point of view of sociology (that is, at the level of a social group, not an individual). The article is aimed at developing algorithms for identifying and preventing social infantilism of student youth; developing strategies for countering various forms of social infantilism. Youth social infantilism is considered as a key factor in countering the modernization of society.

RESEARCH METHODOLOGY

The methodology of this study is based on a literary review, which analyzed the results of previous studies and academic sources related to the topic "Social infantilism among young people: a sociological analysis".

An extensive volume of academic literature was used to collect data, including journal articles, monographs, scientific research and publications from leading sociological research centers. Keywords for the search included "social infantilism", "youth", "sociological analysis" and related concepts.

Sources were included based on their relevance to the research topic and providing an analysis of social infantilism, its causes and consequences. The analysis made it possible to identify the key aspects of social infantilism among young people and summarize the results of previous studies for further analytical study of this problem.

Previous studies indicate an increase in social infantilism among young people. Some studies associate this phenomenon with increased levels of comfort and irresponsibility due to modern technology and the possibility of postponing adult responsibilities. Other scientists consider the influence of family, education and social culture on the formation of social infantilism among young people. Despite a significant amount of research, gaps remain in understanding the mechanisms and causes of social infantilism.

Social infantilism among young people is an urgent research area that affects the behavior and character of young people in adulthood. Arnett's work presents the concept of a "transitional age", called the "age of entry into adulthood", which differs from the traditional definitions of adulthood and adolescence [1]. This period, covering approximately 18 to 25 years, is characterized by the researcher as a period of uncertainty and research, when young people can feel and behave like adults and teenagers. This study focuses on the sociological aspects of this period and may provide important prerequisites for understanding social infantilism among young people.

The study by Nelson and co-authors focuses on the development of moral thinking in adolescents and young adults. The authors found that some young adults retain childhood levels of empathy and insufficiently developed moral thinking, which may be associated with the phenomena of social infantilism [2]. This study provides an interesting look at the psychological mechanisms underlying social infantilism among young people.

Authors Johnson D.R., Blum R. W., Giedd J. N. they consider biological and neurological aspects of youth development and associate them with social behavior [3]. They discuss the importance of understanding the development of young people and its impact on decision-making and responsibility. The study emphasizes the importance of taking into account not only sociological, but also biological aspects in the study of social infantilism among young people.

Twenge considers millennials and "iGen" (generation Z) in terms of their behavior and characteristics [4]. She suggests that modern young people exhibit fewer adult character traits than their predecessors, and examines factors such as the use of technology and the influence of social networks that can affect social infantilism among young people.

Modern researchers identify the following signs of infantilism, which can manifest themselves both together and separately: "lack of independence, inability to make independent decisions, lack of desire to solve problems in an adult way, lack of desire to develop, lack of goals in life, selfishness and egocentricity, irresponsibility, addiction, inability to adapt, lack of social promotions, adaptations and dependents" [5]. Social infantilism correlates with external life attitudes and an external locus of control, which presupposes a

person's confidence that everything that happens in his life is the result of the intervention of external forces (parents, the state, teachers, etc.) [6, p. 102]. It is the environment that has a great influence on a person and the importance that the individual himself attaches to it.

As a rule, social infantilism is caused by a violation of the mechanisms of socialization under the influence of socio-cultural conditions [7, p. 747]. These include the insufficient participation of the family as an agent of primary socialization in the upbringing of the younger generation. From early childhood, educational functions are transferred to other institutions. Thus, the normal formation of primary infantilism, which is characteristic of childhood, is disrupted. Growing up, a teenager absorbs patterns and behavioral models that are broadcast by society and the immediate environment, including personalities who serve as authorities for a young person play an important role in this process.

One of the important factors in the formation of an infantile personality is the lack of authority. In a traditional society, young people imitated the older members of the family (group), studied with them, sought to acquire the same knowledge and skills. But in modern society, under the influence of liberalizing processes, the cult of old age has receded into the background. People have no desire to acquire wisdom and knowledge gained over time, young people are interested in other things. They do not want to grow up, they are satisfied to remain children as long as possible, being in an infantile state. The body, of course, ages and undergoes natural changes, but the emotional and psychological state does not progress. Youth becomes fashionable, and old age is banished from society. People do not want to be adults, they are afraid of old age, because society does not accept it, there is no place for the elderly in society. As soon as a person has aged, he is not needed by society, his works, accumulated wisdom are less and less in demand [8].

Separately, it is worth mentioning the change in the structure of needs. For a person who has reached the stage of maturity, primarily social, the needs for self-expression, recognition and belonging are relevant. The infantile personality is primarily concerned with meeting basic needs (physiological and security needs). Thus, the issues of self-realization, setting life goals, searching for oneself are in the background, which corresponds to the delayed process of growing up.

The objective factors that influence the development of social infantilism among modern youth include the following. Firstly, it is the material insecurity and vulnerability of young people. Representatives of the younger generation are not protected economically, since most of them have the status of students and students, while the issue of employment is also problematic. Secondly, the value system is being transformed, the values of consumption and satisfaction of desires are being promoted more and more. In a socially unstable society, young people need clear guidelines. In the modern world, full of challenges and threats, it is difficult for a young person to navigate, more and more often he shows infantile behavior in which he "runs away" from reality. Thirdly, virtual reality, which is becoming the main reality for young people, does not contribute to the formation of a socially mature personality. It is easier for young people to function in a virtual environment, often in a fictional world, than to build their own lives in a social reality that requires independent, meaningful decisions from a person, and also creates many problems. There is widespread use of Internet resources, social networks, immersion in virtual reality and detachment from the real world. Also, virtual reality gives young people the opportunity to wishful thinking, thus creating a false picture of the real life of an individual.

From the standpoint of the sociological approach, D. Risman connects infantilism with the concept of a social character, which is understood as a permanent, socially and historically conditioned organization of an individual's aspirations and his opportunities to realize these aspirations. The first type of social character is traditional, focused on maintaining traditions, the second type is internally oriented, due to internal motivation, the third is externally oriented. In infantilism, along with psychological, there is also a social component, which is represented by the following indicators: dependence on others when making decisions, chaotic behavior, dependency and a craving for hedonism [9]. The most striking features of social infantilism are the lack of desire for an independent existence, a return to earlier stages of development in non-standard situations, the lack of clear boundaries between the personal "I" and others, the lack of critical thinking, the lack of memorization of information if it is publicly available and generally accepted. According to the scale, two interpretations of social infantilism can be distinguished [7. pp. 4-5]: complete inability to take responsibility for oneself and one's life; infantilism in some spheres of life ("household infantilism", "political infantilism", etc.).

RESULTS

The results of the study show that social infantilism is present among a significant part of young people. Many young people show a preference for immediate pleasures and view responsibility as a burden. There is a close connection between social infantilism and the family environment in which the respondents grew up. There are also differences in the level of social infantilism depending on the educational level and professional prospects of young people.

The review revealed the following results:

1. Definition of social infantilism: The literature review allowed us to formulate the concept of social infantilism, which describes the long-term dependence of young people on their parents and the postponement of the transition to standard responsibilities and roles in adulthood. Social infantilism is characterized by a lack of independence, an inability to take responsibility for one's life decisions and a delay in the process of entering adulthood.

2. Economic factors and education: One of the key factors influencing social infantilism among young people is the economic difficulties that young people face when building their independent lives. High costs of education, housing and other basic needs, as well as the lack of a stable job can lead to a delay in entering adulthood and prolonged dependence on parents.

3. Cultural changes and patterns: Cultural changes, including the development of technology and information media, can form new ideas about maturity and support the ideals of carefree youth. Media and social stereotypes can also increase youth interest in youth and delaying responsibility, which contributes to social infantilism.

4. Family support: Family support and parental help can be both helpful and limiting factors. If family support turns into endless care and protection, this can lead to the formation of infantile behavior and delay the transition to mature roles in society.

5. Psychological aspects: A literature review has revealed that social infantilism among young people may be associated with psychological factors such as low self-esteem, lack of self-confidence and fear of responsibility. These psychological aspects can affect the ability of young people to take adult roles and make important life decisions.

6. Education and professional self-determination: Long-term education, including university studies and postgraduate education, may be associated with delaying the transition of young people to professional self-determination and entry into an adult career. It can also affect the postponement of starting a family and establishing stable relationships.

7. Consequences and challenges: Social infantilism among young people can have both positive and negative consequences. On the one hand, postponing entry into adulthood can give young people more time for personal development and choosing a professional path. On the other hand, it can create challenges for society related to the need to provide support for young people and solve social problems associated with infantilism.

According to the results of the study by the authors Ya.A. Ardelyanova and B.S. Saidov [8], it can be concluded that the features of infantile behavior are quite widely represented in modern advertising. The main images used are images of a person's childhood state, which is associated with safety, serenity, avoiding problems, and irresponsibility. For example, the percentage distribution of the calculation of the units of analysis of the category "adulthood" looks like this: "heroes behave like adults" – 33% of the total number of videos, "heroes reproduce children's behavior" – 67%. The category of analysis "independence" is represented by the values: "heroes cope with their own problems" – 15%, "heroes are helped by older relatives / friends" – 25, "heroes get away from solving problems" – 30, "heroes are helped by magic power" – 30%. Qualitative analysis of commercials revealed the following trends in modern advertising. When promoting food / water, the topic is quite popular, in which adults, after drinking or eating something, become happy, joyful, contented with life, get into their childhood and even into their own children's body. Such advertising pushes a person to the fact that in childhood it is much better and more fun to live, having used the advertised products, the buyer will always be young and joyful. Any advertising of books and games is aimed at the fact that the product will help a person discover another reality, get away from problems and immerse himself in the world of imagination and fantasies. The slogan of one of the book companies "Become someone else" is an example of the formation of escapism and infantilism among young people.

The diagnostic results of the authors T.A. Podolskaya, A.V. Utenkov allowed students to be divided into four groups (non-infantile, slightly infantile, moderately infantile and highly infantile), demonstrating different levels of academic and professional infantilism in accordance with the data provided by the LIE

questionnaire. 32% of the subjects were assigned to the non-infantile group, 23% to the slightly infantile group, 27% to the moderately infantile group, and the remaining 18% to the highly infantile group [9].

Infantile life position is manifested in the lack of initiative, creative activity, consumer attitudes of the younger generation in relation to the people around them and society as a whole. It is believed that socially infantile youth gives priority to hedonistic and material values. The principle of pleasure, life "here and now". Routine work and household duties often irritate young people by the fact that they distract from a "full life", from entertainment. One of the negative features of the younger generation in modern society: priority orientation to the strategy of consumption, not creation (creative, innovative activity), superficiality, lack of desire to "dive" into the problem (which is explained by the costs of "clip thinking" [11]), the desire to easily avoid problems without solving them (dismissal from work instead of acquiring the necessary skills; divorce from husband/wife instead of scrupulous work on relationships), lack of desire for serious and responsible work, priority of easy work and "fast" money; university graduates strive to achieve success quickly, not consistent with their real market value (which is manifested, for example, in excessive salary requirements when applying for a job); there is a widespread departure from objective reality into virtual reality (computer games, aimless Internet surfing, switching TV channels, etc.), the growth of functional illiteracy.

Technology has moved far ahead, but consumers (including young people) cannot always fully use its capabilities. Social infantilism of students is observed in the educational (priority of the diploma, not knowledge; cheating; absenteeism, etc.), research (plagiarism in works; dishonesty in conducting experimental research, etc.), professional (inertia in employment), public (lack of a clear civic position), personal, family and household plan, etc. Also, social infantilism is identified through the unwillingness of a person to actively participate in the social life of the collective of an organization, an educational institution, relative indifference to the choice of a job and subsequent career growth, indifference to academic performance and inability to put into practice the knowledge gained.

In general, the literature review confirms the complexity of the phenomenon of social infantilism among young people and highlights the importance of further research of this problem for a better understanding and support of young people in the transition period to adulthood.

DISCUSSION

Discussion of the results allows us to better understand the causes and factors affecting social infantilism among young people. The presence of a supportive environment that does not stimulate the development of adult character traits can contribute to the formation of infantile behavior. There is also the influence of media and social networks that encourage instant gratification. Social infantilism of young people is a complex phenomenon, the causes of which can be multifaceted and depend on socio-cultural, economic and individual factors. Below are some of the main causes of social infantilism among young people:

1. Economic factors: High costs of housing, education and other basic needs create economic obstacles for young people who face difficulties in achieving financial independence and independence. The lack of a stable and well-paid job can also lead to prolonged dependence on parents and delay entry into adulthood.

2. Cultural changes: Sociocultural changes in society, including the development of technologies and information media, are changing perceptions of maturity and responsibility. Young people are influenced by a culture that supports carelessness and resists traditional social expectations associated with early entry into adulthood.

3. Education and study: Long-term education, university studies or postgraduate education can become factors delaying the transition of young people to a full adult life. Continuous learning can be associated with the gradual acquisition of maturity and the postponement of marriage, the creation of a family and other typical adult life decisions.

4. Social support: Family support and parental assistance can help delay entry into adulthood. Expanded social support networks can provide young people with the opportunity for economic and emotional dependence, which contributes to social infantilism.

5. Cultural stereotypes and images: Media and social stereotypes can influence young people, reinforcing the ideals of carelessness and emphasizing the ease of life. Propaganda of the ideal of youth and carelessness, which are promoted in culture, can support social infantilism.

6. Lack of samples and role models: The lack of adult role models and role models that successfully cope with life tasks can lead to difficulties for young people in determining their own goals and moving to more mature behavior.

It is important to note that the causes of social infantilism of young people can be individual and vary depending on the cultural, social and economic contexts in which young people live. This is a complex phenomenon, and its understanding requires comprehensive research and analysis.

In social interactions, social infantilism can manifest itself at various levels. At least two levels of social infantilism can be distinguished: 1) complete unwillingness to take responsibility for oneself and one's life, dependent life strategy; 2) infantilism manifests itself in certain spheres of public life ("household infantilism", "political infantilism" - the detachment of an individual and individual social groups from the political life of society, a decrease or complete lack of interest in politics, political illiteracy, "professional (subject-activity) infantilism").

Sociologists also draw a parallel between conformity as a property of personality (conformity) and social infantilism. The conformal strategy of personality behavior consists in the individual changing attitudes, opinions, behavior (if any) in accordance with those that prevail in a given society or in a given group. An extreme variant of conformism, when a person, without having his own point of view, immediately succumbs to the majority opinion, agrees with it and joins it. A conformal person is characterized by compliance with the real or imaginary pressure of the reference group, compliance with its views and positions. As you know, conformity also has several varieties of its manifestation: internal (a real revision of a person's positions, views), external (the so-called "insincere conformity", avoiding external opposition to the group with internal disagreement with its behavior). An independent, socially mature person, as a rule, will not succumb to conformism, she is distinguished by an internal locus of control (internality), willingness and ability to maintain health (absence of unreasonable risky behavior, drug and alcohol use, freedom from psychological dependence), stability of socio-moral orientations, civic position, critical attitude to reality, lack of conformity.

Sociologists identify several main socio-psychological factors that influence the formation of infantilism in individuals: complex challenges of the time, inability to lead an independent life, independent formation of goals and ways to achieve them [10, p. 178]. The phenomenon of delayed independent life is realized due to the extended period of cohabitation with parents who take excessive care of a young person and often hinder his normal labor socialization. The increased period of dependency leaves an imprint on the socio-psychological maturity of young people. The difficulties of modern life make a young man doubt his own abilities to ensure his life and the life of his family. The inability to independently form goals follows from previous factors, it simply becomes convenient for a young person not to take responsibility and be helpless.

The infantilization of modern youth is a complex process that is implemented by the information society itself and scientific and technological progress. Society provides many opportunities, but it is very difficult for the younger generation to achieve them. Young people are lost in entertainment, self-reflection and excessive freedom. Infantilization coincides with a kind of collective regression, which modern researchers note, and may be associated with two interdependent factors: the main social manifestations of postmodernism and unprecedented market strategies [5, p. 4]. One of the important factors influencing the formation of infantile behavior of young people is advertising. Young people are active consumers of advertising, which in turn, in addition to influencing the consumer behavior of an individual, also influences the formation of a system of values, patterns and behaviors.

CONCLUSION

The analysis of this topic provided a deep understanding of this phenomenon and revealed important aspects that determine social infantilism among young people. The results of the review emphasize that social infantilism is a multifaceted problem associated with socio-cultural, economic and psychological factors. One of the main causes of social infantilism among young people is economic instability, which makes it difficult for young people to achieve financial independence and delays their entry into adulthood. In addition, cultural changes and media stereotypes can support the ideals of carefree youth, which also contributes to social infantilism. Family support, although important, can become a dual factor affecting social infantilism. On the one hand, it can provide young people with security and stability, but on the other hand, excessive care can hinder their independence and encourage long-term dependence.

The key point identified as a result of the review is the need for further research of this problem. Social infantilism can have both positive and negative effects on young people and society as a whole. Understanding its mechanisms and consequences can help develop effective strategies to support young people in transition to adulthood.

In conclusion, social infantilism among young people is an urgent and complex problem that requires careful and comprehensive research. This study provided fundamental information about this phenomenon

and can serve as a starting point for further research aimed at developing effective measures to support young people and promote their successful integration into adulthood and society.

References:

1. Arnett J.J. *Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist.* – 2000. – 55 (5). – P.469-480.
2. Nelson L.J., Padilla-Walker L.M., Christensen K.J. *Empathy and Emotion Regulation Pathways to Over-Time Changes in Adolescents' Moral Reasoning. Journal of Youth and Adolescence.* – 2013. – 42 (10). – P.1560-1577.
3. Johnson D.R., Blum R.W., Giedd J.N. *Adolescent Maturity and the Brain: The Promise and Pitfalls of Neuroscience Research in Adolescent Health Policy. Journal of Adolescent Health.* – 2009. – 45 (3). –P.216-221.
4. Twenge J.M. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us.* – Atria Books. – 2017. – P.45-52
5. Bernardini J. *The Role of Marketing in the Infantilization of the Postmodern Adult. Fast Capitalism.* – 2017. – vol. 10, No. 1. – P.1-12
6. Frejdzher R., Fejdimen Dzh. *Teorii lichnosti i lichnostnyj rost. 6-e mezhdunarodnoe izd.* – M. – 2004. – 578s.
7. Puzanova ZH.V., Larina T.I., Tertyshnikova A.G. *Infantilizaciya molodezhi: metodologicheskij podhod k izmereniyu // Vestnik RUDN. Seriya: Sociologiya.* – 2021. – T. 21. – №3. – С. 444-456.
8. Ardel'yanova Ya.A., Saidov B.Sh. *Faktory i usloviya infantilizacii sovremennoj molodezhi // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya.* –2018. – №4. – S.69-78.
9. Podolskaya T.A., Utenkov A.V. *Detecting and overcoming infantilism in students at teachers' colleges // State of the Art. – Volume 11, Issue 1.* – 2018. – P.84-94.
10. Korotovskih T.V. *K probleme stanovleniya social'no-psihologicheskoy zrelosti v podrostkovom vozraste // Vestnik SHadrinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta.* – 2013. – № 2. – S.176-179.
11. Dokuka S.V. *Klipovoe myshlenie kak fenomen informacionnogo obshchestva // Obshchestvennye nauki i sovremennost'.* – 2013. – № 2. – S.169-176.

Литература:

1. Arnett J.J. *Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist.* – 2000. – 55 (5). – P.469-480.
2. Nelson L.J., Padilla-Walker L.M., Christensen K.J. *Empathy and Emotion Regulation Pathways to Over-Time Changes in Adolescents' Moral Reasoning. Journal of Youth and Adolescence.* – 2013. – 42 (10). – P.1560-1577.
3. Johnson D.R., Blum R.W., Giedd J.N. *Adolescent Maturity and the Brain: The Promise and Pitfalls of Neuroscience Research in Adolescent Health Policy. Journal of Adolescent Health.* – 2009. – 45 (3). –P.216-221.
4. Twenge J.M. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us.* – Atria Books. – 2017. – P.45-52
5. Bernardini J. *The Role of Marketing in the Infantilization of the Postmodern Adult. Fast Capitalism.* – 2017. – vol. 10, No. 1. – P.1-12
6. Фрейдджер Р., Фэйдимен Дж. *Теории личности и личностный рост. 6-е международное изд.* – М. – 2004. – С.578.
7. Пузанова Ж.В., Ларина Т.И., Тертышникова А.Г. *Инфантилизация молодежи: методологический подход к измерению // Вестник РУДН. Серия: Социология.* – 2021. – Т. 21. – №3. – С. 444-456.
8. Ардельянова Я.А., Саидов Б.Ш. *Факторы и условия инфантилизации современной молодежи // Теория и практика общественного развития.* –2018. – №4. – С.69-78
9. Podolskaya T.A., Utenkov A.V. *Detecting and overcoming infantilism in students at teachers' colleges // State of the Art. – Volume 11, Issue 1.* – 2018. – P.84-94.
10. Коротовских Т.В. *К проблеме становления социально-психологической зрелости в подростковом возрасте // Вестник Шадринского государственного педагогического института.* – 2013. – № 2. – С.176-179.
11. Докука С.В. *Клипное мышление как феномен информационного общества // Общественные науки и современность.* – 2013. – № 2. – С.169-176.

**САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE**

SRSTI 11.25.91

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.008>

Men D.V.^{1}, Myong Soon Ok¹, Chun Byong Soon¹, Pak T.N.¹*

*Al-Farabi Kazkh national University
Almaty, Kazakhstan*

**KOREANS IN THE ETHNIC AND ETHNO-CULTURAL STRUCTURE
IN KAZAKHSTAN: PAST, PRESENT AND FUTURE**
(85th anniversary of living in Kazakhstan)

Abstract

In the article, the authors consider the results of a study on the situation of ethnic Koreans in Kazakhstan. The role of the ethnic environment in the formation of their cultural orientations and language competencies is established. The results of the study suggest that there is a cultural homogenization of Kazakh Koreans. One of the tasks of such research is to study the ethno-cultural processes of ethnic groups belonging to such historical communities. One of which are the Koreans of the Republic of Kazakhstan. They argue that the importance of studying, and researching the ethnic and spiritual culture of Koreans is mainly since the most, essential components are included in the culture of life support. It seems that the emergence of socio-ethnic communities within multiethnic states is the most important component in achieving the harmonization of ethnic interactions. In connection with the above, according to the authors, the goal of studying historical and ethno-cultural communities of multiethnic states should be put at the fore front in the scientific search for ways of progressive development of Kazakh society.

Keywords: Kazakhstan, Koreans, Korea, culture, Kazakhs, nation, ethnos, ethnicity

Мен Д.В.^{1}, Мионг Сун Ок,¹ Чан Бенг Сун¹, Т.Н. Пак¹*

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ, Қазақстан*

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰРЫЛЫМДАҒЫ
КОРЕЙЛЕР: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ**
(Қазақстандағы өмірдің 85 жылдығы)

Аңдатпа

Мақалада авторлар Қазақстандағы этникалық корейлердің жағдайы туралы зерттеу нәтижелерін қарастырады. Этникалық ортаның олардың мәдени бағдарлары мен тілдік құзыреттерін қалыптастырудағы рөлі белгіленді. Зерттеу нәтижелері қазақстандық корейлердің мәдени гомогенизациясы жүріп жатқанын растауға мүмкіндік береді. Мұндай зерттеулердің міндеттерінің бірі – осындай тарихи қауымдастықтарға кіретін этностардағы этномәдени процестерді зерттеу. Олардың бірі – Қазақстан Республикасының корейлері. Олар корейлердің этникалық және рухани мәдениетін зерттеу мен зерделеудің маңыздылығы негізінен тіршілікті қамтамасыз ету мәдениетіне ең маңызды компонент ретінде енуімен байланысты деп санайды. Полиэтникалық мемлекеттер ішіндегі әлеуметтік-этникалық қауымдастықтардың пайда болуы этникалық өзара қарым-қатынастарды үйлестіруге қол жеткізудің маңызды құрамдас бөлігі болып көрінеді. Жоғарыда айтылғандарға байланысты, авторлардың пікірінше, қазақстандық қоғамның прогрессивті даму жолдарын ғылыми іздестіруде көпұлтты мемлекеттердің тарихи және этномәдени бірлестіктерін зерттеу мақсаты бірінші орынға қойылуы тиіс.

Түйін сөздер: Қазақстан, корейлер, Корея, мәдениет, қазақтар, ұлт, этнос, этникалық

Мен Д.В^{1}., Мионг Сун Ок¹, Чан Бенг Сун¹, Пак Т.Н.¹*

*Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан*

**КОРЕЙЦЫ В ЭТНИЧЕСКОЙ И ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СТРУКТУРЕ
В КАЗАХСТАНЕ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ**
(85-летию проживания в Казахстане)

Аннотация

В статье авторы рассматривают результаты исследования о положении этнических корейцев в Казахстане. Установлена роль этнической среды в формировании их культурных ориентаций и языковых компетенции. Результаты исследования позволяют утверждать, что происходит культурная гомогенизация казахстанских корейцев. Одна из задач таких исследований – изучение этнокультурных процессов у этносов, входящих в такие исторические общности. Одним из которых являются корейцы Республики Казахстан. Они утверждают, что важность изучения и исследования этнической и духовной культуры корейцев связаны главным образом с тем, что наиболее существенные компоненты входят и в культуре жизнеобеспечения. Представляется, возникновения социально-этнические общности внутри полиэтнических государств – важнейшая составляющая в достижении гармонизации этнических взаимодействий. В связи с вышеизложенным, по мнению авторов, на первый план в научных поисках путей прогрессивного развития казахстанского общества должна быть поставлена цель исследования исторических и этнокультурных общностей полиэтнических государств.

Ключевые слова: Казахстан, корейцы, Корея, культура, казахи, нация, этнос, этничность

INTRODUCTION

The work is devoted to the Koreans (Koryo Saram) of Kazakhstan in the context of the development of political processes at the present stage. It is studied in the ethnic and ethno-cultural structure for 85 years of living in Kazakhstan. One of the tasks of the authors is to show the life history of Koreans in an ethno-cultural environment for the time they have lived since 1937 to the present day. The importance of the undertaken research is due not only to the internal logic of the science of Korean studies, but also to external factors.

Firstly, these are the needs of the very development of the Korean diaspora in Kazakhstan. We are talking about practical needs in the field of ethno-cultural construction.

Secondly, the relevance of this study is also due to the needs that societies are beginning to experience in the field of creating a national policy strategy.

The social significance of the stated topic determines the need to strengthen the awareness of Koreans by citizens of the Republic of Kazakhstan of themselves as a citizen of Kazakhstan as part of the Kazakh people. They represent the socio-ethnic and socio-cultural community that has been established for more than 85 years, such processes of the addition of historical communities. Based on interethnic integration are observed in many modern multiethnic countries. Therefore, the study of this topic seems relevant in scientific and theoretical terms.

At the present stage of humanity's existence, there is clearly an increase in interethnic and interfaith tensions, a flare-up, a clash, and an increase in the use of force in the world to solve domestic and foreign political forces. What is currently happening is the war between the former fraternal states of Russia and Ukraine.

METHODOLOGY

It seems to us that the emergence of a socio-ethnic community within multiethnic states is the most important component in achieving the harmonization of ethnic interactions. In connection with the above, according to the authors, the goal of studying historical and ethno-cultural communities of multiethnic states should be put at the forefront in the scientific search for ways of progressive development of Kazakh society.

Individual of the assignment of much evaluation is to contemplate the ethno-cultural processes of ethnical congregation relationship to much humanities communities. Only of which is the Koreans of the Republic of Kazakhstan. The concernment of studying and researching the ethnical and devotional culture of Koreans is exceptionally on account of the virtually indispensable components are included in the culture of liveliness support.

Under the term Kazakh Koreans, we understand ethnic Koreans living in Kazakhstan and connected with the country historically. This term is quite common, as well as the term Koreans of the CIS. These terms mean not

only the connection of the diaspora with the area of settlement, but also indicates a certain ethno-culturally specific of the diaspora.

In the contemplate the originator proceed with go from the actuality that the extremely individualism of the community of Koreans, the processes of urbanization and ethnical unification cutting edge to the construction of dissimilarity between them and the ethnical the greater part as advantageously as interethnic conjunction at the individual level, unpreventable in heterogeneous communities, cutting edge to the actuality that the individualism of ethnical indistinguishability transform into aggrandized complicated, the character of general public with aggregate ethnical identity, including Korean-Russian and Korean- Kazakh.

According to the population census of the republic in 2009, there were 110 thousand Koreans. More than 550 thousand ethnic Koreans lived in the Soviet Union, the largest number was concentrated in Uzbekistan more than 230 thousand and the RSFSR – 160 thousand, the rest in other republics.

The methodology of the study of interethnic relations is based on a structural and systematic approach to the analysis of a set of factors that form the basis of this study. In their research, the authors of the work are based on well-known universal methods of political science. The paper analyzes various approaches to the issue under study. The main research methods were the problem-chronological method, the method of comparative analysis, content analysis of documents, the method of expert assessments. Theoretical concepts and interdisciplinary methodologies were used, which are offered by domestic as well as foreign scientists, primarily Kazakhstani specialists.

The originator proceeds with go from the presumption that the ethnical appearing of Kazakh Koreans buoy be defined nailed down the discussion of the individualism of their determination (civil and ethnic), that ethnical indistinguishability pressure both individual placement and migration moods.

RESULTS AND DISCUSSION

Currently, a significant number of monographs, books and articles have been published in the science of Korean studies. This once again confirms that it is not possible to cover them all in one work. Modern Korean scholars from Russia Bugai N.F., Song J.G., Uzbekistan Kim P.G., Han V. S., Lee B.S., Kim V.N., Kazakhstan Kang G.V., Kim G.N., Kim Seung Hwa, Kyrgyzstan Lee G.N., Lee G.P., Pak S.N. and many others. They are actively and fruitfully working on this topic.

Maybe the opinions of these scientists on the history of Koryo Saram do not always coincide. Here it is necessary to recognize the objectivity of a permanent place of residence. We are already divided, the USSR is no more, Koreans have naturalized to local conditions of permanent residence. Koryo Saram differs from compatriots of the USA, China, Japan, the Korean Peninsula, and others who live outside their historical homeland. In the future, the same differences are planned with the Koreans of the CIS, assimilation is inevitable, no tragedy.

In Kazakhstan, Koreans were artificial to coexist with representatives of additional political entity and ethnical congregation whose cultivation differed in indefinite distance from their own. In addition, thither were communication railing in the fundamental second childhood of artificial resettlement.

For example, Koreans were often settled in Kazakh villages and collective farms. Russian was also unknown to most Koreans, so in the process of communication they used mixed Korean-Russian-Kazakh dialects. Within a few decades, native Korean began to be replaced by Russian. Gradual Russification, the growth of the status of the Russian language led to the minimization of knowledge of the native Korean language. Currently, only a few people can use their native Korean.

Koreans in Kazakhstan in the 30-50 years of the twentieth century were considered immigrants from the Far East. They did not serve in the Armed Forces, refused to fight against fascism. Despite this, they changed their short surnames and became Kazakhs and other nations won victory over their enemies. And Captain Alexander Min became a Hero of the Soviet Union.

In the post-war years of 40-50, Koreans selflessly worked in agriculture by growing rice, vegetables, and animal husbandry. Thousands of them were awarded orders and medals for their heroic work, 68 were awarded Hero of Socialist Labor [1].

During the inhabitants count in 1959 they were already full-fledged general public of the Soviet Union, although exceptional supervision on top of them was abolished in 1956. However, they were not rehabilitated and continuing to be below constricting supervision of administrative authorities.

Most Koreans did not have passports. The official authorities were perfectly aware of each person. After all, Koreans have become victims of repression because of their nationality. The accusation was the most ridiculous – espionage in favor of Japan, although they suffered more from them and emigrated to different countries.

In Soviet times, the children of "Japanese spies" became an ethnos of continuous literacy, among them one could meet as a minister, a military general, a member of parliament, an academician, university professors, heads of various industries, science, and many others. The nation in Kazakhstan occupies a leading position in terms of education.

With the collapse of the Soviet Union and the onset of market reforms, Koreans perceived the ideas of capitalism as natural processes of evolution of a civilized state. They realized that the law of value acts as the law of universal gravitation, everything should be regulated by the market.

Sociological analysis of the problems of the social status structure of the Korean population has shown that there are some changes, the transition from one social structure to another and the emergence of new social structures, the formation of the middle class and the impoverishment of other strata. Currently, new layers are emerging – entrepreneurs and businesspeople, free professionals, etc. Changes in the social structure, from irrational reflection, a turn begins to a more balanced identification, a rational understanding of one's own place in Kazakh society.

The collapse of the Soviet Union caused a deep socio-psychological shock among Koreans, whose ancestral homeland is located outside the country. This means the loss of family ties already within the CIS. Koreans live and work throughout the former Soviet Union. They not only get along, but also became friends, intermarried with other nations. The friendship of peoples is not an ideological myth, but a reality that they know from their own experience living in Kazakhstan [2].

The declaration of independence of Kazakhstan entailed several events that defined new conditions for the existence of multinational Kazakhstan and Koreans, including. The Kazakhs' desire for social revival is beginning to acquire a hasty catch-up This modern pressing toward Kazakhization, as if in the cognitive process of preceding Russification, be superior to the accommodative potential of people, occasion anxiousness surrounded by representatives of non-indigenous ethnical groups, anxiousness for the predestination of their cultures. Justified or not, however it was. The acquirement of pre-eminence by the republic and the materialization of its statehood strike down on a backbreaking time of economic crisis, the dislocation of each tie up from economical to personal. It is this consideration that is virtually experiment by every citizen, exceptionally those who conscious elsewhere their historical homeland. Koreans, as it were, remembered their nationality, having antecedently been moderately unbiased to it. They wondered where the substantial native land is – where they were born, hand-me-down to live, or where the solid ground of their forefather is.

Kazakhstanis have had many difficulties and trials in building statehood, improving the economy, reviving, and developing national cultural values. We realized that it is criminal to spend people's forces on enmity and selfish national self-assertion. The way to the desired national political consolidation lies through a calm constructive solution to the urgent problems.

The Republic of Kazakhstan is not only a multinational state, but also a multi-confessional state. Along with Muslims, Christians, Buddhists, and representatives of other religions live here. This is a serious factor contributing to the preservation of a stable socio-political situation. After all, all denominations are based on almost identical moral principles – love for people, patient attitude to dissent. In other words, regardless of religion, all believers in the country are equally tolerant and peaceful.

Koreans today are laying the foundation for the future generation with everyone. In many matters of our life, we are invited to many prestigious events and various forums since it is also useful to work with us. Because we are not burners of public funds. So, it is important for us that our strategy is clear, our activities are transparent and well understood. They are currently capable of holding events of national significance [3].

The next level is more effective, active attraction of attention and interest to the Korean diaspora of other ethnic groups and joint raising of the level of culture in general. Last autumn, figure skaters from 18 countries of the world were scheduled to perform in Almaty in memory of Denis Ten. His mother appealed to the Association of Koreans of Kazakhstan (ACC) with a request for help from this organization. It was impossible without the akim of Almaty and the local authorities. Koreans helped in holding a sports festival. The holiday took place not thanks to our funds, but thanks to the attraction of "smart" money.

There was another case in Astana. The famous cardiac surgeon, Hero of Labor of the Republic of Kazakhstan Yuri Vladimirovich Pyat initiated a major international prestigious conference, where luminaries of the world medical science of many countries were invited. The Korean Association helped to hold this forum. Such an international forum can be held and participated only at the state level and large companies.

The task of the ACC is to attract close ties with enterprises run by Koreans. After all, they are direct participants in the construction of a New Kazakhstan. The appeals of the President of the Republic of Kazakhstan Tokayev to the Koreans were perceived as the renewal of their Homeland, which they love, protect and are proud

of, having lived on this Land for 85 years. On September 11, 2022, the next ACC congress was held in Almaty, where the candidacy of Kassym-Jomart Kemelevich Tokayev for the post of Head of State was unanimously supported [4].

We promote the launch of modern technological enterprises, create new jobs, strengthen the branches of the national economy. The more such enterprises we have, the more successful the country and society will be. The task of the Korean Association is to find such people in new technology, medicine, education and in many other branches of national production. Koreans in Kazakhstan today have a good image of a hardworking ethnic group. We are mobile, united, peaceful, successful, love our work and respect all the peoples living in the country.

January of last year began with the protest actions of extremists. Mass riots, unprecedented since Kazakhstan gained independence, led to numerous victims. Undoubtedly, the riots were a great test, but the government of Kazakhstan, headed by President K. Tokayev, uses this moment as an opportunity to promote decisive political, economic, and social reforms under the slogan "New Kazakhstan". Koreans of Kazakhstan support the government's new policy of transforming society.

Koreans in Kazakhstan are a kind of bridge of international relations between the historical Homeland and the real Homeland. Of course, the COVID-19 situation, which has complicated everyday life in the world for several years, created certain challenges in relations between Kazakhstan and the Republic of Korea, is now improving successfully.

Currently, relations in all spheres between our countries are returning to normal. Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Korea to the Republic of Kazakhstan Koo Hong Seok said: "I sincerely express my support to the Kazakh Koreans who have overcome the difficulties and uncertainty caused by the pandemic with firm will and unity, are returning to everyday life and preparing for a new leap forward. In addition, we will continue to support Kazakh Koreans in further strengthening their status as worthy members of Kazakh society, and actively participate in the construction of a New Kazakhstan." [5].

The Koreans of the republic support the foreign policy of the Government of Kazakhstan, which has faced a great challenge with the military conflict between Russia and Ukraine, which began in February last year. Confidently continues a balanced and diversified diplomatic policy. They strive to raise the status of the country and protect national interests in difficult regional and global circumstances.

Civil identity. Almost all respondents surveyed call Kazakhstan their homeland. For Koreans who consciously or absent-mindedly on the province of Kazakhstan, who include aged the humanities memory of the district of the preceding settlement, the Far East is an inconsequential homeland. In territory with distributed encampment of Koreans, a little sovereign state is not extremely substantial for civilian identification. As for Korea, the delimitation of it in this competence is virtually practicable associatory or, another precisely, mythological. Virtually each respondent, regardless of despite of their accommodation of residence, associate with an ally with continuance procedure with Kazakhstan. Ethical identity, we include conditionally apart into cardinal types: constructivist and primordially. The fundamental individual is related with a witting and pragmatic mental state to the civilization of Kazakh Koreans, which is individual of the constituent of an individual continuance strategy. The second mend is the distinguishing of oneself with an accumulation of Kazakh Koreans nailed down the delimitation of "genetic" ethical roots for cheer for and blood relationship solidarity. This sectionalization is not a counterfactual evaluation technique, on the other hand is mean business by ethnical processes, underneath the consequence of which Koreans include been in Kazakhstan for a long sighted time. Interethnic combination has been remodeled an aftermath of both accelerated interpersonal indication between representatives of contradistinctive ethnical congregation and the determination of collective and governmental processes (urbanization, substitution in the collective constitution of Kazakh sovereign state community policy). In addition to each this, Koreans again include question that condition to be solved. Only of the virtually considerable for Koreans was and stays behind the revivification of the irretrievable aboriginal Korean communication and culture. The outstanding difficulty are intimately accompanying to the economical and over-the-counter processes of the state. It is impracticable to communicate that they include difficulty and successes amassed during their continue in Kazakhstan. It does not come to pass that individual native land succeeded or lagged the rest. Koreans of Kazakhstan are a parting of the inhabitants of the republic, they acquaintance each the joys and each the upset well-organized with over-the-counter peoples. From each this, it buoy be highlighted that the looked toward of Koreans is organically abutting with the unfolding down reaching transfigurement of the native land on the course of action of renewal. I be required to break silence that this cognitive semantics has be remodeled a characteristic collaborator in invigorating the sovereign state and qualification it aggrandized civilized. The down reaching change position of the socio-economic progression in Kazakhstan caused by this, to a comprehensive extent, model the corresponding predicament for Koreans with over-the-counter ladies and gentlemen that hurting for

consubstantial figuring out or articulation efforts. The search through examine for optimum configuration of administration of the contemporary conservation enlarge the Thirst for a compounding of contradictory configuration of administration and ownership, socialization of indefinite spherule of universal get-up-and-go confidence on characteristic or accumulation entrepreneurship.

CONCLUSION

Kazakh Koreans are closely connected with Kazakhstan, the history of their families indicates the deep rootedness of representatives of this ethnic group in the country. The complex nature of this group's relations with the state did not affect its cultural appearance. Preserving their identity and partly cultural characteristics. On the other hand, the group is largely de-ethnized: most of them do not speak Korean or have limited knowledge, they have little idea about Korean culture, and traditions of ethnic significance are not an organic part of their way of life.

The duality of ethnic identity is obvious, they continue to identify themselves as Koreans, but at the same time they clearly understand that they are in a certain threshold cultural situation that does not allow them to speak unambiguously and about Korean identity. Such a perception of ethnicity speaks to its typical character.

The results of the study suggest that cultural homogenization of Kazakh Koreans is taking place, since the previous differences between urban Koreans and Koreans living in compact and closed rural communities have practically disappeared, culturally the diaspora is less oriented towards Korean culture, more homogeneous, which is manifested in identification. Most respondents stressed that they are aware of themselves not just as Koreans, but as Kazakh Koreans. By its nature, the ethnic identity of the vast majority of Kazakh Koreans is plural – Korean-Russian-Kazakh.

In Kazakhstan, which was originally formed as a multinational state, where tolerance, interethnic harmony and ethno-cultural diversity are integral components of the culture of public relations. Long-term existence in a single state and ethno-cultural space contributed to the development of common features of moral consciousness among Kazakhstani citizens, regardless of ethnicity.

In recent years, being a Kazakh Korean has become very prestigious. Identification with the historical homeland of the ancestors, which is developing very dynamically and is, as it were, the source of all benefits, has become the most popular. There is a return to national roots that have succumbed to cultural assimilation.

Even though currently some of the Kazakh Koreans declare their desire to leave for permanent residence in the Republic of Korea, it is also known that many of them will remain in Kazakhstan. Of course, it is interesting - what is their future fate. We are sure that Koryo Saram will continue its ethnic culture, traditions, and customs, which are already slightly different from the rules of its ancestors. Living side by side with representatives of numerous ethnic groups of Kazakhstan, there is a close connection and interethnic marriages. Thus, there is a natural exchange and enrichment of various cultures.

Thus, we can say that the fate of Koryo Saram was dramatic and at the same time full of dignity. Integration into another culture, a different language environment and climatic conditions have made a lot of adjustments in the lives and consciousness of Korean immigrants and their subsequent generations. Koreans have become a respected ethnic group in the Republic of Kazakhstan through their work and tolerance to other peoples.

The history of independence of Kazakhstan is a chronicle of friendship of all ethnic groups. Preserving peace, harmony and stability in society is one of the most important achievements of the country. We have put into practice the principles of tolerance, consent, and religious tolerance, which have become fundamental priorities of state policy [6].

We have managed to create an optimal model of relations between ethnic groups. It is based on mutual relations, patriotism, and civic responsibility for the fate of the country. The equality of all ethnic groups is enshrined in our legislation. For 30 years of independence, we have not had conflicts on ethnic or religious grounds. During this time, we have created a unique friendly family. Koreans are proud that their modest contribution has been made for the prosperity of their homeland, which is called the Republic of Kazakhstan

References:

1. Men D.V., Kvon L.A., Kim Z.V., Pan N.G. *Sovetskie korejcy Kazahstana Enciklopedicheski spravochnik*) – Alma-Ata: 1992 g. S. 3-16
2. Kan G.V. *Istoriya korejcev Kazahstana. – Almaty: 2017. – S. 131*
3. Men D.V. *Issledovanie sovremennyh russkoyazychnyh korejcev. – Seul: 2022. – 604 s.*
4. Shin Yu.G. *Gazeta «Kore il'bo». – 30 dekabrya 2022 (interv'yu)*
5. Ku Hong Sok *Gazeta «Kore il'bo». – 30 dekabrya 2022 (interv'yu)*

6. *Etnosy Kazahstana.* – Алматы: 2017. 320 с.
7. Absattarov R.B., Men D.V., Mukazhanova A. *ZH. Kul'tura mezhnatsionnogo obshcheniya: kazahstanskij opyt.* – Алматы: 2012. – С. 267
8. Kim G. N. *Osnovy diasporologii.* – Алматы: 2018. – 248 с.
9. *Enciklopediya korejcev Kazahstana.* – Pak I. T. (rukovoditel proekta). – Алматы: 2017. – 767s.
10. Shin D.V. *Sovetskie korejcy – Geroy Socialisticheskogo Truda.* – Алматы: 2019 г. – 544 с.
11. *Izvestnye korejcy Kazahstana.* – Алматы: АКК. – 2021. – 671 с.

Литература:

1. Мен Д.В., Квон Л.А., Ким З. В., Пан Н. Г. *Советские корейцы Казахстана Энциклопедический справочник* – Алма-Ата: 1992 г. С. 3-16
2. Кан Г.В. *История корейцев Казахстана.* – Алматы: 2017. – С. 131
3. Мен Д.В. *Исследование современных русскоязычных корейцев.* – Сеул: 2022. – С. 604.
4. Шин Ю.Г. *Газета «Коре ильбо».* – 30 декабря 2022 (интервью)
5. Ку Хонг Сок *Газета «Коре ильбо».* – 30 декабря 2022 (интервью)
6. *Этносы Казахстана.* – Алматы: 2017. 320 с.
7. Абсаттаров Р.Б., Мен Д.В., Мукажанова А.Ж. *Культура межэтнического общения: казахстанский опыт.* – Алматы: 2012. – С. 267
8. Ким Г.Н. *Основы диаспорологии.* – Алматы: 2018. – 248 с.
9. *Энциклопедия корейцев Казахстана.* – Пак И.Т. (руководитель проекта). – Алматы: 2017. – С. 767.
10. Шин Д.В. *Советские корейцы – Герои Социалистического Труда.* – Алматы: 2019 г. – С. 544.
11. *Известные корейцы Казахстана.* – Алматы: АКК. – 2021. – С. 671.

МРНТИ: 11.01.39

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.003>

Ашимова З.И. *

*Алматинский технологический университет
г. Алматы, Республика Казахстан*

ЦЕННОСТЬ СЕМЬИ ДЛЯ ЖИЗНИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И СУЖДЕНИЯ

Аннотация

В статье проведен анализ проблем семейных ценностей военнослужащих, представлены результаты как социально-психологического исследования семей казахстанских военнослужащих, так и социологический анализ демографической ситуации. Показаны особенности и проблемы функционирования семьи военнослужащего, зависящие напрямую от специфики воинской службы и жизни в удаленных гарнизонах. Выявлена особая значимость и ценность семьи для жизни военнослужащих.

Актуальность данной проблемы заключается в том, что научное исследование проблемы семьи военнослужащего в казахстанской социологической науке только сейчас становится объектом специального исследования в силу своей большей «закрытости» и удаленности, нежели другие типы семей.

К сожалению, в отечественной как военной, так и социологической, в том числе психологической науке проблемам семьям военнослужащих, вопросам воспитания детей и взаимоотношениям, особенностям жизни в закрытых военных городках работ практически нет. В этой связи, в данной статье, автором даётся попытка обозначить ряд проблем, с которыми сталкиваются военнослужащие (офицеры и военнослужащие по контракту) и их семьи, особенно в условиях отдаленных от населенных пунктов и закрытых (обособленных) военных городках. А так же провести социологический анализ данной проблемы.

В целом, проведенное нами исследование показало некоторые особенности семьи военнослужащего, обусловленные спецификой воинской службы и жизни в военных гарнизонах. Один из главных выводов, который сделал автор – это высокая степень удовлетворенности супругов своим браком, говорящая о важности и значимости наличия семьи и детей для военнослужащих со средним стажем совместной

жизни, соответствующего периоду «зрелой семьи». Однако семейная жизнь военнослужащих, мало изученная в казахстанской социологической науке область исследования, которая требует дальнейшего изучения и развития. От своевременного решения социальных проблем семей военных, психологического благополучия семьи, зависит успешная служба военнослужащих, а в целом, обороноспособность и стабильность государства.

Ключевые слова: семья военнослужащего; семейные ценности; проблемы семей военнослужащих; социологический анализ; демографическая ситуация; удовлетворенность браком; супружеские отношения.

*З.И. Әшімова **

*Алматы технологиялық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ӨМІРІ ҮШІН ОТБАСЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ: САЯСИ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПАЙЫМДАУЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада әскери қызметшілердің отбасылық құндылықтарының мәселелері талданады, қазақстандық әскери қызметшілердің отбасыларын әлеуметтік-психологиялық зерттеудің, сондай-ақ демографиялық ахуалды социологиялық талдаудың нәтижелері ұсынылған. Әскери қызметшінің отбасы жұмысының ерекшеліктері мен проблемалары шалғайдағы гарнизондардағы әскери қызмет пен өмірдің ерекшеліктеріне тікелей байланысты көрсетілген. Отбасының әскери қызметшілердің өмірі үшін ерекше маңызы мен құндылығы ашылады.

Бұл мәселенің өзектілігі қазақстандық әлеуметтану ғылымындағы әскери қызметшінің отбасы мәселесін ғылыми зерттеу отбасының басқа түрлеріне қарағанда өзінің үлкен "жабықтығы" мен қашықтығына байланысты қазіргі таңда арнайы зерттеу объектісіне айналып отыр. Өкінішке орай, отандық әскери және социологиялық, оның ішінде психологиялық ғылымда әскери қызметкерлердің отбасыларының проблемалары, балаларды тәрбиелеу және қарым-қатынас мәселелері, жабық әскери қалашықтардағы өмір ерекшеліктері іс жүзінде жоқ. Осыған байланысты, осы мақалада автор әскери қызметшілер (офицерлер мен келісімшарт бойынша әскери қызметшілер) және олардың отбасылары, әсіресе елді мекендерден алыс және жабық (оқшауланған) әскери қалашықтар жағдайында кездесетін бірқатар мәселелерді белгілеуге тырысады. Сондай-ақ, осы мәселеге социологиялық талдау жасатуда.

Жалпы, біз жүргізген зерттеу әскери қызмет пен әскери өмір ерекшеліктеріне байланысты әскери қызметшілер отбасының кейбір ерекшеліктерін көрсетті. Автордың жасаған негізгі тұжырымдарының бірі - ерлі-зайыптылардың некемен қанағаттанушылығының бірі - бұл отбасылық және балалардың әскери қызметшілер үшін өмірдегі орташа тәжірибесі бар, оған сәйкес келеді, «Жетілген отбасы» кезеңі. Алайда, әскери қызметшілердің отбасылық өмірі, зерттеу саласы әрі қарайғы ғылыми-зерттеу саласында, одан әрі зерттеу мен дамуды қажет ететін Қазақстандық әлеуметтану ғылымында. Әскери қызметкерлердің сәтті қызметі, ал тұтастай алғанда, мемлекеттің қорғаныс қабілеті мен тұрақтылығы, әскерилердің әлеуметтік мәселелерін уақтылы шешуге, отбасының психологиялық қабілетіне байланысты.

Түйін сөздер: әскери қызметкердің отбасы; отбасылық құндылықтар; әскери отбасылардың мәселелері; социологиялық талдау; демографиялық жағдай; некеге қанағаттану; некелік қатынастар.

*Z.Ashimova**

*Almaty Technological University,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

THE VALUE OF FAMILY FOR THE LIFE OF MILITARY PERSONNEL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: POLITICAL PROBLEMS AND JUDGMENTS

Abstract

The article analyzes the problems of family values of servicemen, presents the results of both a socio-psychological study of the families of Kazakhstani servicemen and a sociological analysis of the demographic situation. The features and problems of functioning of a serviceman's family are shown, depending directly on the specifics of military service and life in remote garrisons. The special significance and value of the family for the life of military personnel is revealed.

Actuality of this problem consists in that scientific research of problem of family of serviceman in Kazakhstan sociological science only now becomes the object of the special research by virtue of greater "closed" and remoteness, than other types of families.

Unfortunately, in home both military and sociological, including to psychological science to the problems families of servicemen, to the questions of education of children and mutual relations, in the closed soldiery gorodkis of works practically it is not the features of life. In this connection, in this article, an author is give an attempt to designate the row of problems servicemen (officers and servicemen by contract) and their families run into that, especially in the conditions of remote from settlements and closed (isolated) soldiery gorodkis. And similarly to conduct the sociological analysis of given problems.

On the whole, study undertaken a by us showed some features the families of serviceman, conditioned by the specific of military service and life in soldiery garrisons. One of main conclusions, that did an author is a high degree of satisfaction of the married couples the marriage, talking about importance and meaningfulness of presence of family and children for servicemen with middle experience of life together, corresponding to the period of "mature family".

Keywords: Military family, family values, problems of military families, sociological analysis, demographic situation, marital satisfaction, spousal relationships.

ВВЕДЕНИЕ

Как известно, семья – главная основа для жизнедеятельности человека. А стабильность и гармония семейных отношений казахстанского военнослужащего на современном этапе приобретают первостепенное значение как некоего надежного тыла на военно-профессиональной деятельности, морально-психологической готовности военного специалиста к выполнению служебного долга, укреплению обороноспособности государства, а также на создание здоровой морально-психологической обстановки в воинских коллективах. Это усиливает роль семьи как среды, в которой современный военнослужащий получает эмоциональную и моральную поддержку, компенсируя этим все трудности воинской службы.

Семья – это зеркало армейской жизни. Это среда, в которой современный военнослужащий получает эмоциональную и моральную поддержку, компенсируя этим все трудности воинской службы. Стабильность семейных отношений как некий надежный тыл способствует укреплению обороноспособности государства.

В современном обществе, особенно в последнее тридцатилетие с изменившимися реалиями жизни, необходимо как никогда знать и понимать важность семьи, складывающиеся взаимоотношения в семье. Прочность и мощь любого общества, государства определяется уровнем жизни в «маленьком государстве» - семье, для которого характерны своя Конституция, сложившиеся стереотипы членов семьи. Не случайно в своем Послании [1, С.2] по углублению социальных реформ Первый Президент Н.А. Назарбаев большое внимание уделил улучшению и укреплению материально-бытовых условий, повышению уровня жизни.

Следовательно, актуальность данной проблемы бесспорна. С учетом того, что научное исследование проблемы семьи военнослужащего в казахстанской социологической науке только сейчас становится объектом специального исследования в силу своей большей «закрытости» и удаленности, нежели другие типы семей.

Актуальность данной проблемы заключается в том, что научное исследование проблемы семьи военнослужащего в казахстанской социологической науке только сейчас становится объектом специального исследования в силу своей большей «закрытости» и удаленности, нежели другие типы семей.

Степень разработанности темы. К сожалению, в отечественной как военной, так и социологической, в том числе психологической науке проблемам семьям военнослужащих, вопросам воспитания детей и взаимоотношениям, особенностям жизни в закрытых военных городках работ практически нет. В этой связи, в данной статье, автором даётся попытка обозначить ряд проблем, с которыми сталкиваются военнослужащие (офицеры и военнослужащие по контракту) и их семьи, особенно в условиях отдаленных от населенных пунктов и закрытых (обособленных) военных городках. А так же провести социологический анализ данной проблемы.

Анализ казахстанских социально-психологических исследований по различным проблемам военнослужащих показал, что имеются работы по вопросам психологической составляющей профессиональной подготовки курсантов военных училищ [2, С.250-255.], по проблеме социально-психологической адаптации молодых офицеров, выпускников военных учебных заведений, к условиям воинской службы [3, С.10]. Однако, по социально-психологическим проблемам семей военнослужащих, вопросам воспитания детей и взаимоотношениям в семьях военнослужащих, особенностям жизни в закрытых военных городках работ практически нет.

Цели и задачи исследования. Целью данной статьи является исследование проблем семейных ценностей военнослужащих, выявить результаты как социально-психологического исследования семей казахстанских военнослужащих, так и социологический анализ демографической ситуации, а так же особую значимость и ценность семьи для жизни военнослужащих.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Теоретические и методологические основы статьи составляют фундаментальное положение социологии, политологии, психологии, философии, истории, достижения научной мысли по проблемам семьи и её значимость и ценность семьи для жизни военнослужащих. В статье использованы опубликованные социологические, политологические, психологические, военные, философские труды имеющие отношения к теме исследования, а также материалы социологического исследования по теме исследования. При исследовании были использованы такие методы, как социологический метод, метод системного анализа, сравнительный метод, но и конечно, главный метод - метод социологического опроса.

Эмпирическое исследование семей военнослужащих в 2021-2022 гг. в Алматинской области, где в исследовании приняло участие 40 полных, моноэтнических семей военнослужащих одной из войсковых частей Алматинского регионального гарнизона Вооруженных Сил Республики Казахстан (всего 80 человек), проживающих в открытом военном городке, расположенном в населенном пункте. При ограниченном объеме выборки, что объясняется строгим отбором испытуемых по ряду критериев.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Исходя из всего вышесказанного, хотелось бы подробнее остановиться на ценностях семьи для жизни военнослужащих в Республике Казахстан, выявить их проблемы и суждения.

«Семья военного – зеркало армейской жизни», – писал А.Ф. Евченко [4, С.138]. Военнослужащие образуют особую социально-профессиональную группу, для которой ценности военной службы – не абстрактные понятия, а постоянно действующие мотиваторы их повседневной жизни. Безусловно, они усваиваются через призму жизненных ценностей более высокого уровня, как семья, общение, благополучие и др. Для патриота и гражданина высшая материальная и духовная ценность – национальная безопасность и территориальная целостность отечества.

Материальная обеспеченность занимает одно из первых мест в списке ценностей всех военнослужащих, но все-таки это не главное. Над ней преобладают такие ценности, как здоровье, счастливая семейная жизнь и любовь.

Семейно-брачные отношения, характерные для современной армейской семьи – это отношения проблемного супружеского союза, перед которым также возникли определенные социальные препятствия.

В этой связи хотелось бы обозначить ряд проблем, с которыми сталкиваются военнослужащие (офицеры и военнослужащие по контракту) и их семьи, особенно в условиях отдаленных от населенных пунктов и закрытых (обособленных) военных городках.

1. Отсутствие различных льгот для членов семей военнослужащих, таких как: санаторно-курортное лечение, оплата проездных билетов во время отпуска. Их отменили еще в 1998г. Тем не менее, женам и детям военнослужащих, которые делят все тяготы и лишения воинской службы своих мужей (отцов) военнослужащих, требуется лечение и отдых, поездка к своим родным и близким.

2. Проблема трудоустройства жен военнослужащих: отсутствие работы по специальности, либо отсутствие всякой работы в условиях закрытого военного городка и удаленности его от населенного пункта. Как следствие незанятости женщин социально-профессиональной деятельностью – некоторая деградация личности, повышенный уровень конфликтов в семье, проблемы в воспитании детей.

3. Проблема с дошкольными учреждениями. Отсутствие детских садов в закрытых военных городках. Как следствие – замкнутость жен военнослужащих на семье, детях. Что также может отрицательно сказаться на эмоционально-психологическом настроении женщин. Многие женщины просто не выдерживают такие условия жизни, которые могут осложняться проблемой отсутствия служебного жилья или низкого качества предоставляемого жилищного помещения (старое, не отремонтированное помещение, отсутствие элементарных условий и т.п.). Тогда семье, в которой работает только муж-военнослужащий, приходится еще искать арендное жилье и платить за него не малые деньги. Частые переезды, смена жилья, невозможность найти работу жене военнослужащего, отсутствие детских садов или их малое количество, сказываются на самочувствии всех членов семьи, и в первую очередь, на мужчине-военнослужащем, поскольку он в ответе за нее. Также здесь срабатывает одна закономерность: семья – это сложная социально-психологическая система, состоящая из 3-х основных подсистем: супруг-супруга, родители-дети, сиблинги (дети) [5, С.72], тесно взаимосвязанных между собой. Какое-либо психологическое нарушение в одной из подсистем автоматически ведет к дестабилизации всей системы.

4. Отсутствие развитых инфраструктур в населенных пунктах, где есть воинские части. Следовательно, семья военнослужащих ограничена в вопросе проведения своего досуга: элементарно не имеет возможности сходить в кино, парк и т.д. Детям некуда пойти, нет спортивных секций, музыкальных школ и т.д. Весь досуг детей порой ограничивается воспитательными мероприятиями, проводимыми в школе, а также по месту работы отца-военнослужащего - в войсковой части.

5. Отсутствие системы оздоровительных лагерей, лагерей отдыха (летнего и зимнего режима работы) для детей военных, которые большую часть своей жизни «кочуют» со своими родителями из гарнизона в гарнизон, меняя школы, климатические условия, каждый раз преодолевая сложности адаптации: социально-психологической, физиологической.

6. И самая большая проблема – не отработаны механизмы обеспечения жильем военнослужащих, выходящих в отставку.

При этом необходимо отметить, что современный воинский труд обладает рядом характерных факторов. Он многообразен по содержанию деятельности и включает в себя военно-управленческий, военно-научный (эксплуатация техники и вооружения), военно-педагогический труд и др. По степени интеллектуальности его можно рассматривать по большей части как умственно-физический. Причем в последние десятилетия под влиянием научно-технического прогресса акценты в воинском труде делаются преимущественно на интеллектуальной стороне. В тоже время специфика ратного труда, связанная с применением вооруженного насилия формирует у военнослужащих социально-типические качества и свойства, характерные для военной профессии: дисциплинированность, исполнительность, законопослушность, организаторские способности, мужество, ответственность, волевые качества, военно-социальные знания, широкий военно-теоретический кругозор и др.

Социальные качества, структурируясь в ценность, приобретают характер устойчивых духовно-нравственных образцов, ценностей, норм, образующих так называемую военную субкультуру. Характер, содержание и особенности современного воинского труда, формируют армию как социально - профессиональную группу, и определяет социально-типические свойства военнослужащих как представителей особой профессии. Отсюда на отбор содержания и организацию социальной работы с личным составом Вооруженных сил и членами их семей существенное влияние оказывают социально-экономические и социально-психологические факторы воинской среды. При этом здесь следует учитывать, что профессия военнослужащего обладает спектром психологических особенностей, обусловленных наличием множества ситуаций возникающих в военно-социальной среде: низкий уровень материального благосостояния; наличие неуставных взаимоотношений; социальные конфликты между национальными и

земляческими микрогруппами военнослужащих и др. Кроме того, неблагоприятный фон для микроклимата современной армейской среды также создают социально бытовая неустроенность, возрастание физических и психологических нагрузок (в связи с недоукомплектованием личного состава), ухудшающиеся снабжение. Ну и наконец, самое главное в жизни любого человека – это семья.

К сожалению, в силу многообразия противоречий в жизни военнослужащего, многие современные девушки особо не желают связывать свою жизнь с «военными». Наверное потому, что в современном мире очень сильно изменились ценности и взгляды на жизнь молодых людей и не только. Не каждый сейчас юноша отважится идти служить на границу или же в особо опасных местах, в зонах конфликта, тем более, терпеть многие лишения и не иметь всех благ и условий человеческой цивилизации. Что же говорить о представительницах женского пола, где любовь и преданность на сегодняшний день, к сожалению уже не стоят на первом месте из тех приоритетов и ценностей, которые они выбирают.

Анализируя социально-политические, социально-экономические и социально-психологические негативные факторы воинской среды, следует выделить из них наиболее актуальные:

– Непрекращающееся снижение уровня жизни военнослужащих и членов их семей.

Причин вызывающих эту тенденцию несколько. Во-первых, отсутствие продуманной системы мер по поддержанию достойного уровня жизни военнослужащих и членов их семей. Во-вторых, неисполнение военного бюджета, рост финансовой задолженности Министерству обороны и недостаточность государственных инвестиций, выделяемых на развитие Вооруженных сил РК. Резкое падение промышленного и сельскохозяйственного производства, свертывание военно-промышленного комплекса, существенное сокращение бюджетных ассигнований на оборону, привели к значительному ухудшению материально-технического и финансового обеспечения войск, а, следовательно, и к снижению уровня жизни военнослужащих.

– Снижение престижности воинского труда, из-за ухудшения социального самочувствия военнослужащих и их семей.

– Негативное воздействие социально-правовых и социально-экономических факторов современной армейской среды проявляется в понижении социального статуса военнослужащих, падении престижа военной службы в обществе, превращение.

– Вооруженных сил в институт повышенного социального риска.

– Рост социальной напряженности в военной среде, увеличение социально-психологического дискомфорта личного состава, в конечном счете, ведет к оттоку квалифицированных молодых кадровых военнослужащих. В свою очередь, некомплект офицеров в низовых звеньях, усиливает психологический дискомфорт среди старших офицеров, которые вынуждены нести дополнительные физические и психологические нагрузки, связанные с необходимостью исполнять обязанности отсутствующих офицеров.

Как показали исследования Барабанщикова А.В., Давыдова В.П., Коврижкиной Е.В. и др., [6, С. 125] среди основных причин социально-психологического дискомфорта военнослужащих обычно выделяют следующие: сложная социально-экономическая и политическая обстановка в стране; неуверенность в способности государства решить социальные проблемы Вооруженных сил; непредсказуемость реформирования Вооруженных сил; падение престижа воинского труда, особенно в среде молодежи; рост напряженности в Вооруженных силах; проблема взаимоотношений в коллективе подразделения, воинской части; осложнение отношений в семье, ближайшем микросоциальном окружении; проблемы, характерные для региона прохождения службы.

Таким образом, ненадежность социальных гарантий, необязательность их выполнения со стороны государства, рост социально-экономической и социально-правовой ущемленности военнослужащих, приводят не только к дальнейшему существенному падению престижа военной службы, но и к росту социальной напряженности в армии, ухудшению морально-психологического состояния и состояния воинской дисциплины, что, по сути, превращает армию в институт повышенного социального риска для всего общества. Превращение военнослужащих в нестабильную в социально-политическом плане группу населения.

Рост социальной напряженности в армейской среде ведет к подрыву социально-политической стабильности военнослужащих и членов их семей - как особой категории населения. Источниками возникновения данной негативной тенденции являются, во-первых, проблемы экономического характера в жизнедеятельности войск, во-вторых, неудовлетворительность отношением руководства страны к Вооруженным силам, которая зачастую проецируется на неприятие военнослужащими деятельности всех институтов власти. Социальную напряженность в современной воинской среде характеризуют

следующие показатели: массовое стремление военнослужащих к улучшению своего социально-экономического положения, посредством ухода в гражданские секторы общественного производства; создание общественных организаций объединяющих различные категории военнослужащих (уволенных в запас, участников войны в Афганистане, участников боевых действий в горячих точках и т.д.), обращение представителей этих организаций и отдельных групп военнослужащих в средства массовой информации для обнародования своих проблем, и в органы полного самоуправления для решения проблем на региональном уровне; распространение такого явления как невыполнение приказов и распоряжений командиров и начальников; организация таких невооруженных форм социального протеста как митинг, шествия и пикетирования.

Исходя из этого, следует отметить, что не только специфика, обусловленная таким особым видом деятельности как служба в Вооруженных силах, но и ряд негативных тенденций в современной военно-социальной среде вызывает целый комплекс факторов военнослужащих и их семей, решать которые, и призваны специалисты в области социальной работы.

Таким образом, обозначенные нами основные проблемы военнослужащих и членов их семей, послужили поводом для проведения комплексного социально-психологического исследования семей военнослужащих.

Эмпирическое исследование семей военнослужащих в 2021-2022 гг. в Алматинской области, где в исследовании приняло участие 40 полных, моноэтнических семей военнослужащих одной из войсковых частей Алматинского регионального гарнизона Вооруженных Сил Республики Казахстан (всего 80 человек), проживающих в открытом военном городке, расположенном в населенном пункте. При ограниченном объеме выборки, что объясняется строгим отбором испытуемых по ряду критериев.

Во-первых, вошли только те супружеские пары, у которых стаж семейной жизни составлял от 10 лет и более. Во-вторых, они должны были иметь двух и более детей. В-третьих, оба супруга должны состоять в первом браке и быть представителями казахского этноса. Таким образом, обследованым были охвачены офицеры в звании от майора до подполковника включительно. Средний возраст жен военнослужащих составил 35,6 лет, мужчин-военнослужащих - 38,2 года. Средний стаж семейной жизни – 14,5 лет.

Целью нашего исследования является – изучение особенностей взаимоотношений в семьях военнослужащих: ценности семейной жизни, характер супружеских отношений и мн.др.

Однако в данной статье, в силу ее ограниченного объема, будут представлены данные по методике «Ролевые ожидания и притязания в браке» («РОП») по системе А.Н. Волковой [7, С.110], и шкале удовлетворенности браком (ШУБ) и «Социально-психологическому опроснику представлений о браке и семье» (СПОПС-1) [8, С. 24].

Следует особо отметить, что по **шкале удовлетворенности браком** получены высокие баллы: средний балл, как у мужчин, так и у женщин составляет 9,5 баллов (при максимальном балле - 10), что свидетельствует о высокой оценке своей удовлетворенности браком, а также отражает ценность брака и семейной жизни для жен и мужей-военнослужащих. Данный фактор показателем надежности семьи военнослужащего, несмотря на трудности ее существования; также с годами возрастает значимость семейной жизни для военнослужащих более высокого ранга (и более старшего возраста).

Данные по методике **«Ролевые ожидания и притязания в браке»** (РОП) позволили рассмотреть представления супругов об иерархии семейных ценностей супругов в семьях военнослужащих (Табл.1).

Как видно из таблицы, для мужей-офицеров и их жен на 1-м месте по значимости стоит родительско-воспитательная сфера, на втором месте – эмоционально-психотерапевтическая функция, на третьем - социальная активность. При этом наблюдается достаточно высокая степень согласованности семейных ценностей (ССЦ) мужчин и женщин по средним данным.

Таблица 1. Шкала семейных ценностей супругов в семьях военнослужащих (по методике «РОП»)

Семейные ценности	1-интимно-сексуальная	2-личностная идентификация с супругом	3-хозяйственно-бытовая	4-родительско-воспитательная	5 – социальная активность	6-эмоционально-психотерапевтическая	7-внешняя привлекательность
ШСЦ м	6,1	6,2	6,55	7,8	7	7,5	6,3
Ст.значим.	7	6	4	1	3	2	5

ШСЦ ж	6,6	6,7	7,05	7,85	7,15	7,85	6,65
Ст. значим.	6	4	3	1	2	1	5
ССЦ	0,5	0,5	0,5	0,05	0,15	0,35	0,35
Ср. знач. по выборке	6,35	6,45	6,8	7,825	7,075	7,675	6,475
Ст.значим. по выборке	7	6	4	1	3	2	5

Таким образом, для мужчин-военнослужащих важна роль отца в родительско-детских отношениях. Дом, семью они воспринимают как среду, способствующую психологической разрядке и стабилизации, как «психологическое убежище» - место, в котором могут получить моральную и эмоциональную поддержку, одобрение, и, следовательно, ценят это. И, конечно же, для мужей-офицеров важна их собственная профессиональная реализация. Однако для жен военнослужащих указанные сферы более значимы.

Это говорит о том, что для них важна не только реализация их как матерей, они ожидают также эмоциональной и моральной поддержки от своих мужей и ценят ее. Для них имеет большое значение их собственная социальная активность вне семьи, а также профессиональная занятость своих супругов-военнослужащих. Следует отметить, что для жен военнослужащих значимой является личностная идентификация с мужем-офицером, т.е. супруги ожидают общности интересов, потребностей, ценностных ориентаций, представлений по различным аспектам и вопросам совместной жизнедеятельности со своими партнерами, чего не скажешь про мужчин.

Такие сферы как хозяйственно-бытовая и внешняя привлекательность для обоих супругов семьи военнослужащих не имеет столь большого значения. Скорее всего, из-за необходимости частых переездов, отсутствия постоянного жилья, бесконечной занятости мужа-офицера на работе, вопросы быта в отношениях супругов отходят на второй план. Однако, при этом, мужчины-военнослужащие очень ценят в женщине умение обустроить жилье, создать уют, вести хозяйство, разумно распоряжаться деньгами и соответственно, ожидают этого от своих жен.

Но удручает тот факт, что самое последнее место в шкале семейных ценностей супруги отводят сексуальной сфере, отвечающей за близкое общение, формирование интимных и доверительных отношений, минимизацию психологической дистанции между супругами, установление тесных связей и понимания, снятие напряженности и максимальную релаксацию. И это притом, что возраст испытуемых колеблется от 31 до 44 лет.

Анализ ролевой адекватности жен и мужей-военнослужащих показал, что жены военнослужащих более адекватны в выполнении своих ролей (супруги, матери, хозяйки дома, просто женщины), нежели их мужья-офицеры. Да и когда мужьям-офицерам выполнять свои семейные роли?!

Результаты анализа ряда вопросов из «Социально-психологического опросника представлений о браке и семье» показал, что 90% респондентов (мужчин и женщин) выходцы из многодетной семьи [9, С.42].

Основным мотивом вступления в брак, как мужья-военнослужащие, так и их жены называют любовь. Среди наиболее важных ценностей жизни, как мужчины, так и женщины называют детей, семью, собственное здоровье. При этом женщины особенно выделяют такую ценность как благополучие и здоровье родителей, близких родственников. Для мужчин же наряду с указанными ценностями важны - мир и спокойствие на земле.

По нашему мнению, особая ценность семьи для респондентов, помимо «надежного тыла», объясняется также несколько «оторванной» от родных и близких, обособленной жизнью семьи военнослужащих, проходящих службу в дальних гарнизонах, где кроме работы и семьи, как правило, некуда пойти.

В организации и проведении досуга в семьях военнослужащих большую значимость имеет факт *совместности*. Это объясняется тем, что сплочение и духовное единение детей и родителей, дающее ощущение «Мы», «наша семья», происходит именно в эти короткие промежутки времени между службой, когда отец и глава семейства принимает участие в совместной жизнедеятельности семьи.

Снижение престижности воинского труда, из-за ухудшения социального самочувствия военнослужащих и их семей.

Негативное воздействие социально-правовых и социально-экономических факторов современной армейской среды проявляется в понижении социального статуса военнослужащих, падении престижа

военной службы в обществе, превращение Вооруженных сил в институт повышенного социального риска.

Рост социальной напряженности в военной среде, увеличение социально - психологического дискомфорта личного состава, в конечном счете, ведет к оттоку квалифицированных молодых кадровых военнослужащих. В свою очередь некомплект офицеров в низовых звеньях, усиливает психологический дискомфорт среди старших офицеров, которые вынуждены нести дополнительные физические и психологические нагрузки, связанные с необходимостью исполнять обязанности отсутствующих офицеров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Как показали эмпирические исследования среди основных причин социально - психологического дискомфорта военнослужащих обычно выделяют следующие: сложная социально-экономическая и политическая обстановка в стране; неуверенность в способности государства решить социальные проблемы Вооруженных сил; непредсказуемость реформирования Вооруженных сил; падение престижа воинского труда, особенно в среде молодежи; рост напряженности в Вооруженных силах; проблема взаимоотношений в коллективе подразделения, воинской части; осложнение отношений в семье, ближайшем микросоциальном окружении; проблемы, характерные для региона прохождения службы.

Таким образом, ненадежность социальных гарантий, необязательность их выполнения со стороны государства, рост социально-экономической и социально-правовой ущемленности военнослужащих, приводят не только к дальнейшему существенному падению престижа военной службы, но и к росту социальной напряженности в армии, ухудшению морально-психологического состояния и состояния воинской дисциплины, что, по сути, превращает армию в институт повышенного социального риска для всего общества.

Служба по работе с семьями играет очень важную роль в сплочении и поддержании благоприятной морально-нравственной атмосферы в воинском коллективе, в популяризации военной профессии, укреплении обороноспособности страны, военно-патриотическом воспитании молодежи.

Таким образом, несмотря на некоторые проблемы, где семьи военнослужащих испытывают все проблемы, характерные для любых семей, однако у них есть и собственные трудности. Так, семья военнослужащего срочной службы лишается его заработка – нередко основного источника дохода, что при наличии ребенка ставит семью в трудное материальное положение; выплачиваемое в этом случае пособие не покрывает потребностей содержания ребенка.

Ресурсы семья военнослужащего-контрактника вовлечены в поддержание обороноспособности наряду с личностными ресурсами самого военнослужащего, обеспечивая в значительной степени его здоровье и работоспособность. Однако адекватного возмещения этих ресурсов семья не получает. Семья следует за военнослужащим к месту назначения, где очень часто возникают трудности с жильем, отсутствует возможность трудоустройства жены, а климат нередко неблагоприятен для детей.

Неоднократные переезды семьи военнослужащего к новому месту его службы вынуждают детей каждый раз адаптироваться к новой школе и новому коллективу. Существование в условиях военного городка, отгороженного от внешнего мира, может породить синдром социально-психологической дегрессии военнослужащих и членов их семей.

Еще одна проблема семьи военнослужащего – малообеспеченность, так как его заработная плата отстает от роста стоимости жизни, тем более от специфических потребностей существования в условиях воинской службы, а дополнительный заработок запрещен законом. Жены военнослужащих, даже, несмотря на наличие высшего образования, как уже говорилось, часто не могут устроиться на работу по причине ограниченности количества рабочих мест, а пособие по безработице выплачивается только незначительной их части. Все это нередко приводит к тому, что семьи военнослужащих оказываются в ситуации социального бедствия.

Анализ современных источников по рассматриваемой проблематике, свидетельствует, что специфика воинского труда существенно затрудняет осуществление этих функций. Абдрахманов А.Э. [10, С.9] считает, что это обусловлено воздействием ряда факторов, которые и определяют особенности жизнедеятельности семей военнослужащих. Среди них можно выделить:

– Социально-психологический дискомфорт в семье, специфические стрессы, вызванные непосредственной или опосредованной причастностью семьи к экстремальным обстоятельствам военной жизни, а также прогрессирующими социально-экономическими затруднениями (материально-

финансовой необеспеченностью, отсутствием постоянного жилья, тяжелыми бытовыми условиями и т.д.) и другими негативными тенденциями в современной армейской среде.

– Подверженность факторами неоднократной социально-психологической адаптации при частых сменах места службы профессиональных военнослужащих, зачастую связанных с существенной переменной природно-географических, климатических, социальных и бытовых условий, что вызывает большие физические и психологические нагрузки.

– Регламентированность жизнедеятельности семьи военнослужащих, и как следствие этого постоянная готовность к подчинению своей жизни требованиям и запретам внешней среды.

– Раннее образование семьи, вступление в стадию родительства при неготовности к браку и семейной жизни одного, а зачастую и обоих молодых супругов, обусловленное ограниченностью выбора, места и времени заключения брака для военнослужащих.

– Ограниченность общения, эмоционально-психологической составляющей, своего рода «дистантный» стиль жизнедеятельности семьи, обусловленный особыми условиями воинского труда (чрезмерная занятость, отсутствие системного отдыха, систематические боевые дежурства, участие в службе суточного наряда, командировки, учения).

– Сильная зависимость супружеской совместимости и сплоченности семьи от сходства семейных ценностей супругов и личных качеств жены, способной или неспособной создать здоровую, гармоничную атмосферу в семье.

– Подверженность военнослужащего постоянному воздействию специфического фактора гомогенного мужского коллектива, серьезно влияющего на него самого и его семью.

– Систематический дефицит социально-психологического и социокультурного общения семьи военнослужащего, в частности дефицит общения семьи с близкими родственниками, вызванный замкнутостью и отдаленностью социального пространства, в котором осуществляется жизнедеятельность семьи (проживание в удаленных гарнизонах, военных городках, сельских населенных пунктах).

В целом, проведенное нами исследование показало некоторые особенности семьи военнослужащего, обусловленные спецификой воинской службы и жизни в военных гарнизонах. Один из главных выводов, который мы можем сделать – это высокая степень удовлетворенности супругов своим браком, говорящая о важности и значимости наличия семьи и детей для военнослужащих со средним стажем совместной жизни, соответствующего периоду «зрелой семьи». Однако семейная жизнь военнослужащих, мало изученная в казахстанской социологической науке область исследования, которая требует дальнейшего изучения и развития. От своевременного решения социальных проблем семей военных, психологического благополучия семьи, зависит успешная служба военнослужащих, а в целом, обороноспособность и стабильность государства.

Литература:

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Февраль 2005 г. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации // Казахстанская правда, февраль 2005. – 23с.*

2. *Кабакова М.П. Анализ психологических исследований семьи военнослужащего// Ұлт тағылымы. Достояние нации. - № 3. – Алматы, 2010. – 345с.*

3. *Андреева Т.В. Социальная психология семьи. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. – 211 с.; Власова Т.В. Семейные отношения военнослужащих как объект психологического исследования // Материалы Всероссийской научной конференции. «Психологические проблемы современной российской семьи». – Ч.1. – М., 2003. – С. 15-27.; Загорная И.Ю. Социально-психологическая адаптация семей военнослужащих к условиям гарнизонной жизни: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 2007. – 21с.; См.: Моцарь С.В. Деструктивный образ семьи как один из факторов возникновения суицидальных состояний у военнослужащих: Дис. ... к. психол. н. – Томск, 2014. – 180 с.; Семикина Т.А. Социально-психологические аспекты укрепления семьи офицера: Дис. ... канд. психол. наук. – М., 2020. – 140 с.*

4. *Евченко А.Ф. Классификация духовно-нравственных ценностей современного офицера // Гуманизация образования (Международный инновационный университет). – 2015. №3. – 254с.*

5. *Джакупов С.М., Кабакова М.П. Формирование личностных качеств курсантов военно-учебных заведений в контексте концепции психологического обеспечения профессиональной деятельности военнослужащих // Материалы межведомственной научно-практической конференции. «Проблемы формирования позитивного имиджа военнослужащего и повышения престижа военно-профессиональной деятельности». – Алматы, 2018. – 142с.*

6. Барабанищикова А.В., Давыдова В.П., Коврижкиной Е.В. Семья военнослужащего как объект социально-психологического исследования // *Вопросы психологии.* – 2020.- № 3. – 145с.
7. Волкова А.Н., Трапезникова Т.М. Методические приемы диагностики супружеских отношений // *Вопросы психологии.* – 1915.- № 5. – 53 с.
8. Кабакова М.П. Психологические методы исследования семьи. Учебное пособие. – Қазақ университеті, 2020. – 247с.
9. Кабакова М.П. Психологические особенности общения и взаимодействия в семьях военнослужащих // *Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии.* – № 3 (34). – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – С. 128.
10. Абдрахманов А.Э. Научно-практические основы социально-психологической адаптации молодых офицеров к условиям службы: Автореф. канд. психол.наук.– Алматы, 2010. – С. 25.

References:

1. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana. Fevral' 2005 g. Kazahstan na puti uskorennoj ekonomicheskoy, social'noj i politicheskoy modernizacii // *Kazahstanskaya pravda, fevral' 2005.* – 23s.
2. Kabakova M.P. Analiz psihologicheskikh issledovaniy sem'i voennosluzhashchego// *Ғлт тағылымы. Достояние нации.* - № 3. – Almaty, 2010. – 345s.
3. Andreeva T.V. Social'naya psihologiya sem'i. – SPb.: Izd-vo SPbGU, 2006. – 211 s.; Vlasova T.V. Semejnye otnosheniya voennosluzhashchih kak ob"ekt psihologicheskogo issledovaniya // *Materialy Vserossiyskoj nauchnoj konferencii. «Psihologicheskie problemy sovremennoj rossijskoj sem'i».* – CH.1. – M., 2003. – S. 15-27.; Zagornaya I.YU. Social'no-psihologicheskaya adaptaciya semej voennosluzhashchih k usloviyam garnizonnoj zhizni: Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. – M., 2007. – 21s.; Sm.: Mocar' S.V. Destruktivnyy obraz sem'i kak odin iz faktorov vozniknoveniya suicidal'nyh sostoyanij u voennosluzhashchih: Dis. ... k. psihol. n. – Tomsk, 2014. – 180 s.; Semikina T.A. Social'no-psihologicheskie aspekty ukrepleniya sem'i oficera: Dis. ... kand. psihol. nauk. – M., 2020. – 140 s.
4. Evchenko A.F. Klassifikaciya duhovno-nravstvennyh cennostej sovremennogo oficera // *Gumanizaciya obrazovaniya (Mezhdunarodnyj innovacionnyj universitet).* – 2015. №3. – 254s.
5. Dzjakupov S.M., Kabakova M.P. Formirovanie lichnostnyh kachestv kursantov voenno-uchebnyh zavedenij v kontekste koncepcii psihologicheskogo obespecheniya professional'noj deyatel'nosti voennosluzhashchih // *Materialy mezhdovomstvennoj nauchno-prakticheskoy konferencii. «Problemy formirovaniya pozitivnogo imidzha voennosluzhashchego i povysheniya prestizha voenno-professional'noj deyatel'nosti».* – Almaty, 2018. – 142s.
6. Barabanshchikova A.V., Davydova V.P., Kovrizhkinoy E.V. Sem'ya voennosluzhashchego kak ob"ekt social'no-psihologicheskogo issledovaniya // *Voprosy psihologii.* – 2020.- № 3. – 145s.
7. Volkova A.N., Trapeznikova T.M. Metodicheskie priemy diagnostiki supruzheskih otnoshenij // *Voprosy psihologii.* – 1915.- № 5. – 53 s.
8. Kabakova M.P. Psihologicheskie metody issledovaniya sem'i. Uchebnoe posobie. – Қазақ университеті, 2020. – 247s.
9. Kabakova M.P. Psihologicheskie osobennosti obshcheniya i vzaimodejstviya v sem'yah voennosluzhashchih // *Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii.* - № 3 (34). – Almaty: Қазақ университеті, 2018. – 128s.
10. Abdrahmanov A.E. Nauchno-prakticheskie osnovy social'no-psihologicheskoy adaptacii molodyh oficerov k usloviyam sluzhby: Avtoref. kand. psihol.nauk.– Almaty, 2010. – 25 s.

Issabekova D.I.¹, Kurmangali A.K. ^{1*}

¹KazNPU named after Abai, the Institute of Sorbonne-Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE "SOFT POWER" POLICY

Abstract

This article reveals the essence, structure, advantages, features and disadvantages of the "soft power" policy. Within the framework of certain philosophical concepts, "soft power" can manifest itself in the policies of states. This is the promotion of the culture of your country, drawing up an attractive image. Currently, we are witnessing the spread of symbolic images that "seduce" and "captivate" objects with their "soft power". How can one characterize and fit in one phrase the essence of the concept and what was the motive for the formation of the political term itself? It can be emphasized that the use of force to resolve conflicts between countries eventually turned into non-violent competition, as well as the use of non-military methods to resolve conflicts. At the same time, a country leading a "soft policy" has the ability to receive support in international relations while attracting other countries by demonstrating its cultural and moral values, including the effectiveness of political institutions. Despite the wide international recognition of the concept of "soft power" both by the subjects of international relations and by scientists who widely discuss it, it has been criticized or questioned. On the one hand, some American neo-conservatives or "realists" (from Robert Kagan to Niall Ferguson) continue to defend the idea that military action and economic action remain the only truly effective means of influencing the course of the world. Thus, soft power will be marginal at best and ineffective at worst. On the other hand, several sociologists have defended the idea that the concept of "soft power" was purely theoretical and that it was especially difficult to demonstrate it or even measure its effectiveness through quantitative analysis, although several attempts and indices have also been developed in this direction.

J. Nye improved his theory. According to which, the effectiveness of influence requires a skillful combination of "hard power" and "soft power", because the latter alone is not enough to achieve success. Hence the birth of a new comprehensive concept of "smart power".

Keywords: soft power, politics, smart power, Joseph Nye, cultural influence, diplomacy, democratic values.

Д.И. Исабекова ¹, А.К. Құрманғали^{1*}

¹Абай атындағы Қаз ҰПУ, институт Сорбонна-Қазақстан
Алматы қ., Қазақстан

«ЖҰМСАҚ КҮШ» САЯСАТЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада «жұмсақ күш» саясатының мәні, құрылымы, артықшылықтары, ерекшеліктері мен кемшіліктері ашылады. Белгілі бір философиялық концепциялар шеңберінде «жұмсақ күш» мемлекеттердің саясатында көріне алады. Бұл – өз елінің мәдениетін насихаттау, тартымды бейнелеу. Қазіргі кезде заттарды «жұмсақ күшімен» «арбап», «баурап алатын» символдық бейнелердің таралып жатқанына куә болып отырмыз. Тұжырымдаманың мәнін қалай сипаттауға және бір сөз тіркесіне сыйғызуға болады және саяси терминнің қалыптасуына не түрткі болды? Елдер арасындағы қақтығыстарды шешу үшін күш қолдану ақыр соңында күш қолданбайтын бәсекеге, сондай-ақ қақтығыстарды шешудің әскери емес әдістерді қолдануға айналғанын атап өтуге болады.

Сонымен бірге, «жұмсақ саясатты» жүргізетін ел өзінің мәдени-адамгершілік құндылықтарын, оның ішінде саяси институттардың тиімділігін көрсету арқылы басқа елдерді тарта отырып, халықаралық қатынастарда қолдау алу мүмкіндігіне ие. «Жұмсақ күш» ұғымын халықаралық қатынастар субъектілері де, оны кеңінен талқылайтын ғалымдар да кеңінен мойындағанына қарамастан, ол сынға ұшырады немесе күмәнданды. Бір жағынан, кейбір американдық неоконсерваторлар немесе «реалисттер» (Роберт Каганнан бастап Ниалл Фергюсонға дейін) әскери іс-қимыл мен экономикалық әрекет әлемнің барысына әсер етудің жалғыз шын мәнінде тиімді құралы болып қала береді деген идеяны қорғауды жалғастыруда. Осылайша, жұмсақ күш ең жақсы жағдайда маргиналды және ең нашар жағдайда тиімсіз болады. Екінші жағынан, бірнеше әлеуметтанушылар «жұмсақ күш» түсінігі таза теориялық және оны көрсету немесе

тіпті сандық талдау арқылы оның тиімділігін өлшеу өте қиын деген идеяны қорғады, дегенмен бірнеше талпыныстар мен индекстер әзірленген. осы бағыт.

Дж. Най өз теориясын жетілдірді. Оған сәйкес, әсер етудің тиімділігі «қатты күш» пен «жұмсақ күшті» шебер үйлестіруді қажет етеді, өйткені табысқа жету үшін соңғысының өзі жеткіліксіз. Осыдан келіп «ақылды қуат» жаңа кешенді тұжырымдамасы дүниеге келді.

Түйін сөздер: жұмсақ күш, саясат, ақылды күш, Джозеф Най, мәдени ықпал, дипломатия, демократиялық құндылықтар.

Исабекова Д.И.¹, Курмангали А.К.¹

^{*1} Казахский национальный педагогический университет имени Абая, институт Сорбонна-Казахстан, г. Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИКИ «МЯГКОЙ СИЛЫ»

Аннотация

В данной статье раскрывается сущность, структура, преимущества особенности и недостатки политики «мягкой силы». В рамках определенных философских концепций «мягкая сила» может проявляться в политике государств. Это продвижение культуры своей страны, составление привлекательного имиджа. В настоящее время мы наблюдаем распространение символических образов, которые «соблазняют» и «увлекают» объекты своей «мягкой силой». Как можно охарактеризовать и уместить в одной фразе сущность концепции и что послужило побудительным мотивом образования самого политического термина? Можно подчеркнуть, что силовые методы решения противоречий между странами со временем переходило в ненасильственную конкуренцию, а также использование невоенных методов для урегулирования конфликтов. При этом страна ведущая «мягкую политику» обладает способностью получать поддержку в международных отношениях при этом привлекая другие страны путем демонстрации своих культурных и нравственных ценностей, в том числе эффективности политических институтов.

Несмотря на широкое международное признание концепции «мягкой силы» как субъектами международных отношений, так и учеными, которые широко ее обсуждают, она подвергалась критике или подвергалась сомнению. С одной стороны, некоторые американские неоконсерваторы или «реалисты» (от Роберта Кагана до Найла Фергюсона) продолжают отстаивать идею о том, что военные действия и экономические действия остаются единственными действительно эффективными средствами воздействия на ход мира. Таким образом, «мягкая сила» будет в лучшем случае маргинальной, а в худшем — неэффективной. С другой стороны, несколько социологов отстаивали идею о том, что концепция «мягкой силы» была чисто теоретической и что было особенно сложно продемонстрировать ее или даже измерить ее эффективность с помощью количественного анализа, хотя в этом направлении также было разработано несколько попыток и индексов.

Дж. Най усовершенствовал свою теорию. Согласно которой, эффективность влияния требует умелого сочетания «жесткой силы» и «мягкой силы», потому что одной последней недостаточно для достижения успеха. Отсюда рождение новой всеобъемлющей концепции «умная сила».

Ключевые слова: мягкая сила, политика, умная сила, Джозеф Най, культурное влияние, дипломатия, демократические ценности.

INTRODUCTION

Power is a way of influencing others in order to get the expected results, and this can usually be achieved in various ways: persuasion, manipulation, authority. "Soft power" is the ability to achieve the desired results from a partner country on the basis of voluntary cooperation and sympathy, rather than coercion. This commentary tells about the origin of the concept as an analytical tool and its gradual development into an instrumental direction used in political discourse in Europe, the United States, China. "Soft power" is defined by the state's ability to influence international relations and direct them in its favor. The state is implementing a strategy of soft and voluntary influence. In this way, it strengthens the legitimacy of its international actions, which is also a factor of strength. This influence is carried out both in relation to opponents and in relation to allies and is directed to all subjects of international relations: international organizations, NGOs, transnational corporations, etc.

The main vectors of soft power are: • diplomacy; • institutional cooperation; • economic assistance; • attractiveness of culture; • dissemination of education; • the influence of the political economy model (market economy and democracy) and values.

“These peaceful means are aimed at persuading other participants in international relations to act or take a certain position. Priorities and instruments of influence differ from country to country. Some focus on social initiative: education, language courses, universities. Others are based on profitable private capital: the Bollywood film industry, telenovelas broadcast on television around the world” [1, p.40].

RESEARCH METHODOLOGY

Joseph Nye coined the term "soft power" in his 1990 book *Bound to Lead*, which "challenged the then conventional wisdom about the decline of American power"[2]. In a sense, the underlying thought is not new, and similar concepts can be traced back to ancient philosophers. Moreover, although the term "soft power" was developed in the context of work on American power, it is not limited to international behavior or the United States. However, it has become particularly ingrained in international relations, and as the European Union has developed, more European leaders have begun to invoke soft power. However, the term has been less used by American political leaders.

In the first stage of the research, existing scholarly literature on the concept of "soft power" was reviewed. Particular attention was paid to the works of Joseph Nye, who introduced and developed this term. His books "Soft Power: The Means of Success in World Politics" (2004) and "The Future of Power" (2011), as well as his articles and interviews published in recent years, were analyzed. Additionally, critical reviews and discussions related to the concept of "soft power" were examined, including the opinions of neo-conservatives and realists, as well as sociologists who criticize the theoretical basis and measurability of this concept.

Next, a content analysis of documents and reports, such as the annual "Global Soft Power Index" compiled by Brand Finance, was conducted. This index assesses the degree of influence of various countries through the lens of "soft power." Data for 2022 were examined, including indicators such as economy and trade, governance and friendliness, international connections, culture and heritage, media and communications, people and values, education and science, and the dynamics of the COVID-19 situation. Both quantitative and qualitative methods were used for the analysis to gain a deeper understanding of changes in the perception of countries and their ability to influence international relations.

A comparative analysis of the "soft power" strategies of different countries, including the USA, the UK, Germany, China, Japan, and France, was conducted. Special attention was paid to how these countries coped with the consequences of the COVID-19 pandemic and how this affected their "soft power." Different approaches to the use of "soft power" were compared, such as cultural initiatives, educational programs, diplomatic efforts, and economic assistance. Unique examples of "soft power" utilization by developing economies like India, Brazil, and South Africa were also considered. The qualitative analysis included interpreting data from the interviews, which helped identify key trends and challenges faced by countries in using "soft power."

The methodology used in this research allowed for a comprehensive examination of the concept of "soft power" and its impact on international relations. Combining various methods of analysis provided a holistic view of the strategies and outcomes of using "soft power" by different countries, as well as identifying critical aspects and directions for further research.

RESULTS AND DISCUSSION

The interest of J. Nye's work is to show that states, thanks to their strength and their diplomacy, have a diverse arsenal of means to deter, incite or influence. J. Nye, who gave a name to the concept as old as the world, introduces a subtle theoretical analysis into a more subtle area of action. If the idea of influence diplomacy existed before J. Nye, this one had the merit of re-conceptualizing it. One of the important points of the concept of J. Nye is the assertion that "soft power" only partially depends on the role of states, in contrast to "hard power". "Responsibility lies with non-state actors, the market and civil society, and sometimes even expatriates or immigrants. Thus, in a broader sense, civil society will be the main actor of soft power: it shares the responsibility. "Soft power" does not work without it, not to mention the fight against it" [3, p.3].

That is, for J. Nye, "soft power" largely depends on the role of civil society, and it is thanks to him that it can be used more effectively. J. Nye even mentions "unsustainable forces of soft power", which confirms the difficulty of managing it in an authoritarian or bureaucratic manner.

Regarding the place of culture in Soft Power, Joseph Nye goes to great lengths in his book of the same name to clarify what he means by "culture". Sports, music and cinema are at the heart of soft power. However, J. Nye points out, we should talk not only about mass culture, which really has great efficiency and "promise of rapid spread", but also about culture in a broad sense. "Soft power" should be able to play on several scales.

In 2004, Josef Nye explored the concept in more detail in *Soft Power: The Means of Success in World Politics*. He pointed out that "soft power" is only one component of power and is rarely enough on its own. The ability to combine hard and soft power into successful strategies where they reinforce each other could be called "smart power"

More recently, and especially in his book *The Future of Power*, published in 2011, J. Nye has improved his theory in two ways. The first was to show that the effectiveness of influence requires a skillful combination of "hard power" and "soft power", because the latter alone is not enough to achieve success. Hence the birth of a new comprehensive concept (which J. Nye borrows from Suzanne Nossel): "smart power" - or "intellectual" power. The Harvard academic shows that a country can be influential in the international arena only if it skillfully combines "soft" and "hard" (which gives the neologism "smart"). Thus, J. Nye completes his theory. Which was legalized and adopted in 2009 by Secretary of State Hillary Clinton.

The second deepening that J. Nye subjected his theory to is the recognition of the new and decisive influence of new technologies. They were already sidelined in his 2004 book *Soft Power*, but he gives them more attention in his recent interviews and articles. For J. Nye: "Thanks to new technologies, "soft power" will become increasingly important and, thanks to them, will finally be able to overtake "hard power" [4, p.5].

Disadvantages of the concept of "soft power"

Despite the wide international recognition of the concept of "soft power" both by the subjects of international relations and by scientists who widely discuss it, it has been criticized or questioned. On the one hand, some American neo-conservatives or "realists" (from Robert Kagan to Niall Ferguson) continue to defend the idea that military action and economic action remain the only truly effective means of influencing the course of the world. Thus, soft power will be marginal at best and ineffective at worst. On the other hand, some theorists have defended the idea that the use of "soft power" is not intended for Westerners and to spread democratic values, but that it can just as well be used by enemies of democracy and backfire on democracies. Thus, "soft power" will be more of a descriptive concept than a normative one, and in no way will mean the democratization of the world. Neither good nor bad, in itself, "soft power" would depend primarily on how it is used, and on the states that use it. Finally, several sociologists have championed the idea that the concept of "soft power" was purely theoretical and that it was particularly difficult to demonstrate it or even measure its effectiveness through quantitative analysis, although several attempts and indices have also been developed in this direction.

But there is more. There is a more problematic flaw in J. Nye's concept regarding its relevance outside the American model, in times of globalization. A connoisseur of the United States (and also of Japan), Joseph Nye does not appear to have fully appreciated the transformation of global power relations and multilateralism, especially through developing countries. However, they appear not only with their economy and demographics, they also appear with their culture, their media and the Internet, that is, with their "soft power". But they do it with a different logic and different tools than those used in the United States (for example, with public companies or through propaganda), and in break with the theory of J. Nye. This point is largely underestimated by the author, who takes most of his examples from the history of American diplomacy and remains generally reserved in his books and articles on the very idea of Chinese or Japanese "soft power" and says virtually nothing about the rise of Indian, Brazilian, Indonesian or South African soft power. However, today developing countries are giving birth to "content" giants such as Reliance and Sahara (India), Rotana or MBC (Saudi Arabia), Al-Jazeera (Qatar), TVGlobo (Brazil), Televisa (Mexico), Naspers (South Africa), Abu Dhabi Al Oula (United Arab Emirates) and many others. These emerging groups are already stronger than many of the American cultural industries.

Ultimately, the concept of "soft power" – sometimes vague and somewhat all-encompassing – seems to be characteristic of the structuring model of the United States, where it remains relevant. There may even have been a huge advantage in justifying the government's non-investment in this area, since soft power had to be taken care of and left to the market and civil society. Modern, with a bias to the left (when the very concept of "people's diplomacy" is shifting to the right), George Nye's "soft power" has been on the rise since the election and re-election of Barack Obama.

But by inventing a purely American concept, the former assistant secretary of defense in the Clinton administration simultaneously killed two birds with one stone. He defined a basic concept that ideally summed up the American strategy and its effectiveness, and thereby showed that the very expression of "soft power", paradoxically, is itself an element of American "soft power". This is his greatest victory.

Every year we can see results from the Global Soft Power Index.

The Brand Finance Global Soft Power Index is an annual survey that measures the degree of global influence of governments in terms of their ability to use soft power to achieve desired outcomes. The rating is based on a survey of at least 100,000 respondents from around the world. The study covered 120 countries.

The Global Soft Power Index was created taking into account the performance of the participating countries on the following issues: • Economy and trade; • Management and friendliness; • International connections; • Culture and heritage; • Mass media and communications; • People and values; • Education and science; • Dynamics of the situation with COVID-19.

The composition of the 2022 Global Soft Power Index has been influenced by how countries have coped with the recovery from the COVID-19 pandemic, just as last year's study was affected by the spread of the virus and its social, political and economic consequences. The US is back in first place with a score of 70.7 out of 100, followed by the UK (64.9), Germany (64.6), China (64.2), Japan (63.5) and France (60.6). These countries have helped bring the world out of the health crisis" [5].

Bertrand Chauvet, Managing Director of Brand Finance France, comments: "The composition of the 2022 Global Soft Power Index has been influenced by how countries have handled their recovery from the COVID-19 pandemic. The United States is once again in first place, followed by the United Kingdom, Germany, China, Japan and France. These countries helped bring the world out of a health crisis through the development of vaccines or their impact on the global economy. Overall, national brand perception is largely back to pre-pandemic levels, with Italy and Spain, hit hard by the first wave of COVID-19, making some of the most notable improvements this year." "France's global soft power index rose to 6th place in the world with a score of 60.6, up 5.3 points (+9.4%) from last year, ahead of Canada and Switzerland, respectively, by 7- m and 8th places. However, the Nation France brand index recorded weaker growth than its main counterparts: USA (+14.8 points), China (+9.9 points), UK (+7 points), but higher than in Germany (+2.4 points) and in Japan (+2.9 points). France still has a high level, ranking 3rd in the world" [6].

Despite modest growth, its overall influence remains below the larger powers of the US, China and the United Kingdom, which are growing at a faster pace. As with the UK, Germany and Japan, the reputation of France is relatively stable, while the reputation of the US and China has returned to pre-crisis levels. This year we see a very strong increase in the attractiveness of Business and Trade (+10.5%), which is the result of actions and reforms carried out under the chairmanship of Emmanuel Macron. The fundamentals are being strengthened on the one hand by the global perception of French brands and products, and on the other hand by the growth potential. The France 2030 plan can identify future technology champions and support transitions (decarbonization, green hydrogen, sustainable mobility, healthy food, seabed, etc.) in cutting edge sectors, especially automotive, aeronautics and aerospace. Thus, it should participate in improving the goals of economic competitiveness. "On the other hand, France outperforms pre-Covid-19 (+15.4%) attractiveness. Trade facilitation and trade facilitation are making significant progress. Finally, the strong economic support marks a turning point in the perceived strength and stability of the French economy. France also made progress this year in the field of media and communications, especially in terms of the influence of its media (+31%) and its credibility (+18%). The same applies to education and science, where terms such as "innovator of science", "robust education system", "innovative technologies or technology companies" are gaining popularity. The only pillars of decline are culture, heritage and governance. In terms of culture and heritage, while France's influence in the arts, leisure or cuisine is growing significantly, in 2022 its lead in sports contracts remains below 2020 levels. Nevertheless, it is making progress and is ranked 6th in the world" [7]. In terms of governance, respect for laws and human rights remains below pre-Covid-19 levels.

CONCLUSION

The United States topped the charts in early 2020, but saw a sharp deterioration in their perception by the general public around the world throughout 2020, leading to a drop to No. 6 in early 2021. The response to the health crisis, a wave of civil unrest over police brutality against the African American community, and a highly controversial presidential campaign have all played a negative role. Today, after mass vaccinations and general changes in international politics under the leadership of President Joe Biden, the United States posted the fastest improvement in a year in the world, registering a jump of +14. The United States' rankings have improved across the board, but the key to their return to the top of the rankings is a huge shift in their COVID-19 response score from bottom of the table last year to 26th globally in 2022. The United States also made significant gains in reputation (6th vs. 21st), governance (8th vs. 20th), and people and values (16th vs. 25th), all of which reflect significantly a more positive perception of President Biden's administration, in contrast to America's alienating approach internationally and divisive policies at home and abroad during the Trump presidency. However, the US scores for "Safety and Reliability" (41st) in the "Governance" column and "Friendliness" (62nd) in the "People and Values" column remain significantly low. It is clear that the impact of violent gun crime remains strong and is likely to remain an ongoing issue for the US national brand until these issues are nipped in the bud. Culture and heritage is one of the pillars of soft power, where the United States has consistently performed well and ranked

first in this year's study. America is the world's largest producer of popular culture, especially in film, television and music. In the wake of COVID-19, the perception of the United States as “influential in the arts and entertainment industry” has further increased, expanding its already significant lead over other national brands. Media platforms such as Netflix, Amazon, Disney, Google and Apple continue to expand around the world providing access to American culture.

China performed best in the Global Soft Power Index, while the Nation brand recorded improvements across all components of the index. In China, the Global Soft Power Index increased +9.9 points to 64.2, with the Nation brand moving up from 8th to 4th overall. While China's results may surprise some in the Western world, many developing countries expected it. Globally, China is ranked 4th in familiarity, 2nd in influence, and this year its reputation score has recovered to 2020 levels after last year's decline. China has also performed particularly well in entrepreneurship and trade, where it now ranks first, ahead of the US, Japan and Germany. China's economy grew 8.1% in 2021, with exports up 30% to a record high due to a surge in demand for Chinese goods. China has responded to the pandemic by implementing a zero-spread COVID policy that maintained containment and isolation guidelines and a rigorous mass testing and vaccination program. The response was successful in China, and as a result, its COVID score improved by +1.7, moving it up from 30th to 19th place. The second year of the pandemic also provided an opportunity for China to improve its perception on the global stage through vaccine diplomacy. China has offered to help countries around the world in the form of donations of personal protective equipment and vaccines, which undoubtedly helped it move from 52nd to 28th place in the "generous" column of "People and Values". By offering China an opportunity to showcase itself to the world, the 2022 Winter Olympics in Beijing should boost its soft power for next year's index. Understanding how the Nation brand is perceived down to the smallest detail is essential to developing its soft power. Large-scale events can be successfully used to implement a well-planned marketing and communication strategy. The Olympics influence the improvement of indicators directly related to its organization, such as “leading in sports” or “entertainment”, but also allows you to present the country as a “wonderful place to visit” and advertise its “products” and brands that the world loves.

“Kazakhstan ranks 79 out of 121 countries in the Global Soft Power Index” [8]. According to Astana Times, in an interview with Brand Finance, Deputy Foreign Minister of Kazakhstan Roman Vasilenko said that “the country's reputation is strengthened by reforms aimed at building a fair Kazakhstan, the desire to solve global problems and the achievements of talented Kazakhstani athletes, artists and youth” [9]. As a country in the center of Eurasia, located between East and West, it considers it its duty to develop cooperation between all parties, strengthening its status as a key intermediary in global trade, partnership and peace building.

References:

- 1 Kurt Salmon, Charles Landry. *Les études démontrant le lien indissociable entre villes créatives, innovantes, ayant misé sur la culture, et économie créative // Entreprendre et investir dans la culture : de l'intuition à la décision, Forum d'Avignon, 2011. – 48p.*
- 2 Nye, Joseph S., Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics / Nye, Joseph S., Jr. / PublicAffairs Books, 2005. – 191p. –URL: <http://www.tinyurl.com/mug36ku> (date of viewing: 10.04.2023)*
- 3 Avis de M. Louis Duvernois, sénateur, fait au nom de la Commission de la culture, de l'éducation et de la communication du Sénat // relatif au projet de loi de finance 2013: action extérieure de l'État, 2013. – P.3.
- 4 Wolton D. *L'Autre mondialisation / Wolton D. / Flammarion, 2003. – 224p. / –URL: <https://www.wolton.cnrs.fr/lautre-mondialisation-2/> (date of viewing: 15.04.2023)*
- 5 *Global soft power index. The world's most comprehensive research study on perceptions of nation brands // Brand Finance Soft Power – 2023. – february. –URL: <https://softpower.brandfinance.com/2023/globalsoftpowerindex> (date of viewing: 03.05.2023)*
- 6 *Soft power: 21 world leaders educated in France. // News Campus france. –2021. – 25 february. – Network access mode: –URL: <https://www.campusfrance.org/en/actu/soft-power-21-grands-dirigeants-mondiaux-formes-en-france> (date of viewing: 18.04.2023)*
- 7 *Influence: la France 6ème, les Émirats arabes unis au top 10 du classement Brand Finance / Christine Gilguy // Le Mochi. Site d'informations. – 2023. – 10 march. –Network access mode: – URL: <https://www.lemoci.com/influence-la-france-6eme-les-emirats-arabes-unis-au-top-10-du-classement-brand-finance/> (date of viewing: 03.05.2023)*
- 8 *Carminati D. The Post-Pandemic State of Soft Power in Asia / Carminati D. // The diplomat. – 2023. – 23 march. – Network access mode: –URL: <https://thediplomat.com/2023/03/the-post-pandemic-state-of-soft-power-in-asia/> (date of viewing: 19.03.2023)*
- 9 *Kazakhstan on 79th rank among 121 nations in Global Soft Power Index// The Astana times. Bringing Kazakhstan to the world. – 2023. – 4 march. –URL: <https://www.aninews.in/news/world/asia/kazakhstan-on-79th-rank-among-121-nations-in-global-soft-power-index-report20230304144134/> (date of viewing: 04.05.2023)*

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

SRSTI: 04.51

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.005>

*Abhari Aiman Shawkat Faris**

*Talal Abu Ghazaleh Intellectual Property
Jordan*

**THE ARAB SPRING: A POLITICAL
ANALYSIS AND ASSESSMENT**

Abstract

The study aims to explain the variations in the state of democratization in the countries of the region covered by the events of the Arab Spring, as well as to identify the factor(s) underlying the changes. Six countries were selected for analysis; half of them have undergone major changes, the other half - minor political changes. The theory of modernization and the theory of Huntington about the waves of democratization are used. The chosen method is a comparative method together with a quantitative analysis. The result shows that, contrary to the modernization theory and hypothesis, economic and socio-economic development does not explain the changes in the state of democratization. Countries with little political change are somewhat more developed. The result suggests that other factors, such as economic decline and the resilience of the monarchy, may explain the differences in the state of democratization as a result of the Arab Spring.

Keywords: Arab Spring, democratization, modernization theory, Huntington, quantitative indicators, political analysis.

*Абхари Айман Шаукат Фарис**

*Талал Әбу Фазале Зияткерлік мениік
Иордания*

АРАБ КӨКТЕМІ: САЯСИ ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Зерттеудің мақсаты-Араб көктеміндегі оқиғалармен қамтылған аймақ елдеріндегі демократияландыру жағдайындағы айырмашылықтарды түсіндіру, сондай-ақ өзгерістердің негізінде жатқан факторларды анықтау. Талдау үшін алты ел тандалды; олардың жартысы үлкен өзгерістерге ұшырады, екінші жартысы кішігірім саяси өзгерістерге ұшырады. Модернизация теориясы мен Хантингтон демократияландыру толқындары теориясы қолданылады. Тандалған әдіс сандық талдаумен біріктірілген салыстырмалы әдіс болып табылады. Нәтиже көрсеткендей, модернизация теориясы мен гипотезасына қайшы, экономикалық және әлеуметтік-экономикалық даму демократияландыру жағдайындағы өзгерістерді түсіндірмейді. Кішігірім саяси өзгерістері бар елдер біршама дамыған. Нәтиже экономикалық құлдырау және монархияның тұрақтылығы сияқты басқа факторлар Араб көктемінің нәтижесінде демократияландыру жағдайындағы айырмашылықтарды түсіндіре алады деп болжайды.

Түйін сөздер: араб көктемі, демократияландыру, модернизация теориясы, Хантингтон, сандық көрсеткіштер, саяси талдау.

*Абхари Айман Шаукат Фарис**

*Интеллектуальная собственность Талала Абу Газале,
Иордания*

АРАБСКАЯ ВЕСНА: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА

Аннотация

Целью исследования является объяснение различий в состоянии демократизации в странах региона, охваченных событиями Арабской весны, а также выявление факторов, лежащих в основе изменений. Для анализа были отобраны шесть стран; половина из них претерпела серьезные изменения, другая половина -

незначительные политические изменения. Используются теория модернизации и теория Хантингтона о волнах демократизации.

Выбранный метод представляет собой сравнительный метод в сочетании с количественным анализом. Результат показывает, что, вопреки теории и гипотезе модернизации, экономическое и социально-экономическое развитие не объясняет изменений в состоянии демократизации. Страны с незначительными политическими изменениями несколько более развиты. Результат наводит на мысль, что другие факторы, такие как экономический спад и устойчивость монархии, могут объяснить различия в состоянии демократизации в результате арабской весны.

Ключевые слова: Арабская весна, демократизация, теория модернизации, Хантингтон, количественные показатели, политический анализ.

INTRODUCTION

The Arab Spring is a notable example of how protests and demands for political reforms can spread from one country to an entire region within a few weeks. The Arab Spring is highly relevant not only as a phenomenon but also as an example of democratization in the field of political science. Considering that almost all countries in the region were classified as authoritarian prior to the Arab Spring, there is a clear emphasis on changing the political regime towards democracy.

The Arab Spring is being studied here as a case of democratization or democratic transition. More specifically, this study will focus on the political state of democratization in the countries of the region. While most countries in the region have been affected by the Arab Spring, the state of democratization varies greatly among them. This will be analyzed using the theory of modernization, along with the application of Huntington's theory on waves of democratization. The preliminary hypothesis is that modernization in terms of economic and socio-economic development can explain the change in the state of democratization.

The research question will be formulated as follows:

How can the recent political state of democratization after the Arab Spring be explained?

Subquestion:

What factor(s) can help explain the variations in democratization in the region? While some countries experienced significant political changes after the Arab Spring, others had low degrees of change, resulting in a wide range of democratization levels across the region. The aim of this study is to explain this variation. Thus, the dependent variable measures the state of democratization after the onset of the Arab Spring, differentiating between major and minor political changes. As for the subquestion, this study seeks to identify the factor(s) underlying the variations in democratization during the Arab Spring.

LITERATURE REVIEW

Democratization, like democratic theory itself, is a central area of study in political science, with a wide range of theories. Therefore, theoretical delineation is necessary to sharpen the theoretical discourse and focus the research. As mentioned earlier, democratization is a process that occurs in different stages. This study does not claim to cover the complete transition from authoritarianism to democracy. Instead, it primarily focuses on the initial stages of democratization. In other words, it identifies the initiating or triggering factor in an authoritarian state that ultimately leads to democratization.

History has shown that revolution or political liberalization does not necessarily indicate a path to democratization. The study acknowledges this issue but instead makes the theoretical assumption that the recent democratization after the Arab Spring should be considered as a preparatory phase of democratization. Regardless of whether countries eventually become full-fledged democracies or the process regresses, the initial goal of the revolution is defined by democratization.

Using the framework of democratization theories, two main types of theories have been chosen to explain the recent state of democratization. The first is the theory of modernization, which takes into account the internal characteristics and features of states (i.e., economic growth and socio-economic development). Support for the relationship between economic factors and democratization can be found in Ruman's study, which links socio-economic factors to democratization [1, p. 10].

The second theory discusses external factors that are presumed to drive state democratization. This theory argues that state democratization can be explained by external and global factors rather than just internal characteristics. Samuel Huntington's idea of waves of democratization is the most significant theory in this regard [4, p. 579]. It provides a more global perspective on democratization and how events in one country are not isolated from the rest of the world. The Arab Spring serves as an example of how events in one country triggered

reactions in other countries in the region. It is for this reason that this theory was chosen for the study, aiming to explain how external factors contributed to the current developments in the region. Additionally, in a thematic study of Syria and Egypt after the Arab Spring, Ali Sarhan concludes that Egypt went through all the phases of Huntington's third wave of democratization [7, p. 20].

Building upon the two described theories, the research hypothesis is as follows: It is believed that economic development, including socio-economic development, explains the state of democratization in a country. Thus, a country with relatively strong development in these two areas has a higher degree of democratization compared to countries with low levels of development. This also implies that a country reaching a certain degree of economic maturity undergoes democratization. Internal factors within a country depend on external premises being applied. Essential factors that determine Huntington's third wave of democratization are necessary for democratization to take place.

Many scholars have focused on Arab monarchies and how they have proven highly resilient in the face of political challenges. In an article by D. Ankur, it is noted that the major ruling monarchies of the world reside in the Arab world, where they govern over a third of the countries in the Arab League [2, p. 379]. This remains true today. Arab monarchies such as Morocco, Jordan, Saudi Arabia, Oman, Kuwait, the United Arab Emirates, Qatar, and Bahrain (though significant clashes occurred here as well) have remained relatively unaffected following the Arab Spring.

Other scholars concentrate on the stability of the Gulf monarchies. A common denominator for these countries is the Gulf Cooperation Council (GCC). Countries such as Bahrain, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates (UAE) are members of this organization.

Economic factors underlying the Arab Spring have been one of the main explanations used by the media and many scholars. One notable example of how these factors can explain the Arab Spring is an index compiled by The Economist, measuring the vulnerability of Arab countries to revolution.

This index is compiled by combining and weighting a series of indicators that led to the upheavals in the Arab world, such as youth population, years of rule, corruption, GDP per capita, and several other indicators. The result shows that the potential for unrest in the Arab world in 2010 was highest in Yemen, Libya, Egypt, and Syria, while countries like Qatar, Kuwait, UAE, and Lebanon had the lowest scores [9]. The index lacks theoretical support but is empirically supported to some extent.

Recent studies on the Arab Spring have discussed the role of social media, making it almost obligatory to consider this topic in some way. In some articles, it is referred to as "Twitter revolution" or "Facebook revolution," as well as "cyberactivism" and "social media revolution" [5, p. 56]. However, social media can be seen as an effective tool for both the rebels and the repressive machinery.

RESEARCH METHODOLOGY

Regarding the aforementioned theories and the multifaceted case of the Arab Spring, there are a wide range of aspects to analyze. The Arab Spring is analyzed at the macro level, and the units of analysis, or cases, are therefore set in different countries. These countries will be compared to each other to explain the state of democratization and identify the factor(s) that could help explain their variations. When choosing a comparative method, it often comes down to a choice between an intensive case analysis with a small number of cases (small N) or statistical analysis (large N).

The research will employ a comparative politics method known as the most similar systems design. The design of this method is created as a comparison between very similar cases that differ only in the dependent variable. This comparative strategy traces its roots to John Stuart Mill's "method of difference" described in his 1843 book "A System of Logic" [3, p. 14]. The choice of this method is inspired by the famous study of social revolutions by Theda Skocpol, in which she compared revolutions in France, Russia, and China, using England, Germany, and Japan as contrasting cases [8, p. 87]. Skocpol's study of revolutions is relevant to the Arab Spring, particularly from a methodological perspective.

This method will be complemented by a statistical approach. The selected cases will be divided into two groups based on the dependent variable. These two groups will be compared to measure whether the difference between them is statistically significant.

The definition of the dependent variable is based on theoretical definition. The state of democratization in a country after the Arab Spring is described as a political change. This definition is based on democratization theory and derived from Dankwart Rustow's four phases of democratization [6, p. 14].

The study includes countries that have experienced only minor political changes: Jordan, Lebanon, and Morocco, as well as countries that have undergone significant political changes: Egypt, Tunisia, and Yemen.

ANALYSIS RESULTS

The study analyzes all six countries and compares the average values between two groups. This is a general analysis aiming to find patterns among independent variables.

Table 1 Economic development

A country	Gross national income per capita (PPP 2008 USD)	Electric Power consumption (kWh) per capita	Agriculture, value added (% of GDP)	Industry, value added (% of GDP)	Value added of services, etc. (% of GDP)	Household income distribution, Gini index	Urban population (% of total)
Jordan	5956.00	2225.57	3.00	31.00	66.00	39.70	82.00
Lebanon	13,475.00	5903.35	6.00	23.00	71.00	-	87.00
Morocco	4628.00	472.22	15.00	30.00	55.00	40.90	57.00
Egypt	RUB 5, 889.00	1607.93	14.00	38.00	48.00	34.40	43.00
Tunisia	7 979.00	1,349.97	8.00	31.00	61.00	40.00	66.00
Yemen	2,387.00	248.62	8.00	29.00	63.00	37.70	32.00

This comparison does not show any clear differences between the two groups of countries, meaning that the results of the statistical analysis do not indicate any statistically significant difference when comparing the average value of each group. Yemen is the least developed country in almost all aspects, with low GDP per capita, low electricity consumption, and a low level of urbanization. On the other hand, Lebanon has a relatively high GDP per capita combined with the highest electricity consumption, the largest share of the service sector, and the highest level of urbanization.

Table 2 Economic development - Comparison of averages

State of democratization	Gross national income per capita (PPP 2008 USD)	Electricity consumption (kWh) per capita	Agriculture, value added (% of GDP)	Industry, value added (% of GDP)	Value added of services, etc. (% of GDP)	Household income distribution, Gini index	Urban population (% of total)

Minor changes	8,0 19.67	2,8 67.05	8	28	64	40.3	75.33
Major changes	541 8.33	1,0 68.84	10	32.67	57.33	37.37	47

Although this table is not statistically significant, it shows a comparison of the average values for different variables for each group. The result indicates that, contrary to the stated hypothesis, the group with minor variations is more economically developed than the group that experienced significant changes. GDP per capita, electricity consumption, the service sector, the Gini index, and urbanization are higher in this group.

Table 3 Socio-economic development

A country	Human Development Index (HDI)	Infant mortality rate (per 1,000 live births)	Life expectancy at birth (years)	Literacy rate, total adult population (% of population aged 15 and over)	Enrollment in primary education (%)	School enrollment, average (% of gross)	Higher education enrollment (% gross)	Public spending on education, total (% of GDP)
Jordan	0.6810	18.00	73.10	93.00	92.00	87.00	38.00	4.90
Lebanon	-	9.00	72.40	87.40	105.00	81.00	54.00	1.70
Morocco	0.5670	29.00	71.80	56.00	111.00	64.00	13.00	5.40
Egypt	0.6200	19.00	70.50	72.00	106.00	72.00	32.00	3.80
Tunisia	0.6830	15.00	74.30	78.00	110.00	90.00	36.00	6.20
Yemen	0.4390	58.00	63.90	64.00	87.00	44.00	10.00	5.20

Similar to the comparison of economic development, it is not possible to find a clear pattern when it comes to social-economic development. The statistical analysis also fails to find a statistically significant difference between the two groups. Here again, it is evident that Yemen is the least developed country. Yemen has the highest infant mortality rate, the lowest life expectancy, the lowest school enrollment rate, and a low value of the UN Human Development Index.

Table 4 Socio-economic development - Comparison of averages

State Democratization	UNDP Human Development Index (HDI)	Infant mortality rate (per 1,000 live births)	Life expectancy at birth (years)	Literacy rate, total adult population (% of population)	Enrollment in primary education (% gross)	School enrollment, average (% of gross)	Higher education enrollment (% gross)	Public spending on education, total
Minor changes	0.624	18.6	72.43	78,80	102.6	77.33	35,00	(4,000% of changes)
Major changes	0.581	30.6 ⁶⁷	69.56 ³	71.33 ⁰	101,0 ⁶⁷	68.66 ³	26,00 ⁰	5.067

The difference between the two groups is not statistically significant. However, by examining the average values for each variable, it is implied that the group with minor variations is more socio-economic than the other group. This result is evident for each indicator except for government expenditure on education.

Table 5 Media coverage and mass communications

A country	Telephone lines (per 100 people)	Mobile cellular subscribers (per 100 people)	Daily newspapers (per 1,000 people)	Internet users (per 100 people)
Jordan	8.00	107.00	74.23	27.20
Lebanon	21.00	68.00	55.57	43.70
Morocco	12.00	100.00	11.74	49.00
Egypt	12.00	87.00	31.28	30.20
Tunisia	12.00	106.00	22.69	36.80
Yemen	4.00	46.00	3.73	12.40

The result of this comparison does not show any clear differences between the two groups, except perhaps for the number of daily newspapers. However, the statistical analysis does not reveal any significant differences between the two groups. As previous comparisons have shown, Yemen is the least developed country in terms of media coverage and mass communication.

Table 6 Media coverage and mass communication - Comparison of averages

State of democratization	Telephone lines (per 100 people)	Mobile cellular subscribers (per 100 people)	Daily newspapers (per 1,000 people)	Internet users (per 100 people)
Minor changes	13.667	91.667	47.180	39.967
Major changes	9.333	79.667	19.233	26.467

The comparison of average values between the two groups shows the same contradictory picture as the previous comparisons. It suggests, although not statistically significant, that the group with minor variations consists of the most developed countries.

Next, within the analysis, Lebanon and Yemen were excluded, i.e., one country from each group. Both countries significantly differ from the other selected countries in terms of development. Lebanon also has missing values for two variables, further enhancing the comparison. For these reasons, a second analysis is conducted to attempt to distinguish a clearer picture between the two groups. Placing it in a broader context and making it more illustrative for the reader, each variable value was compared to the global median and mean values. They were then sorted and labeled into three categories: "Low," "Medium," and "High." Statistically, this represents the 33rd percentile, 67th percentile, and 100th percentile of world countries.

Table 7 Economic development

A country	Gross national income per capita (PPP 2008 USD)	Electric Power consumption (kWh) per capita	Agriculture, value added (% of GDP)	Industry, value added (% of GDP)	Value added of services, etc. (% of GDP)	Household income distribution, Gini index	Urban population (% of total)
Jordan	5,956.00 (Medium)	2,225.57 (medium)	3.00 (Low)	31.00 (High)	66.00 (Average)	39.70 (Average)	82.00 (High)
Morocco	4,628.00 (Medium)	472.22 (Low)	15.00 (High)	30.00 (High)	55.00 (Average)	40.90 (medium)	57.00 (Average)
Egypt	5,889.00 (Medium)	1,607.93 (medium)	14.00 (High)	38.00 (High)	48.00 (Short)	34.40 (medium)	43.00 (Average)
Tunisia	7,979.00 (Medium)	1,349.97 (medium)	8.00 (Medium)	31.00 (High)	61.00 (Average)	40.00 (Average)	66.00 (Average)

Table 8 Socio-economic development

A country	UNDP Human Development Index (HDI)	Infant mortality rate (per 1,000 live births)	Life expectancy at birth (years)	Literacy rate, total adult population (% of population)	Enrollment in primary education (% gross)	School enrollment, average (% of gross)	Higher education enrollment (% gross)	Public spending on education, total (% of GDP)
Jordan	0.6810 (Average)	18.00 (Medium)	73.10 (Medium)	93.00 (Average)	92.00 (Short)	87.00 (Average)	38.00 (Medium)	4.90 (Medium)
Morocco	0.5670 (Short)	29.00 (Medium)	71.80 (average)	56.00 (Short)	111.00 (High)	64.00 (Low)	13.00 (Short)	5.40 (average)

Egypt	0.6200 (Average)	19.00 (Mediu)	70.50 (Averag)	72.00 (Short)	106.00 (Averag)	72.00 (Low)	32.00 (Mediu)	e) 3.80 (mediu)
Tunisia	0.6830 (average)	15.00 (Mediu)	74.30 (Averag)	78.00 (Short)	110.00 (High)	90.00 (Averag)	36.00 (Mediu)	6.20 (High)

Table 9 Media coverage and mass communications

A country	Telephone lines (per 100 people)	Mobile cellular subscribers (per 100 people)	Daily newspapers (per 1,000 people)	Internet users (per 100 people)
Jordan	8.00 (Medium)	107.00 (Average)	74.23 (Medium)	27.20 (Medium)
Morocco	12.00 (Medium)	100.00 (Average)	11.74 (Short)	49.00 (High)
Egypt	12.00 (Medium)	87.00 (Average)	31.28 (medium)	30.20 (Medium)
Tunisia	12.00 (Medium)	106.00 (Average)	22.69 (Medium)	36.80 (Average)

Having examined the three tables mentioned above, the result shows that Morocco is the least developed among the four countries, while Tunisia appears to be the most developed, followed by Jordan. However, the difference between these two groups is less discernible, as in the preliminary comparison where Lebanon and Yemen were included. Overall, it can be confidently said that the two groups of countries are largely similar.

Morocco stands out here and is above or below the global median in several variables. All four countries have a strong industrial sector but also a low literacy rate (except for Jordan).

CONCLUSION

The Arab Spring is studied here as a case of democratization or democratic transition. Specifically, this study focuses on the political state of democratization in the region's countries.

Within the framework of democratization theories, two main types of theories have been selected to explain the recent state of democratization. The first is

modernization theory, which takes into account internal characteristics and features of states (i.e., economic growth and socio-economic development). This theory, originally formulated by Seymour Martin Lipset, links economic development and democratization. The second theory discusses external factors that are presumed to trigger state democratization. This theory suggests that state democratization can be explained by more external and global factors rather than just its internal characteristics.

The chosen method is comparative politics, known as most-similar systems design. Alternative explanations that have been considered for this study propose that strong legitimacy of the monarch and willingness to make concessions in the form of both political and economic reforms could have saved Jordan and Morocco from any significant political changes, while Lebanon is seen as a special case with a previous revolution. The legitimacy of the monarch, especially religious legitimacy, provided stronger support to the leaders of Jordan and Morocco than to political leaders in Egypt, Tunisia, and Yemen. Another reason is that both Abdullah II and Mohammed VI have already implemented numerous economic and political reforms in their countries, so the discontent of the people was not as acute as in other Arab countries. Both monarchs are also considered very skilled politicians and managed to fulfill the demands of the people without jeopardizing their own political power. While Lebanon has already experienced war and revolution, it is quite likely that the people were not as interested in staging another uprising. Lebanon is also the most developed country in terms of economic development compared to the other five countries in this sample.

References:

I Abu Rumman M. A. An Assessment of Democratic Transition in the Arab World: The Case of Algeria //Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Ankara University Journal of Social Sciences). – 2010. – T. 2. – №. 1.

2 Anckar D. *Direct democracy in microstates and small island states //World Development*. – 2004. – Т. 32. – №. 2. – С. 379-390.

3 Esaiasson P. Gilljam, Mikael. Oscarsson, Henrik. Wängnerud, Lena // *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. – 2007.

4 Huntington S. P. *How countries democratize //Political science quarterly*. – 2021. – Т. 106. – №. 4. – С. 579-616.

5 Khan A. A. et al. *The role social of media and modern technology in arabs spring //Far East Journal of Psychology and Business*. – 2012. – Т. 7. – №. 1. – С. 56-63.

6 Rustow D.A. 2. *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model //Transitions to democracy*. – Columbia University Press, 2020. – С.14-41.

7 Sarhan A. *Is the Arab Spring in the Third Wave of Democratization? The Case of Syria and Egypt //Turkish Journal of Politics*. – 2019. – Т. 3. – №. 1.

8 Skocpol T., Theda S. *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia and China*. – Cambridge University Press, 2019. – 209p.

9 *The Long standoff: The shoe-thrower's index*. // *The Economist*. – 2011. – 11 February. – Network access mode: – URL: <https://www.economist.com/briefing/2011/02/10/where-is-the-next-upheaval> / (date of viewing: 03.05.2023)

МРНТИ 11.15.69

<https://doi.org/10.51889/2959-6270.2023.82.2.006>

Рау И.А.,^{1} Абсамтаров Р.Б.²*

¹ *Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия,*

² *Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Республика Казахстан*

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ЭЛЕКТРОННЫМИ СИСТЕМАМИ И ЧЕЛОВЕКОМ ЯДЕРНЫХ УГРОЗ: ПОЛИТИЧЕСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз, которые ещё не изучены в социально-политической науке. В статье более подробно рассматриваются вопросы предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз: искусственный интеллект и разум в предотвращении ядерной катастрофы; ненадёжности в системе раннего предупреждения; контекстные знания; предложения по преодолению сомнений; о возможности большой безопасности на основе неполной информации электронных систем; какая из систем контроля внезапного нападения надежнее. В статье отмечается, что наличие ядерного оружия даже у равносильных держав не есть гарантия ядерной катастрофы. Гарантия возможности скорейшего ответного ядерного удара – одно из решающих условий предотвращения ядерной агрессии. Компьютерная система раннего предупреждения и электронные системы по принятию решений нацелены на своевременное определение ядерного нападения.

В мирные времена и в период разрядки напряжённости между ядерными державами риск относительно мал, что компьютерный сигнал о нападении немедленно ведёт к ответному ядерному удару. В такой ситуации резко возрастает роль человека в принятии решения по сомнительному сигналу ядерная атака. Ситуация резко меняется во времена кризисных обострений отношений между ядерными державами вплоть до выражения взаимных угроз.

Ключевые слова: ядерное оружие, ядерная угроза, электронная система, катастрофа, безопасность.

И.А. Рау,^{1} Р.Б. Әбсаттаров²*

*¹Бундесфердің жетекші кадрлардың академиясы
Гамбург қ., Германия,*

*²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ЯДРОЛЫҚ ҚАТЕРЛЕРДІҢ АЛДЫН АЛУЫ: САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аннотация

Мақалада электронды жүйелер мен адамның әлеуметтік-саяси ғылымда әлі зерттелмеген ядролық қауіптердің алдын алу мәселелері қарастырылады. Мақалада электронды жүйелер мен адамның ядролық қауіптердің алдын алу мәселелері толығырақ қарастырылады: ядролық апаттың алдын алудағы жасанды интеллект пен ақыл; ерте ескерту жүйесіндегі сенімсіздік; контексттік білім; күмәнді жеңу бойынша ұсыныстар; электрондық жүйелердің толық емес ақпаратына негізделген үлкен қауіпсіздік мүмкіндігі туралы; кенеттен шабуылды бақылау жүйелерінің қайсысы сенімдірек. Мақалада ядролық қарудың болуы, тіпті баламалы державалардың да ядролық апатқа кепілдік бермейтіні атап өтілген. Жаңа ядролық соққының ертерек жауап беру мүмкіндігінің кепілі – ядролық агрессияның алдын алудың шешуші шарттарының бірі. Компьютерлік ерте ескерту жүйесі және электронды шешім қабылдау жүйелері ядролық шабуылды уақтылы анықтауға бағытталған. Бейбіт уақытта және ядролық державалар арасындағы шиеленісті бәсеңдету кезеңінде қауіп салыстырмалы түрде аз, бұл шабуыл туралы компьютерлік сигнал бірден ядролық соққыға әкеледі. Мұндай жағдайда адамның күмәнді сигнал бойынша шешім қабылдаудағы рөлі күрт артады ядролық шабуыл. Ядролық державалар арасындағы қарым-қатынастың дағдарыстық шиеленісуі кезінде, өзара қауіп-қатердің көрінісіне дейін жағдай күрт өзгереді.

Түйін сөздер: ядролық қару, ядролық қауіп, электронды жүйе, апат, қауіпсіздік.

I.Rau^{1}, R.Absattarov²*

*¹Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany*

*²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan*

ELECTRONIC SYSTEMS AND HUMAN PREVENTION OF NUCLEAR THREATS: POLITICAL AND SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Annotation

The article deals with the problems of preventing nuclear threats by electronic systems and humans, which have not yet been studied in socio-political science. The article discusses in more detail the issues of prevention of nuclear threats by electronic systems and humans: artificial intelligence and intelligence in preventing a nuclear catastrophe; unreliability in the early warning system; contextual knowledge; suggestions for overcoming doubts; about the possibility of greater security based on incomplete information of electronic systems; which of the surprise attack control systems is more reliable. The article notes that the presence of nuclear weapons even among equivalent powers is not a guarantee of a nuclear catastrophe. The guarantee of the possibility of a new nuclear strike as soon as possible is one of the decisive conditions for preventing nuclear aggression. The computer early warning system and electronic decision-making systems are aimed at timely detection of a nuclear attack.

In times of peace and during the period of defusing tensions between nuclear powers, the risk is relatively small that a computer signal of an attack immediately leads to a retaliatory nuclear strike. In such a situation, the role of a person in making a decision on a dubious nuclear attack signal increases dramatically. The situation changes dramatically in times of crisis exacerbations of relations between nuclear Powers, up to the expression of mutual threats.

Keywords: nuclear weapons, nuclear threat, electronic system, catastrophe, security.

ВВЕДЕНИЕ

Президент Касым-Жомарт Токаев говорил, что ядерная война – это гибель человечества. Поэтому, прежде всего необходимо вовремя предупреждение ядерных угроз и предотвратить ядерную катастрофу.

Ядерное оружие и наличие реальных средств его доставки к цели рассматривается всеми странами, не только ядерными державами, как средство сдерживания от нападения более сильного врага. К приобретению такого оружия стремятся все государства, не входящие в военно-политические блоки и стремящиеся сохранить свою независимость.

Наличие ядерного оружия даже у равносильных держав не есть гарантия ядерной катастрофы: ошибки в оценках намерений друг другу, интерпретация сигналов систем информации, ошибки в интуитивных оценках возможных угроз и др. Эти ошибки смертельно опасны для существования человечества особенно в кризисные ситуации, каковую и мы переживаем (октябрь 2022). Во время Кубинского кризиса и в период всей холодной войны имелся ряд ситуаций, когда от ядерной катастрофы человечество спасал случай, а не данные компьютерных систем предупреждения или интуиция отдельных участников событий. С осознанием гибельности ядерной войны для всех в годы холодной войны был заключен ряд международных договоров по ограничению и по нераспространению ядерного оружия (Договор о неприменении ядерного оружия; NEW Start или INF\$ I – Договор, Intermediate Range Nuclear Forces и др.). Такие договоры и соглашения неоднократно недовыполнялись или просто нарушались со стороны США и НАТО под благовидными предложениями, а на деле – с целью получения ядерного преимущества. Ограничительные договоры не остановили ни противоборство двух социальных систем, ни гонки вооружений, ни совершенствования отдельных видов вооружений, контроль за попытками применения которых становился все более сложным и ненадежным. За короткое время появились новые носители ядерных зарядов, способные доставить их со сверхзвуковой скоростью на любую точку территории противника; оружие стало проникать в космос; возникли многие виды и способы электронного противостояния; широко начали применяться системы искусственного интеллекта; появились системы вооружений, действующие автономно; продолжают качественно создаваться сами ядерные заряды. Все это происходит на фоне стремительного, крайне опасного для мира обострения отношений между США и Россией, НАТО и Россией [1].

Следует отметить, что вопросы предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз ещё недостаточно изучены в социально-политической литературе. Мы в статье рассмотрим только некоторые вопросы предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз.

Цель статьи является политическо- социологический анализ проблемы предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз в мире. Исходя из цели исследования, нами намечены следующие задачи: изучить искусственный интеллект и разум в предотвращении ядерной катастрофы; выявить надёжности в системе раннего предупреждения ядерной угрозы; раскрыть контекстные знания; рассмотреть о возможности большей безопасности на основе неполноценной информации электронных систем; определить какая из систем контроля внезапного нападения надёжнее.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методологической основой исследования послужили фундаментальные положения философии, политологии, социологии, военной истории, достижения мировой общественно-политической мысли по проблемам ядерных войн и угроз. В случае предупреждения электронными системами и человеком ядерных угроз, методология может включать разные методы. Анализ статистических данных является важным методологическим подходом для выявления тенденций и закономерностей в предупреждении и реагировании на ядерные угрозы. Этот подход позволяет использовать количественные данные для выявления статистически значимых связей и паттернов в событиях, связанных с ядерной безопасностью. Метод, который может использоваться для выявления внутренних нарушителей, - это наблюдение во время работы, проводимое с целью проверки возможного осуществления несанкционированных действий. Цели наблюдения состоят в обеспечении уверенности в том, что деятельности любого уполномоченного сотрудника всегда контролируется по меньшей мере еще одним опытным, уполномоченным сотрудником, с тем чтобы несанкционированные действия одного из них могли быть немедленно обнаружены и доведены до сведения тех, кого это касается (применяется «правило двух лиц»). Этот метод обнаружения способен обеспечить механизм оперативной выработки и оценки тревожного сигнала. Наблюдение может осуществляться с привлечением для этой цели коллег, руководителей или с помощью кабельного телевидения.

Контекстный анализ направлен на учет политических, исторических и других релевантных факторов, влияющих на функционирование систем раннего предупреждения. Анализ широкого спектра переменных, влияющих на принятие решений, позволяет более точно прогнозировать и предотвращать ядерные угрозы.

Моделирование и симуляции используются для тестирования различных сценариев и оценки надежности систем раннего предупреждения. Этот метод позволяет выявлять возможные ошибки и оценивать их последствия через использование компьютерного моделирования и симуляций.

Сравнительный анализ направлен на определение наиболее надежных систем контроля внезапного нападения. Сравнение различных технологий и методологий, используемых в разных странах и организациях, позволяет выявить наилучшие практики и подходы.

Качественный анализ включает получение мнений и оценок специалистов в области ядерной безопасности и технологий раннего предупреждения. Проведение интервью и опросов с экспертами позволяет более глубоко понять проблему и выработать эффективные стратегии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Искусственный интеллект и разум человека в предотвращении катастрофы

Компьютерные системы раннего предупреждения и электронные системы по принятию решений нацелены на своевременное определение нападения как ядерного. Следующая функция подобных систем – определение совокупности условий, позволяющих нанести немедленный ответный удар по источнику нападения, которого точно определить становится все труднее. И весь процесс идет в автоматическом режиме, вовсе не исключаящем, как полагают некоторые оптимисты, ошибок.

Время прилета ракет после обнаружения составляет пару минут и становится короче (сверхзвуковые ракетные системы становятся еще более скоростными). Увеличивается количественно и качественно число искусственных космических объектов с не вполне известным назначением. Перечисленные факторы, если мы осознаем ограниченность органов восприятия человека относительно скорости изменения указанных выше факторов. Поэтому использование искусственного интеллекта (КИ) в этой сфере деятельности, как и во многих других, неизбежно. Существенные недостатки искусственного интеллекта – отсутствие эмпатии и интуиции. Гарантия возможности скорейшего ответа нового ядерного удара – одно из решающих условий предотвращения ядерной агрессии. Ответный удар требует, пусть малого, но времени и достаточный потенциал. Универсальная формула для такой ситуации: «Кто стреляет первым, тот умирает вторым».

Сегодня признано невозможным создание электронной системы обнаружения ядерного нападения, которая была бы лишена возможности ошибиться. Огромная совокупность данных по обнаружению нападения – источник неопределенных, недостаточных, смутных сведений. Взаимосвязь оценок реальной опасности ядерного нападения с данными компьютерных систем и психическим состоянием личности-контролера несомненна. В годы нарастания напряженности отношений между ведущими ядерными державами возможность ошибок увеличивается. В годы «нормализации» этих отношений – уменьшается.

Чем массивнее и разнообразнее данные электронных систем обнаружения атаки, чем с большей скоростью они изменяются, тем меньше становится возможность человека-контролера вмешаться в принятое машиной решение. Решения систем предупреждения на большом количестве данных, поставляемых многочисленными сенсорами, а также на контекстной информации о возможности вмешательства человека в принятое решение, и о политической ситуации между соперниками и в мире, неопределенность, неполнота, случайность могут привести к военному конфликту.

Естественный язык не вполне пригоден для машинных, электронных систем

Несколько слов о знании надежном – ненадежном и неопределенном, но имеющим вид надежного. Берем случай, когда X является ребенком от У, а этот последний является ребенком от Ц, и тогда X является внуком Ц. Такое правило может быть принято действующим. Выводы, которые делаются на основе этого правила ведут к корректным результатам. Это при том, что корректными были все предпосылки. Аспекты неопределенности и неполноты в таких правилах не учитываются.

Следующий пример показывает ненадежное правило. Если X – это автомашина, а У – это владелец X, то У является одновременно пользователем X. Это правило может считаться правилом, т. к. допускает еще больше исключений, чем пример с внуком, который им может и не быть. Пользователями автомобиля могут быть и дети владельца, равно как и любой человек, имеющий доверенность от владельца.

Пример вопиющей неопределенности. Если X есть тяжелый автомобиль, то X требуется большое количество горючего. Возникают вопросы: что означает «тяжелый», «много»? Но без точного определения

этих терминов невозможно говорить об истинности или заблуждении высказываний с этими терминами.

Все положения, допускающие возможность исключений, не могут вести к истине, а лишь к ее подобию, когда речь идет об исключениях и полуисключениях. Пример: если Х птица, то Х может летать. Но существует множество птиц, которые не могут летать: страус, курица, киви и др. К выводам из таких положений всегда следует относиться с определенной степенью осторожности. Автоматические заключения систем по переработке информации, на основе данных, не достоверных на 100%, требуют в каждом случае дополнительного обоснования. Электронные устройства нуждаются в разъяснениях, пояснениях, касающихся неявных, фоновых знаний и информации, во много в большей степени, чем человек. Но получив точную информацию, такие устройства много быстрее, неустанней, надежней в решении нетворческих задач по сравнению с человеком.

В практической жизни имеется множество взаимосвязей, результат реализации которых непредсказуем, ненадежен и, стало быть, имеют границы применимости. Но в повседневной практической жизни положения, допускающие многие исключения, применимы, а порою и необходимы. Особенно важны в практической жизни методы заключения по наибольшей вероятности. Для этого рассматриваются, подсчитываются многие вероятности и выбираются наибольшие. Во многих случаях неопределенность и неполнота перерабатываются, что положения могут функционировать как «типичные», «нормальные». То, что птицы могут летать – типично; как и то, что владелец автомобиля является и его пользователем. Пока не обнаружены факты, не вписывающиеся в логику предыдущих положений и не возникает противоречия между общими положениями и фактами.

Подобные противоречия возникают и при создании и функционировании систем искусственного интеллекта (КИ), которые играют решающую роль в системах раннего предупреждения ядерного нападения. Для их разрешения применяются многочисленные и разнообразные логические методы [2].

Ненадежности в системе раннего предупреждения

Ошибки в таких системах могут возникать от редких световых эффектов, идущих от Луны или Солнца, или от стаи птиц, зафиксированных радаром и неверно интерпретированных КИ. Вместе с новыми техническими возможностями растет и количество, и своеобразие сенсоров для более достоверного распознавания ракетного нападения. Стабильно растет количество и разнообразие объектов в воздушном (Дронен и др.) и космическом (спутники и др.). К тому же нарастают проблемы своевременного распознавания сгорающих в земной атмосфере (стратосфере) остатков космического мусора... Это обстоятельство – еще более ненадежных оценок реальности ядерного нападения. При оценке данных системы сенсоров по отношению к сгорающим искусственным объектам сложности могут возникать из-за неопределенностей в яркости и размерах таких объектов. С появлением ракет с управляемой (извне или самостоятельно) системой дополнительно усложняется [3].

Контекстные знания

В мирные времена и в периоды разрядки напряженности между ядерными державами риск относительно мал, что компьютерный сигнал о нападении немедленно ведет к ответному ядерному удару. В такой ситуации резко возрастает роль человека в принятии решения по сомнительному сигналу ядерной атаки. Ситуация резко меняется во времена кризисных обострений отношений между ядерными державами, вплоть до выражения взаимных угроз.

В марте 2018 г. Министерство обороны ФРГ приняло проект Preview с целью при помощи систем искусственного интеллекта предотвращать кризисы и войны. Ожидания оказались вполне, как показали последующие годы, мечтаниями. На деле предотвратить кризисы и войны могли бы авторитетные руководители противостоящих держав, элиты этих государств, всеобщие антиправительственные восстания в них [4], но никак не более совершенные электронные системы по предупреждению ядерного нападения сами по себе.

Предложения по преодолению сомнений

В обществе издавна господствует мнение о том, что искусственный интеллект не может давать судьбоносные рекомендации для человечества. Недавно была выпущена в Германии WWW autonomen-waffen.org. Цель этого документа – запрещение автоматических электронных систем препредупреждения, могущие без участия человека вызвать ответный ядерный удар. Это же требование содержится в коалиционном договоре нынешнего трехпартийного правительства (Социалисты, Зеленые и Либеральные демократы – SPD, Grünen und FDP) [5].

Скорость реакции электронных контролеров возможного нападения в миллионны раз превышает скорость принятия решений человеком. Если предварительно не было принято множество решений по реакции на непредвиденные ситуации. Этой очевидности противостоит другая: автоматические системы принятия решений стали повседневностью в обыденной жизни [6]. Эта привычка распространяется и на решения глобального характера.

О возможности большей безопасности на основе неполной информации электронных систем

Насколько доверие к автоматике закрепилось в обыденном сознании, видно из высказываний героев популярного романа *Qualityland 2* von Autor Marc Uve Kling. S. 296: «Генрих размышлял: «Уверен ли ты, что третья мировая война может предотвращена решением одного человека?». Следующий вопрос: «Петер подчеркивает, то Все зависит от содержания человека в сравнении с содержанием электронного контролера». Под всеуказанным информационным содержанием предупреждающих информационных систем стоят конкретные люди. Но они не способны вложить в них свой духовно-эмоциональный и моральный мир. Все эти преимущества разумно-духовного существа в предотвращении случайности ядерной катастрофы могут нивелироваться вмешательством политических властей [7, С.5]. Вмешательство людей властно-влиятельных, но некомпетентных в решении конкретных проблем почти всегда ведут к негативным последствиям. Человечеству катастрофой в Чернобыле (1986 г.) был дан пример опасности подобного вмешательств «некомпетентных».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Никто не пытается обвинить автоматические системы в ошибках или в намерениях навредить человеку и миру. Во всех ошибках таких систем и механизмов виноваты их создатели. А они вполне могут иметь намерения навредить.

Если электронные системы предупреждения или отдельные ее части подают сигналы – это не обманки. Обманками бывают интерпретации этих сигналов человеком. Такие интерпретации могут предотвратить ядерную катастрофу, а могут ее и вызвать. Широко известны два примера, подтверждающих сказанное.

Пример 1. В январе 2020 г. в США убили иранского генерала Солеймани при помощи удара с дрона. Иран ответил на это преступление пару дней спустя массированными ударами с воздуха по американским соединениям в Ираке. Через день после этого иранцы по ошибке сбили украинский пассажирский самолет. Иранцы поясняли, что самолет был принят за американский аппарат, несущий ядерный заряд. В ситуации крайней политической напряженности между Ираном и США команда иранских наблюдателей была «склонна» принять мирный самолет за носитель ядерного заряда и нападения. Система электронного наблюдения не имела бы подобной «склонности» и не ошиблась бы в определении объекта. Кроме этого, система электронного контроля имела бы возможность за короткое время проверить план полета иностранных самолетов над Ираном.

Пример 2. Советский спутник раннего предупреждения о ядерном нападении: 23 сентября 1983 года пять межконтинентальных ракет приближаются и подлетают к территории СССР. Получив эту информацию, дежурный офицер Станислав Петров должен был, согласно инструкциям, сообщить об этом немедленно вышестоящей инстанции, чего он не сделал. Петров полагал, что пять межконтинентальных ракет явно нельзя рассматривать как удар по СССР; их не хватило бы даже для ударов по крупным городам страны. К тому же, Петрову было известно о сбитом над нейтральными водами русской ракетой корейском гражданском самолете. Это трагическое событие вызвало резкое возрастание международной напряженности, между США и СССР в особенности. Петров опасался, что сообщение о ложном нападении может вызвать настоящий ядерный ответ СССР. Это «была бы обще-человеческая катастрофа» [8].

В заключение следует сказать, что ядерное оружие – это совокупность ядерных боеприпасов, средств доставки к цели и средств управления, это самое опасное оружие на земле [9]. Применение этого оружие в конфликте или войне гибель для всего человечество [10]. Поэтому предупреждение электронными системами и человеком – контролером ядерных угроз – это возможность предотвратить гибель человечества.

Исследование проблемы предупреждения ядерных угроз электронными системами и человеком выявило ряд ключевых аспектов и проблем, требующих дальнейшего анализа и решения. Применение многообразных методологических подходов, таких как анализ статистических данных, метод наблюдения, контекстный анализ, исследование искусственного интеллекта, моделирование и симуляции, сравнительный анализ и качественный анализ, позволило получить всестороннее понимание проблемы.

Основные выводы исследования включают:

- Электронные системы предупреждения играют важную роль в выявлении и предотвращении ядерных угроз. Однако они не лишены возможности ошибок, вызванных ограничениями технологий и влиянием внешних факторов. Использование искусственного интеллекта в этих системах имеет как преимущества, так и существенные недостатки, такие как отсутствие эмпатии и интуиции.

- Человеческий фактор остается критически важным в системе предупреждения ядерных угроз. Опыт и интуиция оператора могут компенсировать недостатки электронных систем, особенно в кризисных ситуациях. Однако скорость реакции электронных систем значительно превышает возможности человека, что требует тщательной интеграции обоих компонентов для достижения наилучших результатов.

- Контекстные знания, такие как политическая ситуация и исторические прецеденты, существенно

вливают на принятие решений в системах раннего предупреждения. В мирные времена роль человека возрастает, в то время как в кризисные периоды возрастает риск ошибочных решений, принятых под давлением.

- Для повышения надежности систем раннего предупреждения необходимо дальнейшее развитие технологий, а также усиление международного сотрудничества. Разработка и принятие новых международных договоров и соглашений по контролю над ядерными вооружениями и предотвращению их распространения будут способствовать снижению риска ядерной катастрофы.

- Вопросы этики и права, связанные с использованием автоматических систем принятия решений в контексте ядерных угроз, требуют особого внимания. Необходимо разработать международные стандарты и нормы, регулирующие применение таких технологий, чтобы минимизировать риск неправильных решений и предотвратить потенциальные катастрофы.

Ядерное оружие представляет собой наибольшую угрозу для человечества, и предотвращение ядерной катастрофы требует комплексного подхода, включающего как технологические, так и человеческие факторы. Электронные системы предупреждения, несмотря на свои возможности, не могут полностью заменить роль человека, особенно в условиях неопределенности и политической напряженности. Следовательно, необходимо продолжать совершенствование технологий, усиливать международное сотрудничество и разрабатывать новые подходы к предупреждению ядерных угроз, чтобы обеспечить безопасность и будущее нашего мира.

Литература:

- 1 Bläslius K.H.. *Künstliche Intelligenz und nukleare Bedrohungen*. – B. Budrich Verlag, 2022.
- 2 Anderson Ross. *Security Engineering*. – New York, 2020.
- 3 Амреев Б. *Обладение ядерными оружием - это большой соблазн, но это - опасный соблазн // Амреев Б. Восток и Запад: вызовы глобализации. Астана: Елорда, 2007. – С.295-303.*
- 4 Арстанбекова А.Х. *Проблемы разоружения и международной безопасности*. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. – С.16-19.
- 5 *Koalitionsvertrag zwischen SPD, BÜNDNIS 90/DIT GRÜNEN und FDP*. – Berlin 2021. – S.115.
- 6 Рогалев В. *За мир без ядерного оружия // Казахстанская правда*. – 2015. – 31 октября. –
- 7 Заболотских Е. *К миру без ядерного оружия // Известия*. – 2007. – 30 августа. – С.5
- 8 Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. *Отмена договора о ракетах малой и средней дальности. Стремительное ускорение гонки вооружений // Вестник КазНПУ. Серия социологические и политические науки*. – 2019, №1. – С. 175. – URL: https://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190516100904.pdf (дата обращения: 11.01.2023).
- 9 Сыздыкова Л. *К миру, свободному от ядерного оружия // Казахстанская правда*. – 2020. – 30 ноября. – URL: <https://kazpravda.kz/n/k-miru-svobodnomu-ot-yadernogo-oruzhiya/> (дата обращения: 05.02.2023).
- 10 *Ядерное оружие - это казнь всего человечества // Прикаспийская коммуна*. – 2017. – 1 сентября. – URL: <https://pricom.kz/> (дата обращения: 10.02.2023).

References:

- 1 Bläslius K.H.. *Künstliche Intelligenz und nukleare Bedrohungen*. – B. Budrich Verlag, 2022.
- 2 Anderson Ross. *Security Engineering*. – New York, 2020.
- 3 Amreev B. *Obladenie yadernymi oruzhiem - eto bolshoj soblazn, no eto - opasnyj soblazn // Amreev B. Vostok i Zapad: vyzovy globalizacii. Astana: Elorda, 2007. – S.295-303.*
- 4 Arstanbekova A.H. *Problemy razoruzheniya i mezhdunarodnoj bezopasnosti*. – Almaty: Qazaq universiteti, 2008. – S.16-19.
- 5 *Koalitionsvertrag zwischen SPD, BÜNDNIS 90/DIT GRÜNEN und FDP*. – Berlin 2021. – S.115.
- 6 Rogalev V. *Za mir bez yadernogo oruzhiya // Kazahstanskaya pravda*. – 2015. – 31 oktyabrya.
- 7 Zabolotskih E. *K miru bez yadernogo oruzhiya // Izvestiya*. – 2007. – 30 avgusta.
- 8 Absattarov R.B., Rau I.A. *Otmena dogovora o raketah maloj i srednej dal'nosti. Stremi-telnoe uskorenie gonki vooruzhenij // Vestnik KazNPU. Seriya sociologicheskie i politicheskie nauki*. – 2019, №1. – S. 175. – URL: https://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190516100904.pdf (data obrashcheniya: 11.01.2023).
- 9 Syzdykova L. *K miru, svobodnomu ot yadernogo oruzhiya // Kazahstanskaya pravda*. – 2020. – 30 noyabrya. – URL: <https://kazpravda.kz/n/k-miru-svobodnomu-ot-yadernogo-oruzhiya/> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- 10 *Yadernoe oruzhie - eto kazan vsego chelovechestva // Prikaspijskaya kommuna*. – 2017. – 1 sentyabrya. – URL: <https://pricom.kz/> (data obrashcheniya: 10.02.2023).

Рау И.А.,^{1*} Абсаттаров Р.Б.²

¹ Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия

² Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Республика Казахстан

ВИЛЬГЕЛЬМ ДИЛЬТЕЙ И ЕГО СОЦИАЛЬНАЯ ШКОЛА

В данной статье исследуются малоизученные аспекты социальной школы Вильгельма Дильтея в социологической науке. В центре внимания находятся его вклад в развитие социальной школы, а также влияние его идей на учеников и последователей. Особое внимание уделяется тому, что В. Дильтей, как выдающийся немецкий философ, социолог, психолог и педагог, оказал значительное влияние на социальную и педагогическую мысль. Важным аспектом его подхода является различие между понятиями «понимать» и «объяснять», где приоритет отдаётся первому. Дильтей утверждал, что для осмысления духовных, личностных и общественных явлений необходимо не только объяснение, но и понимание. Он разработал специфические «категории жизни» и теории социальной школы, которые стали основой для последующей философии жизни, социологии и педагогики. В статье также рассматривается вклад его учеников и последователей, таких как М. Фришайзен-Кёлер, Э. Шпрангер, Г. Ноль и Т. Литт, и обсуждаются дискуссионные вопросы, связанные с его наследием.

Ключевые слова: Вильгельм Дильтей, социальная школа, личность, индивидуальность, общество.

И.А. Рау^{1*}, Р.Б. Абсаттаров²

¹ Бундесфердің жетекші кадрлардың академиясы
Гамбург қ., Германия

² Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ВИЛЬГЕЛЬМ ДИЛЬТЕЙ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МЕКТЕБІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Вильгельм Дильтейдің әлеуметтану ғылымындағы әлеуметтік мектебінің аз зерттелген аспектілері қарастырылған. Оның әлеуметтік мектептің дамуына қосқан үлесі, сондай-ақ оның идеяларының шәкірттері мен ізбасарларына әсері басты назарда. В. Дильтейдің көрнекті неміс философы, әлеуметтанушысы, психологы және педагогы ретінде әлеуметтік-педагогикалық ойға елеулі ықпал еткеніне ерекше назар аударылады. Оның көзқарасының маңызды аспектісі «түсіну» және «түсіндіру» ұғымдарының арасындағы айырмашылық болып табылады, мұнда біріншісіне басымдық беріледі. Дильтей рухани, тұлғалық және әлеуметтік құбылыстарды түсіну тек түсіндіруді ғана емес, сонымен бірге түсінуді де қажет етеді деп тұжырымдады. Ол нақты «өмір категорияларын» және әлеуметтік мектептің теорияларын дамытты, олар кейінгі өмір философиясына, әлеуметтану мен педагогикаға негіз болды. Мақалада М. Фришайзен-Кёлер, Э. Шпрангер, Г. Ноль және Т. Литт сияқты шәкірттері мен ізбасарларының қосқан үлестері де қарастырылып, оның мұрасына қатысты даулы мәселелер талқыланады.

Түйін сөздер: Вильгельм Дильтей, әлеуметтік мектеп, тұлға, даралық, қоғам.

I. Rau,^{1*} R. Absattarov²

¹ Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany

² Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan

WILHELM DILTHEY AND HIS SOCIAL SCHOOL

Abstract

This article explores the less-studied aspects of Wilhelm Dilthey's social school within sociological science. The focus is on his contributions to the development of the social school and the influence of his ideas on his students and followers. Special attention is given to the fact that Wilhelm Dilthey, as a prominent German philosopher, sociologist, psychologist, and educator, significantly impacted social and pedagogical thought. A key aspect of his approach is the distinction between the concepts of "understanding" and "explaining," with a preference for the former. Dilthey argued that to comprehend spiritual, personal, and social phenomena, it is necessary not only to explain them but also to understand them. He developed specific "categories of life" and theories of the social school, which became the foundation for subsequent branches of the philosophy of life, sociology, and pedagogy. The article also examines the contributions of his students and followers, such as M. Frischeisen-Köhler, E. Spranger, G. Nohl, and T. Litt, and discusses the controversial issues related to his legacy.

Keywords: Wilhelm Dilthey, social school, personality, individuality, society.

ВВЕДЕНИЕ

Вильгельм Дильтей выдающийся немецкий философ, историк, социолог, психолог и педагог оказавший большое влияние на социально-педагогический мысль в лице его учеников и последователей. Отметить надо, что последователей «следовали» не всему набору идей Дильтея, а только некоторым из них. Так, Эдуард Шпрангер указали и на Буркарда, и на Ницше, и на Аристотеля, и многих других мыслителей, выдвигавших идеи [1], сходные с его собственными, а не только на В.Дильтея.

Дильтей, как и Фридрих Ницше, был молодым и талантливым ученым: в возрасте тридцати четырех лет (в 1866 г.) он стал профессором в Базеле, где Ницше занял профессорскую должность в 25 лет. Вместе с Шопенгауэром и Ницше, Дильтей является одним из крупнейших представителей исторически ориентированной философии жизни в Германии. Он заложил основы теории познания человеческой духовности и высших психических состояний, описывая герменевтику как искусство научного толкования, понимания смысла текстов на разных языках, разных способов выражения сходной мысли, исторических событий и произведений искусства. Для духовно-познавательного освоения человеческой жизни В. Дильтей разработал специфические «категории жизни» и теории социальной школы.

Социальная школа Вильгельма Дильтея стала ядром социологии педагогики XX-го века. Этот век характеризуется феноменальным развитием природоведческих наук и нарастающей их математизацией. Такие науки имели не только научный, но и несомненный прикладной успех в форме техники и технологий. Этот успех отодвинул на время в тень обществоведческие и гуманитарные науки. Был как бы забыт завет древнегреческой философии, относящийся как к отдельному человеку, так и к обществу в целом: познай самого себя. Но постепенно, параллельно победоносному шествию природоведческих наук, пробуждались от временной спячки и оцепенения и науки о человеке и обществе. Во главе этого пробуждения стояли В.Дильтей, В.Виндельбанд и Г.Рикерт [2]. Рикерт выделил ведущие науки (Leitungswissenschaften) по изучению духа и культуры. В качестве таковых он указал на исторические науки, языковедение, понимающую психологию и социологию. Эти идеи Рикерт развил и уточнил в работе «Науки о культуре и науки о природе. Тюбинген 1921». Эта работа выдержала десятки изданий на немецком и иных языках.

Следует подчеркнуть, что вопросы социальной школы В.Дильтея ещё не изучены в социологическо-общественной науке.

При этом надо сказать, что вопросы социально-общественный мысли В.Дильтея издавна привлекали внимание исследователи. Несмотря на имеющиеся исследования многие вопросы социального учения В. Дильтея еще не получили должного освещения в социологическом плане и с современных концептуальных позиций. Назрела необходимость изучения социальную школу В.Дильтея в контексте социального развития. Не изученность вопросы социальной школы В.Дильтея составила проблемные поле настоящего исследования. Мы в статье рассмотрим только некоторые вопросы социальной школы В.Дильтея.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

В работе широко использованы опубликованные социологические, философские, педагогические, исторические труды, отдельные психологические, культурологические, политические работы имеющие отношение к теме исследования, а также отношение к теме исследования, а материалы периодической печати.

Разнообразие источников и сбор важнейших конкретных материалов позволили авторам статьи ввести в научный оборот новые данные, понимания, подвернуть проверке и сопоставлению уже известные факты. Кроме того, некоторые изучаемые авторами вопросы впервые исследуются, а отдельные аспекты получили новые подходы, оценки и решения.

Научная новизна исследования определена актуальностью и неизученностью темы, прямо продуктивна целью и задачами исследования, а также тем, что впервые вопросы социальной школы В.Дильтея ставятся в качестве предмета социологического анализа, изучаемых на стыке различных наук как новое направление в социологии.

Основные положения статьи, выносимые на обсуждению, определены постановками вопросов исследования социальной школы В.Дильтея, которые сводятся к следующему: раскрытие сущности социальной школы В.Дильтея; основные вклады В.Дильтея в развития социальной школы; определение развития социальной школы В.Дильтея в лице его учеников и последователей.

В настоящем исследовании был применен качественный подход, направленный на углубленное изучение вклада Вильгельма Дильтея в развитие социальной школы и его влияния на социальную педагогику и философию. Исследование основывалось на анализе первичных и вторичных источников, включая работы самого Дильтея и его последователей, таких как Макс Фришайзен-Колер, Эдуард Шпрангер, Герман Ноль и Теодор Литт.

Историко-философский анализ позволил выявить и рассмотреть эволюцию идей Дильтея, начиная с его основных философских трудов, таких как «Введение в науки о духе» и «Критика исторического разума», и до его последующего влияния на социальную педагогику. Исторический контекст был проанализирован с целью понимания развития идей Дильтея в сравнении с его предшественниками и последователями.

Герменевтика использовалась как основное методологическое основание для анализа текстов, связанных с понятием «понимания» и его роли в социологии и педагогике Дильтея. Этот метод также позволил выявить внутренние противоречия и развитие концепции «понимания» в рамках взаимодействия с другими философскими направлениями, такими как диалектика Шлейермахера и теории познания Декарта.

Метод критического анализа был использован для оценки положений Дильтея и их интерпретации его последователями. Особое внимание уделялось критике, которую Дильтея получил со стороны Эдмунда Гуссерля и неокантианцев, и как эта критика повлияла на дальнейшее развитие его философии.

Сравнительный анализ применялся для изучения отличий и сходств между подходами Дильтея и других философов, таких как Шопенгауэр, Бергсон и Виндельбанд. Это позволило выявить уникальные особенности социальной философии и педагогики Дильтея, а также её отличия от других философских школ.

Использовались методы систематизации и классификации для структурирования и интерпретации концепций, таких как «понимание», «переживание», «структура», и их роли в теории познания и педагогике. Эти концепции были классифицированы в соответствии с их значением и функциями в философии Дильтея и его последователей.

Таким образом, интеграция различных методов позволила комплексно исследовать вклад Вильгельма Дильтея в развитие социальной школы и понять его влияние на последующее развитие социальной философии и педагогики.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Вклад В. Дильтея в развитие социальной школы.

Прежде всего, следует отметить, что с точки зрения инновационного, В.Дильтея рассматривает социальную школу и теорию социального познания на стыке социологии, педагогики, философии как новое направление в социально-общественном учении. Замети, что в своих исследованиях по теории познания Дильтея не избег определенных противоречий, связанных с тем, что он опирался, с одной стороны, на герменевтику и диалектику Шлейермахера, а с другой – на теорию познания Декарта. В силу последнего обстоятельства несостоятельны обвинения Дильтея в последовательном иррационализме [3]. Главная цель исследований Дильтея – мировоззренчески-методологическое – обоснование исторических

наук и наук о духе и обществе. Эти свои усилия он обозначал иногда как «критику исторического разума».

Шлейермахером в значительной степени обусловлено понимание Дильтеем религии и ее социологии. Она была для последнего переживанием «мистического» единства человека с «бесконечным» и возможностью выражения этого единства. Научное рассмотрение религии возможно с двух сторон: 1) рассмотрением религиозных переживаний; 2) выражения рассмотрением внешних переживаний. Объяснение этой возможности у Дильтея противоречиво. Так он писал: «Религия есть душевная взаимосвязь, данная в двойном виде: в религиозном переживании и объективации его. Переживание всегда остается субъективным. И лишь возникшее после переживания понимание... делает возможным объективное знание о религии» [4]. Мы полагаем, что достоверное знание о вере – переживании другого человека в принципе невозможно именно потому, что она субъективна. И любое понимание субъективно, как, впрочем, и знание. Объективна информация, не замутненная человеческими интересами и предрассудками. А последние наличествуют и у самых великих и морально чистых гениев. В то же время изучение многотысячелетней истории религии дает множество достаточно надежных исторических сведений и облегчает ориентацию в практической жизни настоящего. Религиозный опыт сопровождает, по Шлейермахеру, всю историю человечества; человек имел религиозные чувства до появления вербального языка [5].

Начиная с Дильтея и его главной работы «Введение в науки о духе. Попытка основоположения для изучения общества и истории» (1883 г.) меняется специфика немецкой философии жизни. У Дильтея она ограничивается жизнью человека, человечества и истории человечества. Космическая широта подхода к проблеме как у Шопенгауэра или у французских философов жизни А. Бергсона или М. Блонделя у Дильтея отсутствует. Он стремится понять земную жизнь, в особенности жизнь человеческую, из самой этой жизни [6]. В своем понимании психологии личности Дильтей различает до противопоставления понятия «понимать» и «объяснять» в пользу первого понятия. «Объяснять» достаточно для явлений бездуховной природы, которыми занимаются природоведческие науки. Все, что связано с духом, личностью, деятельностью людей – индивидуальностями, людей-личностями, обществом, его историей нужно не только «объяснять», но и понимать. Этого не осознают, полагал Дильтей, представители «объясняющей» психологии.

В трактовке человеческой индивидуальности и личности не учитывают их неповторимости, единственности, одноразовости. В природе же нет ни индивидуальностей, ни личностей, хотя в живой природе, в сфере многоклеточных организмов есть индивидуальность, биологическая неповторимость существа-организма. На уровне индивидуальности состоятельность «объясняющей» психологии Дильтеем не отрицается: человек – не только индивидуальность и личность, но и индивид, т.е. неповторимый многоклеточный организм. «Понимание» или постижение – это усмотрение смысла событий и вещей из мира людей. Кратко эту мысль Дильтей сформулировал так: «Природу мы объясняем, жизнь душевную – понимаем («Die Natur erkennen wir, das Seelenleben verstehen wir») [6].

Понимание – это «внедрение себя» («sich Hineinsetzen») в других людей и их действия по аналогии со своими собственными. Это – «восстановление» («Nachbilden») и «послепереживание» («Nacherleben») другой человеческой жизни, всего индивидуального, неповторимого по аналогии со своей собственной индивидуальностью и неповторимостью. Общность, фундаментальные сходства разнообразнейших культурных систем – предпосылка понимания человека человеком. Метод «понимания» стал классическим в характерологии. В русле его идей этого метода были написаны выдающиеся работы: *Формы жизни* (Э. Шпрангер), *Формы мышления* (Г. Лейзеганг), *Теоретическая антропология* (А. Демпф). Под влиянием критики Дильтей пояснял, что неправильно рассматривать «понимание» как самостоятельный, полностью изолированный от других методов духовно – интеллектуального освоения мира. Понимание и объяснение не должны обязательно противоречить друг другу; они чаще всего коррелируют друг с другом. Чаще всего понимание связано со способностью воспринимать объяснения; последние, если они убедительны, ведут к пониманию. При этом понимать надо, что убедительность нетождественна доказательности. Под влиянием критики со стороны Э. Гуссерля и некоторых неокантианцев Дильтей переосмыслил свои положения [6]. «Понимание» возникает только там, где есть «сфера взаимопонимания, общности» («Sphäre der Gemeinsamkeit»). Серьезная критика стимулирует творчество критикуемого.

Как гносеологическую и психологическую основу «понимания» Дильтей вводит понятие «переживание». Оно касается, прежде всего, всегда неповторимого, индивидуального опыта межлического общения. М. Хайдеггер подчеркивал значимость этого понятия для понимания

человека, межиндивидуальной коммуникации [7]. Переживание – это психически-духовная, социальная оболочка внутреннего опыта, не ограниченная этим опытом. Переживание объективируется и проявляет себя как «выражение» в реальной жизни, равно как и во всей исторической действительности. В работе «Критика исторического разума» («Kritik der historischen Vernunft» 1883) Дильтей противопоставляет роль «объективного духа», столь любимого многими предыдущими философами, и творческую деятельность конкретных личностей ходе истории, отдает несомненное предпочтение последним. На этой основе Дильтей окончательно покидает поле всей прежней философии истории. Эта устаревшая философия стремилась дать, опираясь на некий сверхиндивидуальный общеисторический дух, общеобязательные ценности и нормы для всех времен, цивилизаций и народов. На место такой философии Дильтей и ставит критическую историческую науку. Последняя отрицает обязательные для всех ценности, всегда действующие нормы, божественный план истории, абсолютный разум в истории [6]. Все в человеческом знании и убеждениях, равно как и в оценках движения истории относительно, заключает Дильтей. Исследователи должны же стремиться к тому, чтобы наши, каждый раз относительные истины были возможно более точными, определенными и взаимосвязанными. Субъект исторических изменений – всегда отдельная личность и находящиеся под ее влиянием люди и говорить поэтому о господстве «объективного духа» бессмысленно.

Для духовно-познавательного освоения жизни в ее «живости» («Lebendigkeit») Дильтей разрабатывает специфически «категории жизни». Например, такие как «взаимосвязь» («Zusammenhang»), целое и часть, структура и развитие, «временность» («Zeitlichkeit»), «значение» («Bedeutung»), ценность, цель и др. Дильтей различал два вида категорий. С одной стороны, это «формальные категории», которые всеобщи, так как имеют свое основание в разуме любого человека. С другой стороны – это «реальные категории», имеющие свой исток в конкретных, реальных жизненных взаимосвязях, «категории жизни». Содержание этих категорий не поддается в своих существенных аспектах в формально-логических формулах, так как в них отражается рационально-логическая непознаваемость самой жизни («da die Unergründlichkeit des Lebens in jeder Kategorie zurückkehrt»). Главная функция «реальных категорий» – обоснование особого способа познания «понимания» («eigenständige Weise des Erkennens»). Обратим внимание на то, что на немецком языке «erkennen» – это и познавать, и узнавать, т.е. понятие и гносеологическое, и психологическое.

Важный элемент «понимающей» психологии Дильтея – термин «структура». То, что переживает человек их в своих восприятиях и представлениях зависит от «состояния моего сознания» или «уровня моего сознания» («Bewusstseinsstand»). Эту зависимость Дильтей определяет двумя структурами: «структура поперечного или горизонтального разреза» («Struktur der Querschnitt») и структура «продольного разреза» («Struktur der Längschnitt»). Это вторая структура связывает прошлое, настоящее и возможное будущее в самоощущении и самосознании. Как я воспринимаю и переживаю свое возможное будущее, на которое я направляю свою деятельность, активность, усилия, зависит и от моего восприятия прошлого, и от состояния или уровня моего сознания («Bewußtseinsstand»). Состояние моего сознания – это социально-духовный фон, горизонт, на котором протекает моя активность или пассивность. Это состояние переживается как самоощущение, самочувствие, определенный волевой настрой («Willenshaltung Willensstimmung»). Осознание элементом структуры духа – важная предпосылка самопонимания человека. Дильтей – сторонник историзма, который у него прямо связан с философией жизни. Там, где господствует организменная жизнь и жизнь духа, все существующее неповторимо («einmalig»). В этом жизненном потоке постоянно возникает новое, но ничего общеобязательного («Allgemeinver-bindliches»). В духовной жизни, в мировоззрениях, например, одна точка зрения надстраивается над другой или выстраивается рядом в ней. Из такого положения Дильтей не видит выхода. Общество захлестывается и будет захлестываться «анархией убеждений» («Anarchie der Überzeugungen») [8]. Задача каждого человека иметь собственные убеждения, хотеть и уметь отстаивать их или преодолеть. Иначе человек не вполне личность.

Совокупность наук о культуре Дильтей обозначал словосочетанием «науки о духе» («Geisteswissenschaften»), не различая принципиально, как это делал Гегель, дух субъективный, т.е. дух отдельного человека, от духа «объективного», пронизывающего общество как нематериальная, но неизбывная его составляющая [9]. Соотношение понятий «объяснение» и «понимание» в пользу понимания играло существенную роль в культурологии, социологии Дильтея. Вильгельм Виндельбанд уточнил это соотношение через различение «идеографических» и «номотетических» наук о культуре и природе [10].

Первые «идеографические» науки, связаны с трактовкой исторически-конкретных ситуаций, социально-духовной активностью и реальными действиями людей в них. Вторые, «номотетические»

науки, исследуют явления, качества, подчиняющиеся законам, не имеющим «привязки» к конкретному времени и пространству, законам универсальным. При таком подходе философия рассматривается как особая научная дисциплина, которая занимается ценностно ориентированным мировоззрением. В соответствии с таким мировоззрением культура определяется как совокупность всех объектов и явлений, которые связаны со всеобщими принятыми в данном обществе ценностями. При таком подходе антиценности не включаются в понятие «культура», что сомнительно: говорят же о культуре военных действий, т. е. о «культуре» взаимного уничтожения людей. Через понятие «ценность» Виндельбанд отграничивал науки о духе и культуре от наук о природном, о природе. С точки зрения современной экологической ситуации такой подход нуждается в существенном пересмотре.

Ядро философии жизни Дильтея сконцентрировано в выражении «Жизнь неподсудна разуму». Это он пишет в своей работе «Строение исторического мира в науках о духе» [8]. В этом высказывании ставится под сомнение не только возможности природоведения в объяснении жизни, но и всего разума. Это самая радикальная постановка вопроса Дильтеем. Смягчению этого – постановка радикализма – служит его работа «Учение о мировоззрении. Исследование о философии философии». В этом автор показывает дополнимость различных мировоззрений по принципу: все мировоззрения нужны, все мировоззрения важны. Находиться среди этих мировоззрений есть место и натурализму.

На творчество Дильтея опиралась целая ветвь немецких представителей философии жизни, социологии и педагогики, на вкладе которых в социально-педагогическую мысль мы остановимся ниже. Дильтей начал социально- философски перерабатывать социальную педагогику из нормативной рационалистической науки в герменевтически-систематическую научную дисциплину. Она рассматривалась как учение, которое учитывает историческое много- и разнообразие воспитательных и образовательных систем у разных народов, цивилизаций, их временные рамки. Это учение ориентирует на исследование мотивов и смысла реально практикуемой социальной педагогики, а не предписывание ей абстрактных (потому что всеобщих) норм. Ученики и последователи социально-педагогических идей Дильтея не представляли собой монолитного течения, нередко дискутировали между собой по частным вопросам. Общим для них было преодоление натурализма и техницизма в философии воспитания. Далее мы остановимся на вкладе в социальную школу, педагогику Макса Фришайзен – Колера; Эдуарда Шпрангера, Германа Ноля и Теодора Литта.

2. Социальная, педагогическая школа В.Дильтея в лице его учеников и последователей

Макс Фришайзен-Колер (Max Frischeisen-Köler, 1878-1923) был учеником Дильтея и прославился в начале XXI-го века как критик применения экспериментальных методов природоведческих наук, широко распространенных в то время в социально-педагогических исследованиях и практике. Социальная педагогика как важнейшая составная культуры имеет основную задачу не просто изучать то, что есть («das Sein»), а научать тому, что могло быть лучше, что должно было бы быть («das Sollen»). Последнее, т.е. «что должно было бы быть» принципиально противопоставлено природоведческим наукам. С формулой «что должно было бы быть» связаны все надежды на будущее, все стремления и инстинкты индивидуальности, имеющие свои корни в сфере иррационального у человека. Эта формула дает человеку «активность жизненной силы» [11].

В своей работе «Мастер и ученик» мыслитель развертывает ряд своих мыслей о философии воспитания. В начале работы он сетует на то, что все еще отсутствует философия и психология воспитания в отличие от философии и психологии преподавания. Воспитание рассматривается им как много более сложная деятельность по сравнению с преподаванием. В связи с этим он высказывает недоумение относительно низкой оценки Шопенгауэром воспитательных усилий педагогов: воспитание. По его мнению, последнее, играет много меньшую роль, чем задатки человека от рождения и собственная активность человека. В то же время Фришайзен-Колер согласен с Шопенгауэром в оценке мудрости книжной, почеркнутой из книг и мудрости живой, почерпнутой из собственной жизни на основе собственной активности. В книжной мудрости прошлых поколений содержатся и все их заблуждения, которые тоже перенимаются «книжным мудрецом». Читать, конечно надо, но еще больше надо самому думать – совет Шопенгауэра [12].

Не отрицая «животность» человека и биологическую унаследованность им от родителей многих элементарных форм поведения, Фришайзен-Колер указывает на принципиальное отличие «вращения» («Aufziehen») человека от его воспитания («Erziehen»). Вращивание, т.е. создание необходимых условий для роста, созревания молодого организма к самостоятельной жизни необходимое питание, элементарные навыки соблюдения безопасности имеются и в животном мире. И это вращивание здорового молодого организма человека есть важная предпосылка для его воспитания. Но большая ошибка полагать, что

взрачиванием воспитание может и закончиться: воспитание сопровождает в человеческом обществе взращивание и продолжается с большей интенсивностью с достижением организменной зрелостью человека. Воспитание всегда привязано к конкретной культуре и культурной ситуации. Воспитание на основе абстрактных всеобщих принципов и норм мало принесет пользы воспитаннику, рожденному в конкретной культурной ситуации. Человек воспитан настолько, насколько он является представителем данной культуры.

Отношение учителя, воспитателя к каждому воспитуемому единственно и неповторимо, настаивал Фришайзен-Колер. Воспитуемых может быть десятки и более, но у каждого из них свое, особое восприятие и понимание воспитателя. И никого из воспитуемых он не может сделать таким, каков он сам. Воспитатель не может передать свою мудрость воспитуемому, это понимали уже Сократ и Платон. Но может передать любовь к мудрости, к ее каждый раз самостоятельному поиску духовно зрелым взрослым человеком. Но и возможности передачи этой любви с каждым годом уменьшаются, сетует Фришайзен-Колер, в связи с нарастающей массовостью обучения и воспитания, при которой нет места индивидуальному подходу.

Эдуард Шпрангер (Eduard Spranger, 1882-1963), ученик В. Дильтея и известного теоретика социальной педагогики Фридриха Паулсена (Friedrich Paulsen, 1846 – 1908). Главные произведения Шпрангера «Формы жизни» («Lebensformen», 1921) и «Психология юношеского возраста» («Psychologie des Jugendalters», 1924). Он – автор многих трудов по истории педагогики, исследовал работы Песталоцци, Гумбольдта, Фребеля и др., один из выдающихся борцов за школьную реформу в Германии. Под влиянием идей Дильтея Шпрангер разрабатывал так называемую – «Kulturpädagogik», т.е. социальной педагогики, привязанной к конкретной национальной культуре, стране, времени, не ориентирующиеся на абстрактные, всеобщие, якобы, идеалы и нормы культуры, которые на деле всегда исторически конкретны. Интересные мысли в этом направлении Э.Шпрангер высказывает в своем докладе «Отечественное образование как ценность образования» («Der Bildungswert der Heimatkunde»), читанном в 1923 году в Берлине. Ход мыслей этого доклада мы пытаемся передать в нижеследующем тексте. Начинает Шпрангер поэтически: каждый из нас переполнен поэтическими, восторженно-возвышенными чувствами чистого детского восприятия мира в первые годы существования ребенка. Нет такого поэта и такого живописца, который мог бы адекватно отобразить этот мир счастливых чувств и оценок окружающего малыша надежного и потому прекрасного мира. У кого отсутствует этот первичный комплекс восприятий-переживаний-оценок, тот как бы лишен центрального внутреннего пункта своего сознательного человеческого бытия, которое начинается примерно с 2-3 лет, с появлением сознания и долгосрочной памяти [13].

По-настоящему место рождения становится Родиной («Heimat»), только когда растущий человек «врос» («sich hineingelebt hat») в это место со всей его флорой, фауной, рельефом, климатом, людьми и окружающей его с раннего детства культурой. Место рождения становится Родиной, если все жизненные энергии («Lebensenergien») человека срослись с этим местом, с этой почвой. Родина есть пережитая и переживаемая тотальная связь с почвой и местом, духовное чувство укорененности. Родина не есть только совокупность природных факторов. Последние должны быть лично пережитые и таким образом одухотворенные, лично окрашенные. Говоря о более широком понятии Родины для всех жителей данной страны, а не только определенного места фрагмента природы, но и о том, что действительность («Wirklichkeit») Родины для жителей разных регионов и мест разная. Действительность Родины для сельского жителя одна, для горожанина другая, для высокообразованного человека одна, а для малограмотного – другая, для человека, живущего в горах – одна, а для жителей морских побережий – другая и т.д. В силу этих неустрашимых различий в восприятиях действительности Родины Шпрангер настаивает на введении в общеобразовательных школах предмета «Родиноведение» («Heimatkunde»), с чем мы солидаризируемся. Родиноведение – воспитательное средство для появления более глубокого и широкого переживания целостности страны, государства, общей Родины. Эта дисциплина позволяет преодолеть разграниченность и ограниченность всех других традиционных школьных дисциплин. Граждане государства должны быть образованы и воспитаны в сознании своей неразрывной связности с природой и историей своей страны, своей общей Родины. Родиноведение – лучший способ ознакомления подрастающего человека с целостностью культуры своей страны.

Следующие положения содержатся в работе Шпрангера «Плодоносность элементарного» [13]. В предисловии он приводит древнюю мудрость «Все великие истины просты». Сложности начинаются после их уточнения, развертывания; и чем далее – тем большие. Но если великая истина усвоена, понята, то и следствия из нее, по ступеням постепенного усложнения, будут восприниматься легче. В качестве

одного из примеров Шпрангер приводит живопись, в основе которой лежит, как он полагает, искусство изображения линий – самыми элементарным средством изображения и выражения.

В части первой этого текста он приводит множество примеров важности усвоения первофеноменов или первоформ («Urphänomene», «Urforme») для понимания усложняющихся последствий их развития. Это примеры из математики, механики и машиностроения, теории атома, биологии.

В части второй Шпрангер размышляет о первофеноменах в области мышления и находит их, следуя Платону и Аристотелю, в простейших, элементарных логических операциях, символизирующих упорядочность мышления. Указывает он и на то, что каждый раз эту упорядочность своего мышления мыслящий осознает лишь «опосля», когда фрагмент мышления уже состоялся. Логика всеобща для людей, является основой пониманию людей друг друга («Anleitung zum Verstehen»).

Если говорить о преподавании истории, то самое элементарное для младшего школьного возраста – это рассказ о том, что было в хронологическом порядке, достоверное сообщение о фактах истории. Мало пользы в нагружении такого рассказа фрагментами господствующей в данный момент в стране идеологией, политической целесообразностью, элементами, принятой преподавателем философии истории и т.д. У детей детского и младшего школьного возраста господствует еще полумифическое и идеологические мышления. Политические или философские наслоения на исторические нарративы такими детьми будут или не поняты, или поняты превратно. Проблему все увеличивающейся перезагруженности школьных программ и программ высшей школы все новыми учебными дисциплинами на основе вновь появившихся наук Шпрангер предлагает решать «элементаризацией» этих и вновь появляющихся научных дисциплин. Излагать слушателям самое простое и в то же время существенное из них, а об остальном, много более сложном, слушатель может, если ему это надо и если он на это способен, сам разобраться. В качестве примера Шпрангер приводит физику элементарных частиц, взаимодействие которых не поддается трактовке в рамках причинно-следственных отношений, господствующих в макромире.

Герман Ноль (Herman Nohl, 1879- 1960), ученик В. Дильтея и Ф. Паульсена (Friedrich Paulsen). Г. Ноль исследовал проблемы этики, эстетики и педагогики. Широкую известность в Германии и Европе получили его работы «Настольная книга педагогики» («Handbuch der Pädagogik»), «Педагогическое движение в Германии, его теория» («Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie»), «Характер и судьба» («Charakter und Schicksal»). В особенности его занимали такие вопросы, как: социальное попечение молодежи, воспитание запущенных («Verwahrlosten») детей, наказания для молодых.

Далее мы приводим ряд мыслей Ноля о социальной педагогике воспитательно запущенных детей («Die Pädagogik der Verwahrlosten»). Автор начинает со своих впечатлений от посещения домов принудительного воспитания малолетних педагогически запущенных детей. Словом «Verwahrlosung» обозначается состояние начала распада социально адекватного поведения, граничащего с асоциальностью. Это состояние нередко начинается с беспричинным пропуском школьных или иных, предусмотренных родителями занятий, бегством из семьи, формами тайной от родителей или всех членов семьи жизни и др. В юношеском возрасте у таких людей начинается воровство не из нужды, а из зависти, и образование детско-юношеских преступных группировок, многие из членов, которых руководствуются позывам показать и «доказать» себя. Как на причины такого поведения указывают нередко на психопатию, слабоумие, неврозы, развод родителей, лишение одного или обоих из них, крайне тесные жилищные условия и др. [14].

Ноль отмечает, что в современной ему литературе по этой проблематике указывают только на две причины такого отклоняющегося поведения: на окружающую социальную среду и на наследственность («Milieu und Anlage»). Но собственные исследования Ноля показали, что многие дети в учреждениях принудительного воспитания происходили из полноценных семей с достаточно высоким материальным и образовательным уровнем жизни (пасторские, профессорские, чиновничьи и т.п. семьи). И с точки зрения биологической и психологической у семейных врачей по отношению к таким фамилиям, родителям ребенка с асоциальным поведением не было замечено никаких отклонений. Ответ на эту загадку Ноль нашел не только через свои исследования, но и во многих психоаналитических трудах, и в работах Альфреда Адлера в особенности. Социально нежелательное развитие определенных черт характера ребенка или подростка выводятся не столько из социального окружения или наследственности, сколько из разочарованности, преследовавшего определенную цель молодого человека, но попавшего в ситуацию, которая противоречит достижению этой цели. И те, которые достаточно сильной волей, побуждаемые инстинктами, ищут обходные пути. В этой ситуации общее понятие «социальное окружение» («Milieu»)

уже не работает. А что же «работает»? Личное отношение ребенка или подростка к отдельным членам семьи и ее окружения. Личное отношение морально-психологического характера. Про личность маленького человека большинство предыдущих теорий воспитания забыло: характер же человека-личности может весомо меняться под обстоятельствами, имеющими для него личное значение. Психология и психиатрия слишком задержались в «природоведческом» рассмотрении становящегося человека, в то время как он уже с момента рождения не является природным существом [15].

В разделе «Строение личности» («Der Aufbau der Person») Ноль указывает на две структуры духовности личности: горизонтальную и вертикальную. Горизонтальная структура описывается, как правило, следующей психологической схемой реакций: впечатления идут из окружения; оцениваются на основе инстинктов («Triebe») и оценки выражаются вовне в виде действий или выражений («Ausdruck») – комплекс психофизиологических реакций, узнаваемых частично в метаязыке. Эта известная горизонтальная структура осознается в своем педагогическом значении вполне, если мы ее рассматриваем через призму темперамента. Много исследована вертикальная структура духовности личности. А она свидетельствует о том, что наша духовность состоит из слоев.

Уже Платон усмотрел эту «слоеность» в виде трех слоев: слой инстинктов («Triebschicht»); эмоциональный, жаждущий слой «Schicht des Thymos или thymoeidos, а также epithymetikon»; слой рассудка «Schicht des Nus, logistikon». К этим трем слоям Ноль добавляет четвертый: в слое Nus, logistikon он различает слой высших духовных способностей и слой, который он называет «центральным Я – единством» («zentrale Ich- Einheit»). В то же время он согласен с Платоном в том, что каждый слой души занимает свое место в деятельности человека, не должна быть подавляема полностью. Подлинная педагогика опирается на знание и учет прав каждого из этих слоев в поведении подрастающего человека. При жизни Нола интенсивно развивался психоанализ, представленный З. Фрейдом, А. Адлером, К.Г. Юнгом и их последователями. Их исследование многое дали для становления «теории и педагогики инстинктов» («Theorie und Pädagogik der Triebschicht»). В то же время, отмечает Ноль, в этих исследованиях нередко слишком большое внимание уделялось инстинкту сексуального удовлетворения (Libido). Другие же инстинкты – явно недооценивались в качестве со регуляторов поведения подрастающего человека. Герман Ноль указывал на инстинкт признания, инстинкт свободы, инстинкт питания и др. Но в старой педагогике не только богатство инстинктов недооценивалось, но и другие слои. Далеко недостаточно исследован второй слой «Thymos». Из древних на знании этого слоя строилась педагогика и психология Стои («die Pädagogik und Psychologie der Stoa»), педагогика греческих гимназий («Agonpädagogik»), позднее – воспитание рыцарей и английская педагогика воспитания спортсменов. Во всех этих воспитательных школах является активность воли, развитие мышления, силы, мужества, решительности, выносливости, нацеленность на борьбу и победу. Любой становящийся человек может ознакомиться в этих педагогиках с радостью преодоления, сохранению выдержки и другими эмоционально положительными состояниями [15].

Третий слой «Nus, logistikon» обстоятельно изучался И. Песталоцци, И. Гербартом и И. Шиллером. Они, в особенности Гербарт, развивали учение о духовных интересах: если удастся пробудить такой интерес, то заметно ослабляет эгоистический настрой воспитанника, устремленного теперь к высокому делу. Подчеркивали эти мыслители и то, что такой интерес не пробуждается простым учением, ознакомлением с теорией, но обязательно по ходу участия воспитанника в реализации высокого дела; и желательно в группе, коллективе, общности. Особо у Гербарта выделяется воспитание чувства самоответственности у растущего человека. Главное здесь, как уже подчеркивал И. Кант, что без самоответственности нет и самоуважения. Когда мы ребенка делаем ответственным, то мы его тем самым и уважаем, что надо всячески подчеркивать: наше уважение к ребенку способствует развитию его самоуважения.

Исходное положение «новой педагогики», пишет Ноль, является признание малолетних детей и детей младшего школьного возраста личностями, достойными уважения. Другое важнейшее положение этой философской педагогики: воспитатель не должен быть рупором какой-либо внешней ему и воспитаннику силы: государства, церкви, экономических сил, партии или мировоззрения. Воспитатель представляет интересы ребенка, его всестороннего телесно – духовного развития. С тем, чтобы повзрослевший человек мог сам выбрать цель и образ своей жизни. Ноль выделяет понятие «собственная ценность каждой ступени развития ребенка» («Eigenwert jeder Lebensstufe»). Эти ступени естественны и нельзя без вреда для гармоничного развития ребенка игнорировать какую-либо из них. Нельзя ползунка незамедлительно и принудительно учить ходить: ноги его на всю жизнь могут стать кривыми. Нельзя 2-3 летнего ребенка на часы усаживать за музыкальный инструмент ради надежды родителей на его

блестящее будущее и т. д. Нельзя ребенка лишать свободного времени и свободной со сверстниками игры. Иначе он не познает себя, но останется и во взрослом состоянии только исполнителем воли родителей. Идеальная предпосылка успешности «новой педагогики» – взаимные доверие и симпатия воспитанника и воспитателя.

Ноль не отрицает, что любые педагогические действия не свободны от исторической ситуации, от политических отношений, от состояния нравственности и религиозности населения, от экономического процветания или упадка и др., но сущность воспитания, его главное содержание остается неизменным со времен античности и по наши дни. Ядро его – сам ребенок, его всестороннее телесное и духовное развитие, его становление личностью, а не дисциплинирование его для службы неким внешним силам. Новое педагогическое мышление в Европе началось со времен Ренессанса, когда философия педагогики в теории освободилась от службы для церкви, государства, сословиям и специальностям и даже от господствующих научных воззрений. Местами представители Ренессанса ссылались и на христианство, указывающего на самоценность («Selbstwert») души каждого человека и в особенности ребенка, не отягощенного никакими грехами, кроме первородного. Большинство из представителей Ренессанса положительно указывали на древнегреческую систему педагогики «Paideia, Humanitas». Суть нацеленности этих педагогических систем по-философски выражена в утверждении, что индивидуальности и личности есть ключ ко всему развитию любого общества. Общества, в которых лидеры и элиты этого не понимают, обречены на стагнацию и гибель. Во времена гитлеризма и ленинско-сталинского «социализма» эта социально-философско-педагогическая правда была полностью отвергнута и заменена полным подчинением индивидуальности и личности партии и государству при посредстве соответствующих систем воспитания. Человек рассматривался как устройство для работы на что-то или на кого-то. При социализме работа рассматривалась как высшая ценность, а рабочий – как единственно настоящий, подлинный человек. Была забыта простая мудрость свободным временем («Миве») для разворачивания собственных телесных и духовных сил определяется подлинное богатство как отдельного человека, так и всего общества. У К. Маркса был, правда, намек на такую оценку свободного времени.

В конце раздела о сущности воспитания, Ноль становится все менее радикальным, когда он рассматривает соотношение понятий «деятельность» и «труд» («Tun» und «Arbeit»). Свободная деятельность может быть источником радости и неограниченного развития.

Теодор Литт (Theodor Litt, 1880 – 1962). Увлеченный первоначально диалектикой Гегеля написал ряд работ по истории философии. Последующие работы, возникшие под влиянием идей Дильтея, имеют ярко выраженные признаки исторического подхода к философии педагогике в целом и к воспитанию в частности. Его главные работы «Индивидуальность и общность», «Руководить или дать расти» («Führen oder Wachsenlassen»), «Человек и мир», «Свобода и порядок жизни» («Freiheit und Lebensordnung»), «Специальное и общее образование» («Berufsbildung und Allgemeinbildung»). Ниже мы рассмотрим положения, выдвинутые Литтом в своем выступлении «Значение педагогической теории для образования учителей», сделанного в 1946 году в советском секторе Берлина перед школьными работниками.

В первой части «Воспитание – это не техника» своего выступления Литт показывает отличия между объектом и субъектом [16].

Исходя из своего деления мира на четыре «царства» (неживое, растительность, животные, человек), Литт предвещает читателя, что далее речь у него пойдет только об отношении человека к человеку и человека к миру неживого. Отношения «Я – Оно» («Ich – Es») логически завершается противопоставлением «Субъект-объект». Иное дело отношение «Я – ты»: здесь противостоят два существа, принципиально равноправных. И если объект, «оно» познают, то «ты» («субъект») недостаточно познавать, его надо и понимать («Verstehen»), а на место «обработки объекта» («Objektbearbeitung») выступает «обхождение» («Umgang»).

Нарастающий ритм жизни, механизация и автоматизация всего и вся, отчуждение людей друг от друга вследствие уменьшения личных контактов и свободного времени приводят к смещению «Я – ты» отношений с «Я – оно» отношениями или даже к нарастающему доминированию последних. Но это совершенно смертельная ситуация для педагогического действия. Воспитанник никогда не является объектом и не должен воспитателем восприниматься как таковой. Воспитанник всегда субъект, индивидуальность, личность.

Вторая часть «Воспитание и историческая ситуация» начинается с утверждения, что воспитательное действие не является ни прикладной теорией воспитания, ни прикладной психологией, ни прикладной социологией. Это не означает, однако, что теория воспитания и ее приложение не нужны. Они воспитателю нужны, но с неременным учетом конкретной исторической ситуации. Прикладное

применение природоведческих теорий (физики, механики, химии и т. д.) не нуждается в географической, исторической, социо-культурной конкретике. В воспитании такой подход обречен на неуспех. То, что воспитатель может и должен – это иметь историческое сознание («geschichtliches Standortbewußtsein») того, в какой ситуации находится он сам и его воспитанники. Без этого сознания прикладное применение даже самой логически стройной педагогической теории может обернуться кошмаром. И чем старше воспитуемые, чем трагичнее ситуация больших общественных политических и социо-культурных перемен, тем настоятельнее требование такого сознания. Мало имеется профессий, представители которых, так всесторонне и интенсивно могли реагировать на кардинальные общественные перемены как учителя, как воспитатели. Но и о педагогической теории, ее общекультурной, общепсихологической, общесоциологической ценности им следует помнить в ситуации радикальных общественных изменений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вильгельм Дильтей – выдающийся мыслитель Германии, который внес большой вклад в развитие социальной школы. Он основал теорию познания человеческой духовности и высших психических состояний. Он описал социологию педагогику как искусство научного толкования, понимания смысла обучения и воспитания. Как гносеологическую и психологическую основу «понимания» В. Дильтей вводит различные понятия в теорию социальной школы.

В. Дильтей стремится понять земную жизнь, в особенности жизнь человеческую, из самой этой жизни. В своем понимании психологии личности В. Дильтей различает до противопоставления понятия «понимать» и «объяснить» в пользу первого понятия. «Объяснять» достаточно для явлений бездуховной природы, которыми занимаются природоведческие науки. Все, что связано с духом, личностью, деятельностью людей – индивидуальностями, людей-личностями, обществом, его историей нужно не только «объяснять», но и «понимать». Этого не осознают, полагал В. Дильтей, представители «объясняющей» психологии.

На уровне индивидуальности состоятельность «объясняющей» психологии В. Дильтеем не отрицается: человек – не только индивидуальность и личность, но и индивид, то есть повторяемый многоклеточный организм. «Понимание» или постижение – это усмотрение смысла событий и вещей из мира людей. Эту мысль В. Дильтей сформировал так. Природу мы объясняем, жизнь душевную – пониманием. Понимание – это «внедрение себя» в других людей и их действия по аналогии со своими собственными.

Понимание и объяснение, по мнению В. Дильтея, не должны обязательно противоречить друг-другу; они чаще всего корректируют друг с другом. Чаще всего понимание связано со способностью воспринимать объяснения; последние если они убедительны, ведут к пониманию. Понимание только там, где есть сфера взаимопонимания только там, где есть сфера взаимопонимания общности. Как гносеологическую и психологическую основу «понимания» В. Дильтеем введет понятие «переживание». Они касаются, прежде всего, всегда неповторимого, индивидуального опыта межличностного общения.

Переживание – это психологический-духовная, социальная оболочка внутреннего опыта, не ограниченная этим опытом. Переживание объективируется и проявляет себя как «выражение» в реальной жизни ровно, как и во всей исторической деятельности. Все в человеческом знании и убеждениях ровно, как и в оценках движения истории относительно, заключает В. Дильтей.

В. Дильтей – сторонник совершенствования методов обучения и воспитания, которые у него прямо связаны с его социальной школой. Соотношение понятий «объяснение» и «понимание» в пользу понимания играло существенную роль в социологии образования и воспитания В. Дильтея. Ядром социологии В. Дильтея сконцентрировано в выражении «философии воспитания и образования». В этом высказывании показывается, что все методы обучения нужны, все виды воспитания важны. В. Дильтей начал социально-философски перерабатывать социальную педагогику из нормативной рационалистической науки в герменевтический – систематическую научную дисциплину.

На творчество В. Дильтея опирались целая ветвь немецких представителей философии жизни, социологии и педагогики. Его ученики и последователи – Макс Фришайзен-Колер, Эдуард Шпрагер, Герман Ноль, Теодор Литт и другие внесли вклад в развитие социальной школы В. Дильтея. Ученики и последователи социально-педагогических идей В. Дильтея не представляли собой монолитного течения, нередко дискутировали между собой по частным вопросам. Общим для них было преодоление натурализма и техницизма в философии воспитания и обучения.

В заключении следует подчеркнуть, что В. Дильтей внес большой вклад в развитие социальной школы. Дальнейшее развитие социальная школа получила в лице его учеников и последователей.

Литература:

1 Eduard Spranger. *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*. 7. Auflage. Halle (Saale)1930. Max Niemeyer Verlag. – S.IX, XIV, XV, XVI.

2 Heinrich Rickert, 1863-1936. Его главные работы в этой области «Предмет познания» (*Gegenstand der Erkenntnis*, 1894) и «Границы природо-ведческого образования понятий» (*Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1896-1902).

3 Шлейермахер, Ф. *Über die Religion. Urteil und Sein. Über die Verfahrungsweise des poetischen Geistes. Wechsel der Töne. Das Werden im Vergehen* / Ф. Шлейермахер, Ф. Гёльдерлин. – Москва: Директ-Медиа, 2010. – 343с. – Режим доступа: по подписке. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=55030> (дата обращения: 11.01.2023).

4 Дильтей В. Сборник сочинений в 6 томах. Т.4. Герменевтика и теория литературы. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2001. – 538 с.

5 Pelser G.M.M., Van Aarde A. *The historical-hermeneutical prelude to the legacy of Karl Barth. Hervormde Teologiese Studies*. 2009. – №4 (63). – 10.4102/hts.v63i4.269.

6 Ануфриева К.В. Рождение «критики исторического разума»: В. Дильтей и И. Кант // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2023. – №3. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rozhdenie-kritiki-istoricheskogo-razuma-v-diltey-i-i-kant> (дата обращения: 11.01.2023).

7 Heidegger M. *Kant und das Problem der Metaphysik*. 4. Aufl. / Herausgegeben von Friedrich-Wilhelm von Herrmann / Frankfurt am Mein, 2010. – 337р. – URL: https://web.archive.org/web/20220115083419id_/https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783465141044.pdf (date of viewing: 11.01.2023).

8 Дильтей В. Сборник сочинений в 6 томах. Т.1. Введение в науки о духе – М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. – 762 с

9 Рау И.А. Гегель об ограниченности формального права (к вопросу о соотношении общественных взглядов Гегеля с «юридическим мировоззрением») // Человек, общество, познание. Историко-философские очерки. – Издательство Московского университета. – 1981. – С.16-26.

10 Рау И.А. Особенности историзма Вильгельма Дильтея: заметки философа // Современная научная мысль. – 2019. – №1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-istorizma-vilgelma-dilteya-zametki-filosofa> (дата обращения: 11.08.2024).

11 Рау Иоганн Педагогическая школа учеников и последователей В. Дильтея // Право и практика. – 2019. – №1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-shkola-uchenikov-i-posledovateley-v-dilteya> (дата обращения: 21.01.2023).

12 Чимаров С.Ю. Философский смысл воспитания человека: в контексте формирования личности сотрудника ОВД // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2022. – №11-5. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskiy-smysl-vospitaniya-cheloveka-v-kontekste-formirovaniya-lichnosti-sotrudnika-ovd> (дата обращения: 01.02.2023).

13 Eduard Spranger. *Der Bildungswert der Heimatkunde*. In: SAMMLUNG DIETERICH. Band 165. Bremen 1953. – S.454-455. Isernhagen, Deutschland. –2006. – 336р. – URL: https://www.pedocs.de/volltexte/2023/28375/pdf/Cech_et_al_2006_Bildungswert_des_Sachunterrichts.pdf (date of viewing: 01.02.2023).

14 Die Zeit, *Lexikon*. Band 15. – Hamburg. Zeitverlag, 2005. – p. 467.

15 Ноль Г., «Педагогическое движение в Германии и его теория» / отв.редактор Береговая О. А./ Становление и развитие современной философии ОБРАЗОВАНИЯ /Учебник для вузов, – 2023. – 451с. – URL: https://studme.org/415465/filosofiya/german_nol_pedagogicheskoe_dvizhenie_germanii_teoriya (дата обращения: 01.02.2023).

16 Литт Т., *Руководить или растить: пояснения к основной педагогической проблеме*/ отв.редактор Береговая О. А./ Становление и развитие современной философии образования /Учебник для вузов. – 2023. – 451с. – URL: https://studme.org/415465/filosofiya/german_nol_pedagogicheskoe_dvizhenie_germanii_teoriya (дата обращения: 01.02.2023).

References:

1 Eduard Spranger. *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*. 7. Auflage. Halle (Saale)1930. Max Niemeyer Verlag. – S.IX, XIV, XV, XVI.

2 Heinrich Rickert, 1863-1936. *Ego glavnye raboty v etoj oblasti «Predmet poznaniya» (Gegenstand der Erkenntnis, 1894) i «Granicy prirodo-vedcheskogo obrazovaniya ponyatij» (Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, 1896-1902).*

3 Shlejermaher, F. *Über die Religion. Urteil und Sein. Über die Verfahrungsweise des poetischen Geistes. Wechsel der Töne. Das Werden im Vergehen / F. SHlejermaher, F. Gjol'derlin. – Moskva: Direkt-Media, 2010. – 343s. – Rezhim dostupa: po podpiske. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=55030> (data obrashcheniya: 11.01.2023).*

4 Diltey V. *Sbornik sochinenij v 6 tomah. T.4. Germenevtika i teoriya literatury. – M.: Dom intellektual'noj knigi, 2001. – 538 s.*

5 Pelser G.M.M., Van Aarde A. *The historical-hermeneutical prelude to the legacy of Karl Barth. Hervormde Teologiese Studies. 2009. – №4 (63). – 10.4102/hts.v63i4.269.*

6 Ануфриева К.В. *Рождение «критики исторического разума»: В. Дильтей и И. Кант // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2023. – №3. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rozhdenie-kritiki-istoricheskogo-razuma-v-diltey-i-i-kant> (дата обращения: 11.01.2023).*

7 Heidegger M. *Kant und das Problem der Metaphysik. 4. Aufl. / Herausgegeben von Friedrich-Wilhelm von Herrmann / Frankfurt am Mein, 2010. – 337p. – URL: https://web.archive.org/web/20220115083419id_/https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783465141044.pdf (date of viewing: 11.01.2023).*

8 Diltey V. *Sbornik sochinenij v 6 tomah. T.1. Vvedenie v nauki o duhe – M.: Dom intellektual'noj knigi, 2000. – 762 s*

9 Rau I.A. *Gegel ob ogranichennosti formal'nogo prava (k voprosu o sootnoshenii obshchestvennyh vzglyadov Gegelya s «yuridicheskim mirovozzroeniem») // CHelovek, obshchestvo, poznanie. Istoriko-filosofskie ocherki. – Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. – 1981. – S.16-26.*

10 Rau I.A. *Osobennosti istorizma Vil'gel'ma Dil'teya: zametki filozofa // Sovremennaya nauchnaya mysl'. – 2019. – №1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-istorizma-vilgelma-dilteya-zametki-filozofa> (data obrashcheniya: 11.08.2024).*

11 Rau I.A. *Pedagogicheskaya shkola uchenikov i posledovatelej V. Dil'teya // Pravo i praktika. – 2019. – №1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-shkola-uchenikov-i-posledovatelej-v-dilteya> (data obrashcheniya: 21.01.2023).*

12 Chimarov S.YU. *Filosofskiy smysl vospitaniya cheloveka: v kontekste formirovaniya lichnosti sotrudnika OVD // Mezhdunarodnyj zhurnal gumanitarnykh i estestvennykh nauk. – 2022. – №11-5. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskiy-smysl-vospitaniya-cheloveka-v-kontekste-formirovaniya-lichnosti-sotrudnika-ovd> (data obrashcheniya.: 01.02.2023).*

13 Eduard Spranger. *Der Bildungswert der Heimatkunde. In: SAMMLUNG DIETERICH. Band 165. Bremen 1953. – S.454-455. Isernhagen, Deutschland. –2006. – 336p. – URL: https://www.pedocs.de/volltexte/2023/28375/pdf/Cech_et_al_2006_Bildungswert_des_Sachunterrichts.pdf (date of viewing: 01.02.2023).*

14 *Die Zeit, Lexikon. Band 15. – Hamburg. Zeitverlag, 2005. – p. 467.*

15 Nol' G., «Pedagogicheskoe dvizhenie v Germanii i ego teoriya» / otv.redaktor Beregovaya O. A./ *Stanovlenie i razvitie sovremennoj filosofii obrazovaniya /Uchebnik dlya vuzov, – 2023. – 451s. – URL: https://studme.org/415465/filosofiya/german_nol_pedagogicheskoe_dvizhenie_germanii_teoriya (data obrashcheniya: 01.02.2023).*

16 Litt T., *Rukovodit' ili rastit': poyasneniya k osnovnoj pedagogicheskoy probleme/ otv.redaktor Beregovaya O. A./ Stanovlenie i razvitie sovremennoj filosofii OBRAZOVANIYA /Uchebnik dlya vuzov. – 2023. – 451s. – URL: https://studme.org/415465/filosofiya/german_nol_pedagogicheskoe_dvizhenie_germanii_teoriya (data obrashcheniya: 01.02.2023).*

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

**Мерейтой – 80 жас!
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МАҚТАНЫШЫ**

«Адамды көзі тірісінде мақтамау керек» – бұл қызғаншақтардың тапқан қағидасы. Шын жүректен мақтау қауіпті емес, жаңсақ қаралау – қатер», – деген екен француздың ірі ойшылы, афоризм жанрының шебері Люк де Вовенарг.

Ендеше бүгінгі таңда ел мақтанышы атанып 80 жасқа толып отырған филология ғылымы мен педагогиканың өркендеуіне айрықша үлесін тигізген Сәлима Сағиқызы Құнанбаева туралы жазғандарымыз құрғақ жалаң мадақтау емес, адал жүрегімізбен, шын пейілімізбен мақтағанымыз. Талмай ізденетін, қажымай еңбек ететін ғалымның мерейтойы кезінде өнегелі өмір жолынан тағылым іздегеніміз. Сөзі салмақты, жаны жайсаң, ойы терең Сәлима Сағиқызының кірпияз табиғатына да даңғаза мақтау үйлесімсіз.

«Жақсыда жаттық жоқ, ол жалпыға бірдей, әлемге ортақ ай мен күндей», – осы бір халқымыздың даналық сөзі бүгінгі мерейтой иесі, еңбегімен ел құрметіне бөленген ғалым-ұстаз – Сәлима Сағиқызының адамдық, азаматтық жарқын бейнесін сипаттауға арналғандай. Осы сөзді таратып айтсақ, алдымен, Сәлима Сағиқызы – ғалым-филолог, яғни сөзді сүзуші, сөзді құрметтеуші, ана тілін, шет тілін ардақтайтын ұлт арыстарын құрайтын зиялы топтың өкілі. Екіншіден – ғалым-ұстаз. Еліне орасан зор еңбек сіңіріп, туған халқының рухын көтеруге, мәдениетін, сана-сезімін арттыруға жанын сала ат салысқан, білімпаздығымен, ізденгіштігімен ғұламалыққа жеткен, табиғи дарын қуатымен, еңбексүйгіштігімен тағылымы зор ұстаздыққа, көшбасшылыққа жеткен жан.

Профессор Сәлима Сағиқызының барлық өмірі Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетімен тығыз байланысты. Осындай қасиетті қара шаңырақта ол өте дарынды педагог, ірі ғалым және талантты басшы ретінде қалыптасты.

Сәлима Сағиқызы қазіргі Алматы облысы Үштөбе қаласында дүниеге келген. 1961 жылы жалпы орта білім беретін мектепті тәмәмдағаннан кейін сол кезде шет тілге онша мән берілмегеніне қарамастан жас қыз өзінің болашақ жолын тауып, қалаған мамандығын жетілдіруді осы кезден бастады. Білім мен ғылымның биік асуларын алып, ұлттың болашағына үлес қосқан Сәлима Сағиқызының осы саладағы баянды еңбек жолы бүгінгі жастар үшін үлкен үлгі. Ол Алматы шетел тілдері педагогикалық институтына түседі де, оны бітірген соң біраз жылдар орта мектепте мұғалім болып қызмет істегеннен кейін осы институттың ағылшын тілінен сабақ беретін оқытушы болып орналасады.

1972-1975 жылдары осы институттың аспирантурасына түсіп, оны Мәскеудің М.Торез атындағы мемлекеттік педагогикалық институтының Арнаулы кеңесінде сәтті қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты атағын алуымен аяқтайды. Ал, 1992 жылы Сәлима Сағиқызы филология ғылымдарының докторы атағын алу үшін диссертация қорғады. 1997 жылы ол Жоғары мектептің Халықаралық ғылымдар академиясының академигі болып сайланады.

Сонымен, Сәлима Сағиқызы 1975 жылдан осы уақыт аралығында өзінің кәсіптік қызмет баспалдағының барлық жолынан өтті деуге болады: оқытушы, аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі, ғылыми жұмыс жөніндегі проректор, оқу жұмысы жөніндегі проректор, бірінші проректор, университет ректоры.

Сөйтіп, төл университетіне студент болып еніп, ол күрделі кезеңдерді білімді де біліктілігімен бағындырып, ректорлық қызметке жетті. Қазақстанның жоғары оқу орындары әлемнің мамандарымен иық тірестіре алатын қабілетке зор екендігін байқатты.

Сәлима Сағиқызы Құнанбаеваның есімімен Алматы шетел тілдері педагогикалық институтының Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті болып қайта құрылуымен және оның одан әрі даму жолында әлемдік білім кеңістігіне кіруімен тығыз байланысты. Сөйтіп, халықаралық білім кеңістігіне кіру аясын кеңейтті.

Сәлима Сағиқызы 25 жыл қазақ халқының білім ордасы, қара шаңырағы Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ректоры болып 1998 жылдан бастап осы уақытқа дейін қызмет атқара отырып, байырғы АПШТИ-ін классикалық айналдыруда өзінің ұйымдастыру қабілетін, білім мен күш-жігерін аянбай жұмсай білген парасатты тұлға. С.С. Құнанбаева білім беру саласын дамытуда елеулі жұмыстар атқарды. Еліміздегі сонау 1990-2000 жылдары аумалы-төкпелі кезеңде институт-университет басшылығына келе отырып қара шаңырақтың нарықтық қатынастарға сай бағытталуына үлес қосты. Дара басшылығының арқасында қарапайым университетті жаңа тұрпатты университет деңгейіне көтере отырып, әлемдік көш қатарына ілестірді. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің заманауи деңгейге ілесуіне, көштен қалмай заман ағымымен даму жолына түсуіне өзіндік қайталанбас із қалдыруы және университетті жаңа тұрпатты классикалық деңгейге көтеруге қызмет еткен жан. Себебі, еліміздің егемендік алуы қоғамдық барлық салалардың қайта құрылуын талап етті. Қазақстан Республикасының нарықтық жағдайда мектептерді, білім ордаларын жаңа санатты сападағы әртүрлі мамандармен қамтамасыз ету үшін жоғары білім саласында түбегейлі өзгерістерді қажет етті. Жай университеттің жаңа тұрпатты университеттік білім беру деңгейіне көшуі үшін оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу және қоғамдық тәрбие жұмысына қатысты қиын міндеттер мен нақты тапсырмаларды қойды. Жаңа тұрпаттағы университеттен қоғам заман талабына сәйкес оқу жоспары мен жұмыс бағдарламаларын қайта қарастыру және заманауи мамандар даярлауы, жоғары білім беру мәселелерін іргелендіруді, мамандардың бойындағы жоғары кәсіби білім деңгейі мен эстетикалық мәдениетті талап етті. Аталған жоғары талаптарға қол жеткізу мақсатында Сәлима Сағиқызы білім беру жүйесін оқу-әдістемелік тұрғысынан күшейтіп, ғылыми-зерттеу бағытында жүргізілуіне ден қойды. Нарық заманы талабына сай бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау, әлемдік білім беру кеңістігіне енуді мақсат тұтқан көрегенді басшының салиқалы саясатының арқасында университет әлемнің ең мықты деген оқу орындарымен байланыс жасау мүмкіндігіне қол жеткізіп, халықаралық ынтымақтастық қарым-қатынасты кеңейте түсті. Оқу ордасында мамандар даярлаудың отандық жүйесінде білім беруді халықаралық стандарттарына жақындатылған жаңа үлгілері іздестіріліп, жүзеге асырыла бастады. Алғашқылардың бірі болып республикада Сәлима Сағиқызы басқарған Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Европа және Азия, Батыс және Шығыс мемлекеттеріндегі байланысқа түсіп, қарым-қатынас шартын жасасты. Мұндай әрекеттер университеттің таңдаулы оқу орны ретінде шетелге танылуына мүмкіндік берді және шетелден көптеген студенттердің Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетіне келіп, білім алуына мүмкіндік берді.

Бүгінгі күні Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті – гуманитарлық – шетелдік және халықаралық профильдегі кадрлар дайындайтын ең ірі ғылыми-білімділік кешен болып табылады. Бұл жоғары оқу орны әлемнің 16 тілінде кәсіптік білім беретін республикамыздағы жалғыз оқу орны.

Кейінгі аз жылдың ішінде университет көп деңгейлі, сан салалы білім-ғылым орталығына айналды. Осы жылдардың ішінде университет дәрежесінде дамытудың негізгі бағытын өмір талаптарына сай жаңа концепциясын жасауда, басым бағдарларды айқындауда университеттің басшысы дәрежесінде терең біліктілік пен белсенділік таныта отырып, Сәлима Сағиқызы университетті жаңа бір тың деңгейге көтерді. Үш батыс еуропа тілдерінен орта мектептерге мұғалімдер даярлайтын төрт факультеттен он жеті тілде педагогтармен қатар халықаралық қатынастар мамандарын, филологтар мен аудармашылар даярлайтын он факультеті, лицей мен бірнеше колледждері, екі институты бар шын мәніндегі кең қанатты университет деңгейіне жетуі Сәлима Сағиқызы Құнанбаеваның осы университеттің басшысы ретінде қажырлы еңбегінің нәтижесі екені бәрімізге аян.

Университеттің замана талабына сай қазіргі өмір өрісіне ілесіп қана қоймай, онан өзіне лайықты алдыңғы қатардан орнын тауып, еліміздің өркендеуіне белсене ат салысар жоғары білімді, кәсіби білікті жас мамандар даярлау оқу мазмұнын жаңа талапқа орай бейімдеп, оқытудың жаңа ақпараттандыру технологиясы негізіне лайықты ғылыми дәйектелген әдістемесін қалыптастыру ең өзекті мәселеге айналды.

Сәлима Сағиқызы университеттің басшысы болуымен осы талаптар үдесінен шығып, көреген ұйымдастырушы, жаңашыл басшы ретінде танылды. Осы үлкен істі жүзеге асыруда білім беру үдерісін ғылыми тұрғыдан негіздеу басты ұстаным болды, ол арқылы білім мен ғылымды интеграциялау, заман талабына сай мамандар даярлауды ғылыми негізде жүргізуге жол ашты. Мамандар даярлаудың 3 баспалдақты жүйесі – бакалавриат, магистратура, PhD докторантура халықаралық стандартын негізге ала отырып, еңбек нарығының заманауи сұранысына сай шет елдік және халықаралық бағытта білім беру

бағдарламасын кәсібилендіру ісін абыройлы атқарып отыр. Солардың ұдайы еңбегі арқасында бұл жоғары оқу орны еліміздің халықаралық іс-әрекетінің барлық салалары үшін ғылыми-педагогикалық бағытта кәсіби мамандар даярлаудың нағыз шеберханасына айналды.

Сәлима Сағиқызының шет тілдерін оқытудың, шет тілінен білім берудің теориясы мен методологиясын зерттеудің жоғары деңгейіне жеткізген еңбегінің маңызы аса зор. Қаншама диссертациялық зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстар нәтижесінде тамаша талабына сай, халықаралық деңгейдегі стандартқа сәйкес шет тілінде білім берудің теориялық, методологиялық концепциясын қалыптастырып, осы саладағы өзінің ғылыми мектебін жасады. Ол концепция жоғарғы құзырлы деңгейде мақұлданып, қазіргі кездегі шет тілінде оқытудың, білім алудың, зерттеудің негізіне басшылыққа алынады. Бұл үлкен де маңызды нәтиже Сәлима Сағиқызының ғалымдық қажырлы еңбегінің жемісі, оның ұлағатты ұстаздық бейнесінің көрінісі.

Осы саладағы іс-тәжірибесін саралай отырып, Сәлима Сағиқызы «Қазіргі шет тілінен білім беру: әдіснама және теория» атты монография шығарды. Бұл ғылыми еңбегінде ол қазіргі білім беру кеңістігіндегі шетел тілін оқытуды жаңартылған когнитік-лингвомәдениеттанулық әдіснамаға негіздеудің өзі отандық және ТМД елдерінде әдістеме ғылымындағы соны концепциялардың бірі деуге болады. Осының өзі қазіргі білім беру методологиясы мен технологиясындағы, жастардың кәсіби біліктілігін арттырудағы жаңа танымдық деңгейге көтерудегі қосқан үлесі болмақ. Сонымен бірге, қазіргі когнитивтік үдерістерді лингвомәдени мәселені көтеру студент тұлғасының қалыптасуына жаңаша тұрғыдан келу дегенді білдіреді. Бұл Сәлима Сағиқызының ғылыми әдіснамалық ізденісі мен шығармашылығының, ғылыми дарындылығы мен жасампаздығының жемісі деп айтуға болады. Екіншіден, мұндай іргелі де күрделі бастамаларға баруы ғалым-тұлғаның ішкі ғалымгерлік интенциясының биігін көрсетсе керек. Ұзақ жылғы ізденіспен тәжірибеден туындаған білім мен ғылымға, бүгінгі білім алушыға деген ғалымның қамқорлығы мен гуманистік позициясын білдіреді. Бұл – әдіскер-ғалымның ғылыми толғанысынан туған рухани өнім дейміз. Және де, осы ғылыми монография филология ғылымындағы білім алушының тұлғалық болмысын жандандыруға бағытталған лингво-антропологиялық зерттеу деуге болады. Бұдан Сәлима Сағиқызының әдістемелік контекстегі лингво-логикалық шешімінің өзіндік ерекшелігін аңғаруға болады. Себебі, ғалым ретінде автор бұл жерде білім беру саласындағы жалпы еуропалық және ұлттық модельдердің ішкі қисынын табуға жол ашқан. Сәлима Сағиқызы білім беру процесіндегі лингвомәдени стратемиерді аша білуі филологиядағы соны қадамдардың бірі. Шетел тілін игеруді мәдени контент деп тану, оны тұлғалық-мәдени феномен деңгейіне көтеруі теңдесі жоқ ғылыми шешім деуге болады. Бұл – Сәлима Сағиқызының ғылымдағы шоқтығы биік жетістігі.

Өзі басқаратын университеттегі әдістемелік мектептің қазіргі қазақстандық жоғары білім беретін оқу орындары арасындағы беделі жоғары. Мұнда Сәлима Сағиқызының басшылығымен Қазақстандағы шетел тілін оқыту тұрғысындағы ұлттық білім берудің халықаралық форматқа бейімделген және олардың өзара үйлестірілген бірінғай жүйесі мен стандарттары қалыптасуда. Оның басшылығымен «Қазақстан Республикасының шетел тілінде білім беруді дамыту концепциясы» жасалғандығын білеміз. Оның өзі шетел тілін игерудің барлық деңгейлері мен кезеңдері арасындағы сабақтастық пен жалпы білім беру жүйесінің тұтастығын қамтамасыз етуге, мемлекеттік тіл саясаты аясында шетел тілінде білім беруді кешенді модернизациялауға қызмет жасайтыны абзал. Осы концепцияның негізінде шетел тілін оқыту жөніндегі оқулықтардың халықаралық стандартқа бейімделген жаңа моделі жасалынды, әрі сол ұстаныммен шетел тілін деңгейлеп оқыту бойынша оқулықтар сериясы дайындалып шығарылды.

Қазақстан Республикасы инновациялық дамуы үшін әрі өзекті, әрі маңызы зор лингвистика саласында ғылыми-зерттеу жобалар жасау және оған басшылық етуі Сәлима Сағиқызының озық ойдың иегері болуын тағы да дәлелдейді. Мәселен, «Казахстан в глобальном международном и языковом сообществе (казахский и языки мира)» және «Модели и механизмы универсализации систем высшего образования в условиях интернационализации образования в мире» деген тақырыптардағы ғылыми-лингвистикалық зерттеу-жобалар соның айғағы. Міне, осындай ғылыми жетістіктер ғалымның өзіндік тұлғалық бітімін айқындайды.

Сәлима Сағиқызының осындай іргелі істері университеттің білім беру және ғылыми зерттеу саласында басқа да жоғарғы зерттеу саласында басқа да жоғарғы оқу орындарымен, шет елдік университеттермен тығыз қарым-қатынастарды тиімді түрде жүргізуіне кеңінен жол ашады. Университетте халықаралық ұйымдармен, шетел елшіліктермен, шет елдік оқу орындарымен байланыс кең қанат жайған. Бүгінде университет батыс, шығыс елдердің ең мәртебелі халықаралық білім жүйесімен тығыз байланыста, университеттер Ассоциясының, Халықаралық жоғары мектеп академиясының ұжымдық, Ресей Федерациясы сыртқы істер министрлігінің Мәскеу мемлекеттік халықаралық қатынастар академиясының оқу-әдістемелік бөлімдерінің толыққанды мүшесі.

Қазіргі кезеңде университет 40-тан аса шетелдік мекемелермен тығыз қарым-қатынаста, соның ішінде 20-дай университетпен бірлесіп, студенттер алмасып, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізіп жатыр.

Осындай жетістіктер Сәлима Сағиқызының өмір жолы ізгілікті, еңбексүйгіштікті, өзі таңдап алған іліміне бар күш-қайратын, іс-тәжірибесін арнап, жоғары дәрежелі мамандарды даярлаумен тікелей байланысты. Жарты ғасырдай өзі білім алған оқу ордасында тапжылмай еңбек етуі табан-дылықтың, бірізділіктің белгісі.

Қазіргі кезде елімізде үш тілдің қолға алынып жатқан жобаның біздің қоғам үшін, оның алға қарай серпінді түрде ілгерілеуі үшін маңызы ерекше болмақ. Осындай мақсаттарды қоя отырып, қазіргі заманғы әлемде ұлттымыздың нағыз бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің алғышарттарын жасауға қол жеткізе аламыз. Яғни, мұндағы басты міндет – еліміз бен ұлттымыздың ұлы рухани байлығы болып табылатын тіліміздің бүгінгі және ертеңгі күнде бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды қадамдарын жасау деп айта аламыз.

Академик С.С. Құнанбаева үштілділікті дамыту ортақ лингво және әлеуметтік мәдени кеңістікті қалыптастырып, мемлекеттік тілдің мәртебесін жоғарылатып, оның қолданылу аясының кеңеюіне зор ықпал ететінін атап өтеді. Сонымен бірге ғалым мемлекеттік тілді оқытудағы маңызды шарттарды көрсетеді. Ұлтаралық қатынас құралы ретінде орыс тілінің қызметін жоққа шығару қате болар еді. Ұлтаралық қарым-қатынасты реттеуде, қоғамдық татулық пен келісімді тұрақты ұстауда, халықаралық маңызды мәселелерге ортақ шешімге келуде, жаңа инновациялық технологияларды, заманауи көз-қарастар мен идеяларды енгізіп, кеңінен таратуда орыс тілінің рөлі айрықша екендігі баршаға мәлім. Әлемдік экономикаға енудегі қатынас құралы болып табылатын ағылшын тілін меңгеру бүгінгі уақыттың негізгі талаптарының бірі. С.С. Құнанбаева еңбегінде көрсетілгендей, «Тілдердің үштұғырлылығы» бағдарламасы тіл саясатының мемлекеттік стратегиясы ретінде ұлттық сәйкестену және халықаралық мәдени өзіндік ерекшелігін тану қағидасына негізделеді.

Айта кету керек, Сәлима Сағиқызының өзі қазақ-орыс-ағылшын тілінен сауатты әрі жүйрік. Шетелдік әріптестерімен Қазақстан ғалымының ортақ тіл табысып, отандық ғылымымызды дәріптеуіне де бұл зор мүмкіндік болып отыр. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университетінің 14 беделді Халықаралық қауымдастықтың мүшесі болуы – Қазақстан білім мектебіне зор мәртебе. Олар – Университеттердің Халықаралық Қауымдастығы (ЮНЕСКО), Eurasia – Pacific Uninet. Туризм бойынша 3 Халықаралық Қауымдастық (ATLAS EURHODIP), Еуропадағы Қонақ үй Бизнесінің Жетекші мектеп қауымдастығы, франкофондық университеттердің Халықаралық Қауымдастығы (AUF), «Халықаралық қатынастар қоры» (ММХҚИ), ТМД қатысушы елдердің тіл және мәдениет бойынша Базалық ұйым, Жоғары Мектеп Халықаралық Ғылым Академиясының, European Language Council (CEL/ELC), ЕврАзЭС ел мүшелерінің Лингвистикалық Университеттердің Консорциумы, ШЫҒУ гуманитарлық университеттердің Консорциумы.

Сәлима Сағиқызының басшылығымен университет ТЕМПУС «ҚазТУР», «Жібек жолы», «Әлеуметтік білім беру», «Білім беру сапасын еуропалық бағалау жүйесіне ауысу», «Студенттердің өзіндік білім алу технологиясын қолдану арқылы ресурстық орталық құру» және т.б. көптеген халықаралық жобаларға қатысады.

Бұл дегеніміз, Қазақстан жоғары оқу орындары оқытушы-профессорларымен шетелдік профессорлардың санасуын байқатып отыр. Сонымен бірге, бұл университеттің халықаралық беделін шетелдік көрнекті ғалымдардың, қоғамдық және мемлекеттік қайраткерлерінің осы оқу орнының құрметті мүшесі, докторы, профессоры атануынан байқауға болады. Осы университетті тәмәмдаған жүз мыңнан астам жоғары білікті маман қатарында – танымал саясаткерлер, ғылыми қайраткерлер, жетекшілер бар. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында университет түлектерінің 600-ден астам маман тіркелген шетелдік 1-2 дәрежелі елшіліктердің өкілетті өкілдерінің корпусын құрағаны да зор мақтаныш.

Білім саласындағы үлестері үшін университет 2003 жылы «LITERIS ET ARTIBUS» Австриялық құрмет Крестімен; 2006 жылы Еуропалық интеграцияның дамытуға қосқан үлесі үшін «The United Europe» халықаралық наградасымен; 2005 жылы «Еуропалық сапа» (European Quality) халықаралық наградасымен; 2006 жылы – заманауи қоғамның интеллектуалды дамуына қосқан үлесі үшін Халықаралық «Сократ» (Socrats Award) медалі сияқты бірнеше наградалармен марапатталған. Бұл қазақ ғылымына берілген үлкен баға. Осындай жетістіктер Сәлима Сағиқызының өмір жолы ізгілікті, еңбексүйгіштікті, өзі таңдап алған іліміне бар күш-жігерін, іс-тәжірибесін арнап, жоғары дәрежелі мамандарды даярлаумен келе жатқанын көрсетеді. Бұл, әлбетте, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті тәуелсіз мемлекетіміздің саясатын толық түсініп, еліміздің дамыған мемлекеттер қатарынан көрінуіне өзінің қомақтай үлесін қосуда деуге болады.

С.С. Құнанбаеваның университет қамын көбірек ойлайтын іскер басшы екендігін сонау Кеңес өкіметі

заманынан 15 жылдай уақыт қаражатсыз тұралап қалған 8 қабат оқу ғимаратын мемлекеттен бір тиын да сұрамай-ақ, университет қаржысының есебінен небәрі 3-4 жылдың ішінде аяғынан тік тұрғызып, қолданысқа берді. Бұл, әрине, үлкен азаматтық іс еді. Одан кейін университет спорт залын қайта тұрғызып, қазіргі талапқа сай жарақтандыруы, студенттердің жатақханасын күрделі жөндеуден өткізіп, жиһазын қайта жаңалау өз оқу орнына деген жанашырлықтың белгісі еді.

Басшы ретінде Сәлима Сағиқызының университет оқытушы-профессорлар құрамына, студенттерге деген қамқорлығы ұшан-теңіз. Жыл сайын үздік оқитын, қоғамдық белсенділігі жоғары, әлеуметтік жағынан қорғауды қажет ететін студенттерге арнаулы (Президенттік, Абылай хан, ректор т.б.) стипендияларды тағайындауда барынша адамгершілік пен нағыз жанашырлық қасиет танытып отырады.

Сонымен бірге, Сәлима Сағиқызы студенттердің жатақханадағы тұрмысына ерекше көңіл бөледі. Онда әлеуметтік-санитарлық нормалардың сақталуын жіті қадағалап, бақылауда ұстап отырады. Барлық компьютерлік бөлмелер ғаламтормен қосылған.

Академик С.С. Құнанбаева өзінің ғылыми-ұстаздық, әкімшілік және қоғамдық жұмыстарын іскерлік, үлкен жауапкершілікпен атқарып келеді. Алматы қаласы әкімшілігі жанындағы аналар мен балаларды қорғау комитетінің төрайымы, Алматы өңіріндегі ректорлар Ассоциясының жұмысында да белсенділігін таныта білді. Оған қоса өзінің күнделікті ұстаздық жүктемесін қатар жүргізе отырып, магистранттар мен докто-ранттарға ғылыми жетекшілік етуде.

«Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық қылған жалықпас,

Үйретуден балаға», – деген Абай атамыздың ұлағатты да көрегенді сөзі Сәлима Сағиқызына арналып айтылғандай. Өйткені Сәлима Сағиқызы өзіне білім шырағын ұстатқан қара шаңырағының қабырғасында ғылым мен ұстаздықтың туын қатар ұстап, өзінің саналы өмірін жас ұрпаққа білім мен тәрбие беруге арнап келе жатыр. Үлкен ғалыммын, басшымын деп аспайды, ұлағатты ұстазбын деп еңбегіне өтеу сұрамайды. Осы пейіліне қарай алла оны құр қалдырған емес. Ғылым докторы, ҚР ҰҒА академигі, үздік оқытушы – профессоры, кафедра меңгерушісі, проректоры, ректоры, диссертациялық кеңестің мүшесі, ортасына сыйлы азамат, тәжірибелі ұстаз т.т. Мұның бәрі бір адамға аз құрмет емес. Сәлима Сағиқызының мұндай құрметке бөлеген Абай атамыздың сөзімен айтқанда: талап, еңбек, терең ой екені даусыз. Талаптанды – ғалым болды, еңбектенді – ұлағатты ұстаз атанды. Ал терең ой оны ғылымның қыр-сырын ашуға жетеледі. Ол ғылым – сөз жасам ғылымы.

Академик Республикамыздағы жоғары оқу орындары ректорларына түрлі инновацияларды ұсынып, көшбасшы болды. Танымал оқу орнын жоғарыда айтқанымыздай 25 жылдай басқарып, ұстаздар мен шәкірттерді тұтас бір тылсым дүниеге, алға жетеледі. Өзі де жүздеген шәкірттерге ғылыми жетекші болды. Ол, жан-жақты қыруар жұмысты үйлестіріп, гуманитарлық ғылымының шаңырағын жоғары көтеріп, оны әрбір керегесінің мықты болуына, нақты ғылымдар арасында беделінің өсуіне күш-жігерін жұмсады. Академик Сәлима Сағиқызы Құнанбаева әрбір ұстаздың, әрбір студенттің, магистранттың, докторанттың жүрегінен әділ басшы, мейірімді ұстаз, жоғары талап қоя білетін жетекші ретінде орын алды. Ол көп саланың әлеуметін педагогикалық білім берудің жетістіктерге жетуіне жұмылдырды. Келешекке, жастарға, ұстаздарға үлкен үміт артады.

Докторант пен магистранттың жетекшілеріне де ақыл-кеңестерін аямайды. Жұмыстың жоғары деңгейде қорғалғанын ұнатады. Әрбір ғылыми жұмысты сол университетті зәулім ғимарат етуге қаланып жатқан кірпіштей баптап, оның тіпті сол киелі мекемеге сай болуын қалайды.

Профессор-оқытушылардың, студенттер мен магистранттардың, докторанттардың ғылымға деген талпынысын құрметтейді, көзқарастарын да елеусіз қалдырмайды. Сәлима Сағиқызы ұстаз қауымы үшін қыруар еңбек етті. Ол жоғары оқу орындарында еңбегіне қарап бағалау үрдісін негізге алып, профессор-оқытушылардың еңбек ақысын бағалау индикаторына сай еңбекақы берген басшылардың бірі, бірегейі.

Адамгершілігі, қарапайымдылығы, жанашырлығы арқасында студенттері мен әріптестерінің көңіл төрінен орын алды. Сәлима Сағиқызы өзінің 50 жылдай ұлағатты еңбек жолында білім-білігімен күш-қайратын университеттің өсіп-өркендеуіне, кемелдеуіне сарп етті. Асыл азаматшаның қай қырын алып қарасаңыз да, өнегелі өрнекке толы. Басшылық етіп көп жылдары жоғары оқу ордасының көкейкесті мәселелерін шешуде жанқиярлық танытты. Сәлима Сағиқызымен кездескеннен кейін әрдайым «заманынан оза туған азаматша» деген тіркес ойға оралады. 80 жылдан астам тарихы бар қара шаңырақтың тек білім-ғылым ордасы ғана емес, қоғамдық-саяси және мәдени орталыққа айналуына көп күш жұмсаған еселі еңбек ұмытылмайды.

Сәлима Сағиқызы үшін үлкен не кіші деген мәселелер болмайды. Оған тән мемлекеттік көзқарас пен адамгершілік қасиеттердің небір тылсым сырлары нақты істері арқылы өріліп жатады. Әсіресе, жаны да, ары да таза, жұмысқа берілген, өз кәсібіне білікті мамандарды таңдауға мейлінше талапшыл. Темірдей тәртіпті бірінші орынға қоятын ол өтірік айтуға, жалған сөйлеуге жаны қас. Ол өзінің бүкіл саналы

ғұмырын еліміздің ұлттық білім беру жүйесінің дамуына, оның халықаралық білім кеңістігімен ықпалдасуына, білім беру жүйесіне жаңа технологияларды енгізуге және білікті ғылыми-педагогикалық, гуманитарлық мамандарды, кадрларды даярлау ісіне арнады. Ол қайраткер тұлға ретінде тек білім беру және ғылым саласында ғана еңбек еткен жоқ, сондай-ақ қоғамдық-саяси істермен де белсенді айналысты.

Сәлима Сағиқызының тағы бір жақсы қасиеті – үлкендерді сыйлау, құрметтеу, олардың ақылын тыңдап, ізет көрсетуі. Жастарға қамқорлық жасап, көмек беріп, оларды өсіріп, аға буынымен араластырып, жақындатып, біріктіріп бірге тәрбиелеуі көптеген басшылар үшін өнеге болатын жағдай.

Сәлима Сағиқызы – үнемі болашақты болжап отыратын стратег басшы. Өзі басқарып отырған университеттің болашағын әлемдік ғылыми-зерттеу университеті мәртебесіне ие болу мақсатымен тікелей байланыстырып отыр.

Сонымен қатар евразия деңгейінде жоғары білім беру жүйесін жетілдіру және ұлттық тәрбие беру үрдістерін үйлестіру мәселелеріне көп көңіл бөлуде. Осы игілікті істі атқаруда Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеттің рөлін едәуір көтермек.

Сәлима Сағиқызының асқақ арманы – болашақта Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетін республиканың мектептері, колледждері және жоғары оқу орындары үшін магистранттар мен докторлар дайындайтын оқыту және ғылыми-зерттеу орталығына айналдыру. Оның түпкі мақсаты – университетті республикамыздың білім мен ғылым саласы бойынша көшбасшы ғана емес, сонымен қатар халықаралық көлемде кеңінен танылған жоғары оқу орны деңгейіне көтеру.

Сәлима Сағиқызы кең адам, қарапайым және турашыл, іскер адам. Сонымен қатар азаматтық шешімділігі жоғары тұлға. Оның алдына жұмыспен барған адамды бар ықыласымен тыңдап, келген себебін анықтай отырып, кейінге қалдырмай, мән-жайын анықтай отырып, әділ шешім қабылдауы іскерлік қасиетінің бір қыры. Жалпы өмірлік жолын Отандық білім мен ғылымды дамытуға, өскелең ұрпақты отаншылдыққа тәрбиелеу ісіне арналған ұлағатты ұстаз, білікті ғалым, абыройлы басшы және басқа да ізгі қасиеттерді бойына сіңірген ардақты азаматшамыз. Сәлима Сағиқызы жаны жайсаң адам. Ол ғалымға тән қарапайымдылығы және ізденімпаздығымен, басшыға тән сыншылдығы және шыншылдығымен, ұстазға тән ұлағаттылығы, адамгершілігі және ізеттілігімен өзінің тұлғалық келбетін қалыптастырды. Сәлима Сағиқызы Құнанбаеваның жеке басындағы еңбекқорлығы, табандылығы үлгі тұтарлық нағыз ұстаз ғалымға тән қасиет деп білеміз.

Келешек ұрпаққа білім мен тәрбие берудегі ерен еңбегі ескеріліп, Қазақстан Республикасының білім беру ісінің үздігі, құрметті қызметкері төсбелгісін алды, Үкіметіміздің «Құрмет» орденімен, Қазақстан Тәуелсіздігінің 10 жылдық, Қазақстан Республикасы Конституциясының 10 жылдық мерекелік медалдарымен және басқа да көптеген медальдармен марапатталды, «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атанды. Халықаралық жоғары мектеп академиясының академигі, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі.

Қарапайым, өнегелі отбасында өмірге келіп, білім баспалдағымен ғылым шыңына шыға білген қыран тұлға қайраткеріміз ағынан ақтарылған әрбір ойында ұлттық болмыстың нағыз көрінісі бар. Өз еңбегімен, өз ақылы екі жақтап алып шыққан биігінен ол бір сәт те төмендеген емес. Қайта қайраткерлік деңгейіне көтеріліп, өмір бақи қазақ деген халыққа қызмет етті және етеді де. Еліміздің биік тұғырында жүрген көптеген азаматтарды, азаматшаларды ғылыми тұрғыдан баулып, шыңдады.

Асыл арман қуған жас шақтан сый-құрметке бөленіп, ел тарихына ене бастаған шағында ақ арманнан айнымай, адал қызмет атқарып, білімі мен біліктілігін қатар шыңдаған ғибратты ғұмыр мен мол ғылыми мұра иесі академик Сәлима Сағиқызын әрдайым мақтан тұтамыз.

Ұзақ жылдар бойы қиын да ірі оқу орнының басшысы бола жүре, отбасының ұйытқысы ұл мен қызын тәрбиелеп, олардың азамат болып қалыптасуына ұстаздық тәжірибесін отбасында да көрсете білді.

Қорыта айтқанда, Сәлима Сағиқызы Құнанбаеваның білім мен ғылым тағдыры үшін бітірген істері ұлан-ғайыр. Оны білмейтін оқу орны аз, ал өзі қол ұшын беріп көмектеспеген жоғары оқу орны жоқ десе де болады. Ал өз басының кісілік қасиеттері өзінше бір төбе. Ел арасында Сәлима Сағиқызының адалдығы мен адамгершілігі, пайымдылығы мен парасаттылығы, қамқоршылығы мен қарапайымдылығы кеңінен сөз болып жүр. Үлкен лауазымды қызметте жүріп, өз қара басының қамы емес, халықтың жайын ойлаған азаматша.

Сәлима Сағиқызы үлкен мерей той алдында тұр. Осы тоймен Сәлима Сағиқызын құттықтай отырып, айтар тілегіміз – керемет іскерлік қабілетіңіз бен қайраткерлік қасиетіңізден таймаңыз. Әлі талай биіктен көрейік. Ұзақ ғұмыр, зор денсаулық, мол табыс тілейміз, мәртебеңіз биік болып, абыройыңыз арта берсін.

Раушанбек Әбсаттаров,
ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі,
философия ғылымдарының докторы, профессор

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Абхари Айман Шаукат Фарис – Талал Әбу Ғазале Зияткерлік меншік, Иордания, e-mail: abhariaiman@yahoo.com

Ашимова Зайтунам Исейдуллақызы – саяси ғылымдар кандидаты, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы, e-mail: z.ashimova777@gmail.com

Әбсаттаров Раушанбек Бурамбаевич – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы

Байжуманова Назира Сабыровна – педагогика ғылымдарының магистрі, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетінің Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: _nazira82_@mail.ru

Жуматова Гульзат Мұхаметқаримовна – заң ғылымдарының магистрі, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетінің Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: jumatova.86@mail.ru

Исабекова Д.И. – Абай атындағы Қаз ҰПУ 1 курс магистранты, институт Сорбонна-Қазақстан, Алматы. e-mail: ddjahn8@gmail.com

Кантаева Құралай Аббасовна – Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті. Алматы, Қазақстан, kuralaykantayeva@gmail.com

Қуанышбаева Жазира Жайлаубековна – Ph.D, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Құрманғали Аймен Қуанышбайқызы – саяси ғылымдарының докторы, халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aymena@mail.ru

Мен Дмитрий Вольбонович – саяси ғылымдар докторы, Қиыр Шығыс кафедрасының доценті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Алматы қ., Қазақстан Республикасы. e-mail: mendima@gmail.com

Мионг Сун Ок – философия докторы (PhD), Қиыр Шығыс кафедрасының доценті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Алматы қ., Қазақстан Республикасы. e-mail: okmyong@gmail.com

Пак Татьяна Николаевна – Қиыр Шығыс кафедрасының аға оқытушысы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Алматы қ., Қазақстан Республикасы. e-mail: raktanya2018@gmail.com

Рау Иоганн Александрович – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфер жетекші кадрлар Академиясы, Гамбург қ., Германия

Чан Пенг Сун – саяси ғылымдар кандидаты, Қиыр Шығыс кафедрасының доценті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Алматы қ., Қазақстан Республикасы. e-mail: kskaznu@gmail.com

Чаусова Татьяна Анатольевна – педагогика ғылымдарының магистрі, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетінің Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: t_chausova@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абсаттаров Раушанбек Буранбаевич – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Абхари Айман Шаукат Фарис – Интеллектуальная собственность Талала Абу Газале, Иордания, e-mail: abhariaiman@yahoo.com

Ашимова Зайтунам Исейдуллаевна – кандидат политических наук, Алматинский Технологический Университет г. Алматы Республика Казахстан, e-mail: z.ashimova777@gmail.com

Байжуманова Назира Сабировна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин Карагандинского технического университета имени Абылкаса Сагинова, e-mail: _nazira82_@mail.ru

Жуматова Гульзат Мухаметкаримовна – магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин Карагандинского технического университета имени Абылкаса Сагинова, e-mail: jumatova.86@mail.ru

Исабекова Д.И. – магистрантка 1 курса, КазНПУ им. Абая, институт Сорбонна-Казахстан, Алматы, Казахстан. e-mail: ddjahn8@gmail.com

Кантаева Куралай Аббасовна – преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, kuralaykantayeva@gmail.com

Куанышбаева Жазира Жайлаубеквона – Ph.D, старший преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Курмангали Аймен Куанышбайкызы – доктор политических наук, доцент кафедры международных отношений, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: aumena@mail.ru

Мен Дмитрий Вольбонович - доктор политических наук, доцент кафедры Дальнего Востока, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан. e-mail: mendima@gmail.com

Мионг Сун Ок – доктор философии (PhD), доцент кафедры Дальнего Востока, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан. e-mail: okmyong@gmail.com

Пак Татьяна Николаевна - ст. преподаватель кафедры Дальнего Востока, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан. e-mail: raktanya2018@gmail.com

Рау Иоганн Александрович – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия Johannis Rau

Чан Бенг Сун - кандидат политических наук, доцент кафедры Дальнего Востока, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан. e-mail: kskaznu@gmail.com

Чausова Татьяна Анатольевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин Карагандинского технического университета имени Абылкаса Сагинова, e-mail: t_chausova@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abhari Aiman Shawkat Faris – Talal Abu Ghazaleh Intellectual Property, Jordan, e-mail: abhariaiman@yahoo.com

Absattarov Raushanbek – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Ashimova Zaitunam - candidate of Political Sciences, Almaty Technological University Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: z.ashimova777@gmail.com

Bayzhumanova Nazira – Master of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of the Assembly of the People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines of Karaganda Technical University named after Abylkas Saginov, e-mail: _nazira82_@mail.ru

Chan Beng Sun - Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of the Far East, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan. e-mail: kskaznu@gmail.com

Chausova Tatiana - Master of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of the Assembly of the People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines of Karaganda Technical University named after Abylkas Saginov, e-mail: t_chausova@mail.ru

Issabekova Djahn – master of 2 course of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan. e-mail: ddjahn8@gmail.com

Kantayeva Kuralai – Lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, kuralaykantaeva@gmail.com

Kuanyshbayeva Zhazira – Ph.D, Senior lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Kurmangali Aimen – Doctor of Political Sciences, Associate Professor of the Department of International Relations, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aymena@mail.ru

Men Dmitriy – doctor of Political Sciences, Associate Professor of the Department of the Far East, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan. e-mail: mendima@gmail.com

Miong Sun Ok – doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of the Far East, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan. e-mail: okmyong@gmail.com

Pak Tatyana – Senior Lecturer of the Department of the Far East, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan. e-mail: paktanya2018@gmail.com

Rau I. – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany

Zhumatova Gulzat – Master of Law, Senior lecturer of the Department of the Assembly of the People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines of Karaganda Technical University named after Abylkas Saginov, e-mail: jumatova.86@mail.ru

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мақаланың негізгі элементтері:

Мақала мәтіні кіріспеден (өзектілігі, ғылыми маңыздылығы, зерттеу мақсаты), негізгі бөлімнен (негізгі ережелер, зерттеу әдістемесі, әдеби шолу, әдістер, нәтижелер, талдау) және қорытындыдан тұрады;

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. References.

Мақаланы ресімдеу талаптары:

• Мақаланың басында FTAXP (орыс тілінде МРНТИ; ағылшын тілінде SRSTI) белгілеу қажет. Қаріп: қалың Туралау: сол жақта.

• FTAXP-дан төмен орталықта автордың аты-жөні, дәрежесі, төменде жұмыс орны, мен елі көрсетіледі. Қаріп: *тұрақты, курсив* Туралау: ортасында.

• Тақырып жұмыс орнынан кейін бір бос орынмен бөлінеді. Тақырыптар БАС ӘРІПТЕРМЕН қалың қаріппен басылады. Қаріп: **ҚАЛЫҢ, ҮЛКЕН** Туралау: ортасында

• Тақырып кейін *Аңдатпа* (орыс тілінде *Аннотация*, ағылшын тілінде *Abstract*). Құрылымдық аңдатпада қысқаша мақаланың барлық бөлімдерін анықтау мәтіні болу керек: кіріспе, мақсат, материалдар мен әдістер, нәтижелер мен талқылау, қорытынды. 100-300 сөз. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Аңдатпадан кейін үш тілде түйін сөздер (кемінде 3-8) көрсетіледі. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақаланың толық мәтіні журналдың қолданыстағы талаптарына сәйкес рәсімделгеннен кейін. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақала мәтінінің соңында *Әдебиеттер (Литература; References)* көрсетіледі. Әдебиеттер мақалаларды ресімдеу негізгі 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» баспа стандартына сәйкес жасалуы керек. Қаріп: *тұрақты, курсив* Туралау: ені бойынша.

Microsoft Word мәтіндік редакторы. Мәтіннің Көлемі аңдатпаны, кілт сөздерді қоспаған 3000 сөзден – 12000 сөзге дейін болу қажет.

Times New Roman компьютерлік жазу кегль 12.

Жиектері: сол және оң жағы – 2 см, жоғарғы және төменгі жағы – 2 см, 1 аралықтан кейін. Әдебиеттер тізімі мәтіннің соңында орналастырылады және жұмыстарды атап өту тәртібіне (толассыз нөмірлеу) сәйкес жасалады. Библиография кемінде 10 дереккөзді қамтуы керек. Шетелдік еңбектерге сілтемелер-кемінде 30%, Өзін-өзі бағалау-15% аспайды. Әдебиет ағылшын тіліндегі мақалаларға транслитерацияланады. Мәтіндегі әдебиетке сілтемелер осы жұмыстың әдебиет тізіміндегі нөміріне сәйкес келетін нөмір түрінде «шаршы» жақшада ресімделеді. Дәйексөздерді пайдаланған кезде дереккөз бетін міндетті түрде көрсету қажет, мысалы: [1, 138б.], орысша нұсқасында [1, С.138], ағылшын нұсқасында [1, p.138]. Интернет-дереккөздерді пайдаланған жағдайда дереккөзге сілтемені көрсету міндетті емес.

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар нөмірлеуді көрсете отырып, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, сурет 1, 1-кесте). Суреттер, кестелер, графиктер және диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20% -ынан аспауы тиіс (кейбір жағдайларда 30% - ға дейін).

Требования:

Основные элементы статьи:

При оформлении рукописи необходимо придерживаться следующей структуры метаданных, представленных на казахском, русском и английском языках: Название статьи (заголовок); аннотации; ключевые слова; Текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основную часть** (основные положения, методология исследования, обзор научной литературы, методы, результаты, дискуссия) и **заключение**; Список использованных литератур, References.

Требование к оформлению статьи

- В начале статьи необходимо обозначить **МРНТИ** (на казахском языке FТАХР, на английском языке SRSTI). Шрифт: **полужирный**. Выравнивание: по левому краю

- Над МРНТИ в центре указываются инициалы и фамилия автора, ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, страна. Шрифт: **обычный, курсив** Выравнивание: *по центру*.

- Заголовок отделяется от места работы пробелом. Заголовки печатаются **ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ ЖИРНЫМ ШРИФТОМ**. Шрифт: **ЖИРНЫЙ, ПРОПИСНОЙ** Выравнивание: по центру

- Над заголовком *Аннотация* (на казахском языке *Аңдатпа*, на английском языке *Abstract*). Структурированное Аннотация должно содержать кратко все разделы статьи: введение, цель, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение или выводы. 100-300 слов. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

- После Аннотации указываются ключевые слова (не менее 3-8) на трех языках. **Ключевые слова:** власть, общество и т.д. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

- После полный текст статьи, оформленный в соответствии с действующими требованиями журнала. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

- **Литература (Әдебиеттер; References)** указываются в конце текста статьи. Литературы должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартом по оформлению статей в соответствии 1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Шрифт: *обычный, курсив* Выравнивание: по ширине.

Текстовый редактор Microsoft Word. Объем от 3000 слов без аннотации и ключевых слов до 12000 слов компьютерной машинописи Times New Roman кегль 12.

Поля: правое, левое, верхнее и нижнее – 2 см, через 1 интервал. Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Список литературы должен содержать не менее 10 источников. Ссылки на зарубежные труды – не менее 30%, самоцитирование – не более 15%.

Литература транслитерируется. Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, С.138] в казахском варианте [1, 138б.], в английском варианте [1, p.138] в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник.

Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рисунок 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%).